

SLOVANSKA KNJIŽNICA
LJUBLJANA

C 5878

O. ŠEST

ENAINTRIDESET IN EDEN

1 9 3 7

O. J. S.

O. Š E S T

ENAINTRIDESET IN EDEN

KNJIGA O VOJNEM UJETNIŠTVU

1 9 3 7

IZDALA IN ZALOŽILA VODNIKOVA DRUŽBA
V LJUBLJANI

C 5878

9001045

I.

Vselej, ko se bliža pomlad, ko prihaja doli preko Krima in Rožnika od nekje daleč topel veter — vselej mi pobegne misel preko meja v deželo zagonek — v Rusijo. To se ponavlja redno vsako leto, prav tako, kot se lastovke selijo vsako leto... Na isto mesto — v iste kraje... Tudi moja misel roma tja, kjer je ostalo par let življenja, kjer je bilo sto in sto novih spoznanj... Bilo je podobnih usod na stotisoče, in ne samo v Rusiji, ne, ne, tudi v Nemčiji, Franciji, Italiji, celo v pravljici Japonski. Vse skupaj se je imenovalo: vojno ujetništvo. Posameznik je izgubil ime in ni pomenil ničesar za celoto. Vendar bi pa vedel vsak posameznik povedati svojo zgodbo, več ali manj zanimivo...

Ali ni čudno! Toliko let je že minilo po vojni in vselej se človek rad vrača v ono, kar prav za prav ni bilo dobro. V vseh, v večini knjig, ki govorijo o vojni, o ujetništvu, najdemo popise strahot, samo nesrečni, izmučeni ljudje nastopajo... Brutalni oficirji in krvave ofenzive — nezprosne granate pokajo in moré, naskoki na nož in bajonet — vse to je popisano nazórno, strašno in pogosto mogočno in pogosto resnično s peresom, v katerem je tlela božanska iskra...

Nekje v Golijevi mladinski igrici o »Peterčku in njegovih poslednjih sanjah« izprašuje bolni Peterček o vojni in grozotah in se zanima posebno za to, kóga prav za prav pobijajo na vojni, ali gre vse navprek, ali dobre ali hudobne. Ko mu rečejo, da tam ne delajo izjem, mu to ne gre dobro v majhno butico. Da, res je, na vojni ni razlik in svinčenke ne izprašujejo... Sicer pa — tudi življenje ne izprašuje!

Kdor trdi, da je bila vojna samo grozota, ta ne govori resnice! Kdor trdi, da je bilo življenje v vojnem ujetništvu samo trpljenje, ta močno pretirava. Vojna in ujetništvo je imelo prav tako, kot vse na svetu, tudi sončne strani, svojo vedrost, zanos... Naporov silnih je zahtevala vojna, odpovedi — pokazala je pogosto nečuvstva, požrtvovalnost in podobnih čednosti več... Ujetništvo je rodilo nesebičnega prijatelja, tovariša, altruista, rodilo je ono, kar imenujemo hrepenenje... Milijoni

src so hiteli v mislih domov pod rodne strehe, v objem in naročje dragih ljudi... Že res, bilé so grozote na vojni, a lepota je bilo tudi... Kakšno radost je utegnila narediti dopisnica na fronti in kakšen praznik je bil, če je prispela v Tomsk, Novočerkask, Ufo ali Čeljabinsk — da ne govorim o onih, ki so romale v avstrijska, francoska taborišča.

V neki svoji drami pravi Schiller, da je mir lepa zadeva. Takoj v isti sapi pa pove: »Aber der Krieg auch hat seine Schönheit!...« Tisti, ki je gledal sredi noči pri odprtem oknu veličastje zvezdnatega neba ali nevihte z bliski, strelami in grmenjem, bo utegnil zaslutiti podobno veličastje nočnega boja. Tisti, ki je videl ob sončnem jutru sejalcia sredi razoránih brazd in pa sredi dveh front, tisti je spoznal, da je smrt nekaj slučajnega...

Vse drugo je hujše!... Ta fronta, na kateri stoji človek v največjem miru, zaščiten od oklepov zakonov, ta je hujša! Ta borba terja sleherni dan več žrtev, kot so jih one na Karpatih, ob Marni in Soči in Solunu ali Dobrudži. Ta borba je neizprosna in pusti žive le najmočnejše, ki so kos vsakemu orožju, ki se zoperstavljajo vselej, tudi če jih čaka bréznaden boj... Tam, pred leti, so bile granate in šrapneli, strojnice in podobno simpatično orožje — tu, v tej vsakdanji borbi pa so zahrbtnost in topóst, hinavstvo, laž in svetohlinstvo... O, to so hujša sredstva za boj — to je hujše od nenadnega plinskega napada!...

In potem!... Vzemímo samo majhno frontico naše lepe dežele... Pustimo velike kanone v miru in pogledjmo jih žrtve enega samega dne: Uboj, umor, pijanstvo, pohlep in požig... In onih izgubljenecv ne pozabimo, ki umirajo obupani nad vsem in si zadržnejo zanko okrog vratu sami... Ne, ne! Fronta, boji, bitke — vse to je bilo lažje, vse to je bilo celó lepše... In vendar! Če je življenje težko, vendar ni samo grdó, je tudi lepo in včasih neskončno lepo...

Tisti, ki pišejo knjige o vojni in o vsem, kar je bilo z njo v zvezi, ne storé prav, niti pravično, ako osvetljujejo samo eno plat. Je še druga, vedrejša, ki jo je okusil sleherni na fronti, v zaledju ali v ujetništvu... — To je vera v življenje... Ta vera v življenje je dajala odpora in sile vsem, ki so jedli doma kruh preprežen s slamo, ta vera je dvignila Dobrovoljce in jih vedla pod prapore, ta vera je dala vojnemu jetniku onstran Urala moči, da jo je ubral peš preko Afganistana in indijskih puščav, da je z največjim naporom in silno odpovedjo spet priromal pod domači krov, pod zvon domače cerkve...

Dokler bo živela generacija, ki je pretolkla »Veliko vojno«, tako dolgo bo tekla povest o njej in rasla anekdota... S to vojaško anekdoto je nekako tako kot z onimi zgodbami lovcev in ribičev... Je neke vrste »latinščina«... Čim bolj se čas odmika, tem večja je korajža, dejanja podesetérijo važnost, opasnosti rastejo v nédogled...

Danes imamo že ustno izročilo o svetovni vojni. Dogodke in junaštva, ki jih je doživel Pepe, povzame naenkrat Tine, prikroji jih po svoje, počese in poveča pomen in jih pripoveduje... In po Tinetu posname najboljše Ivan, dodá in redigira... Tako srečate eno samo junaštvo z deseterimi obrazi in deset bujnih herojev se buta ob junaška prsa...

Svetovna vojna bi bilá končana v enem tednu, ako bi bila vsa ta junaštva resnična... Na frontah v par dneh ne bi bilo žive duše, ako bi bili vsi taki junaki, kot je bil recimo kolega Šabernoch iz Kecskeмета... On sam je zajel na tisoče Rusov in jih odgnal, da, odgnal, lastno-ročno, tako je rekel, v ujetništvo na svoje veleposestvo... Kaj bi bilo z ubogimi siromaki Rusi, če bi imeli za nasprotnika samo take tiče, kot je bil prijatelj France iz Kobarida... Samó pogledal jih je enkrat — nato še enkrat — in vse je ležalo... »Kaj kanoni, kaj tanki — pogledati je treba na sovražnika, pa je!« — tako je dejal. Ali, kje so podobni bojovníki kot je bil spoštovani gospod Erwin von Wachtel, ki je prišel v taborišče najavljen kot rešeto — češ, da je sedemintridesetkrat ranjen in preluknjan. Ko je prišel zares, na njem ni bilo lukenj nad običajno mero...

Zato pravim: Če teče beseda o vojni, ni nujno, da treskajo samó granate in trgajo dum-dum krogle kite in meso... Tudi ni nujno, da je vse samo trpljenje, silni marši, lakota, ker kuhinja tri dni ni mogla do strelskih jarkov, ne, ne... Sredi vsega tega zmešanega klopčiča se plete nekaj, kar je zdravo življenje, je vsakdanji dan, so ljudje s svojimi vrlinami in napakami, je smeh, je vrisk in včasih kane solza...

Ob poti stoji potem križ, brez napisa, na njem visi morda jeklena čelada — to je resnični grob neznanega vojaka... In spominu takih vojščakov, ki so bili vedri ljudje, naj bodo posvečene te vrstice in pa onim, ki so se potikali po taboriščih v vojnem ujetništvu...

Dejal sem že: vselej, ko prihaja pomlad v našo deželo, ko postane Ljubljana prav posebno prikupna, tedaj se prične. Iz dalje seže váme, je tu in zaživi na novo... Zdi se mi, da kliče v meni: ne pozabi, ohrani! Tako mi prinaša vsaka pomlad zopet spomin, vrača mi ga iznova in rodi hrepenenje po daljavah, po tujih krajih... In tako kot meni, se godi pri nas sto in sto ljudem, ki se med seboj niti ne poznamo... Vsi smo začarani od nečesa in to se imenuje: spomin na Rusijo. Zgodi se, da se

spomniš po dolgih letih na ime, na obraz, ki ti je odšel že čisto iz spomina... Zgodi se, da stoji pred teboj naenkrat podoba pokrajine, obala reke ali skupina bréz sredi polja... In vse te stvari naenkrat niso več mrtve, ne, ožive in dušo dobè. Vse dobi dušo, notranjost, ne samo ljudje, s katerimi smo živeli skupaj in jih poznali, ne, tudi živali, drevje, knjige in hiše... Dušo imajo naenkrat vse te stvari, imajo barve in aromát, imajo celó mórja in zvezde... Kako je to? Odkod izvira to čudno zbližanje? Morda od zagonetnih, nevidnih žarkov, morda od kemičnih simpatij... od harmoničnega valovanja? Od česa? Morda se je vse naše tedanje doživetje, moje, Francetovo iz Kobarida, ono Erwina von Wachtele in sto drugih podobnih samo nekomu sanjalo. Nekomu nekje na drugem planetu?... Jaz tega ne vem, — tega ne ve nihcé — danes... Ampak nekoč, nekoč se bo že izvedelo...

Da! Vsa ta legija, ta tiha, nikjer organizirana bratovščina bivših vojnih ujetnikov v Rusiji je začarana in blagoslovljena... Vsak je dobil v dar najlepše, kar je dáno človeku, ki ima obličje božje: dobil je spomin na nekaj, kar je bilo prekrasno...

Pravim: bilo je prekrasno! Ko izgovorim besedo, vem, da je drugače. Sedanjost nikoli ni lepa in kar ni lepo, temu se izmika upravičenost do življenja. A sanje so lepe in so resnične zato, ker so lepe... Zato verujem v sanje, verujem v spomin... Ko se odmikajo leta čim dalje bolj in bolj, — raste z njimi vse lepo v spominu, — vse nélepo bleďi, izginja, kopní... Potem se zgodi čudo v nas... v vsakem se pojavi kos umetnika in iz onega obledelega fragmenta v spominu zraste nekaj novega... in to novo je lepó... Kdo je to storil?... Zgodilo se je to v slehernem od nas, v njegovi duši se je prekalilo iz slabega v dobro...

To doživetje Rusije postaja vseobča last... Ono ni več spravljeno v posamezniku — razlilo se je iz posod... Prav je tako, kajti kaj koristi lepota, ako ostane skrita, ako ni zrcala, ki bi jo odrážalo...

O Rusiji med vojno in o življenju vojnih ujetnikov bi se dala napisati ogromna knjiga, ki bi bila polna zanimivosti, podob, fotografij in doživetij... V sto taboriščih, kjer so živeli vojaki ali oficirji, se je stvaril nov način življenja, ki se ne da primerjati z nobenim drugim. To je bilo nekaj popolnoma svojevrstnega in vse svojevrstno je zanimivo... Iz vsega tega ogromnega izločim majhen fragment, bežen delček... pa saj ni nujno, da izpiješ vedro vina, da spoznaš kakovost...

Tam, nižje od Moskve stoji mesto, ki se imenuje Rjazan... Ni niti veliko, niti zanimivo — mesto je, kot jih je v Rusiji na stóetine... In vendar je to záme najimenitnejše mesto, imenitnejše od Moskve in Nižnega, slavnjejše od Kijeva in Petrograda... Kajti v tem mestu jih je živelo enaintrideset in eden, ki so tam končali vojno in čakali na to, kaj

bo... Čakali so eno leto in dve, pa še tretje in četrto... Potem so se razbegli na vse konce sveta... Tu naredimo občni zbor, v tej knjigi se zberemo kakor se zbero maturantje ob petindvajsetletnici... Ob naši mizi sedé nevidno vsi akterji, ki so sodelovali v tej dolgotrajni igri... Sede ruski oficirji in angleške usmiljenke, sedi blazni podpolkovnik, sedi stárši unteroficir Andrej in sedi foksel Špeci... Tudi maturantka Klavdija sedi in blondinka Ellen in še par revolucionarjev, tovarišev in komisarjev je poleg... Vse zastave so razobešene... V miru in skladnosti sedimo, — kajti véže nas spomin na skupno doživetje...

II.

Začetkom meseca maja 1915. leta je odhajal nekega popoldneva deveti maršbataljon 45. pešpolka na fronto. Odhajal je iz Šoprona, kjer je bil nameščen, odkar so zavzeli Rusi njegove kasarne v Přemislju in Sánoku gori v Galiciji. Odhod takega bataljona že davno ni bila več senzacija, čeprav je igrala muzika imenitne marše in so mame in sestre in dekleta jokale tako, kot se ob takih bridkih prilikah jokati spodobi. Zanimivo pri odhodu tega bataljona je bilo moštvo, ki je izjemoma tudi jokalo kar povprek, kajti bataljon je bil sestavljen po večini iz Židov, katerim so pravočasno odrezali brade in šope las ob ušesih... Bil je to klavern bataljon in oficirji nikakor niso mogli s ponosom zreti na to družino, ki je hitela kot rezerva na pomoč gor v Galicijo, — dejal bi torej, na pomoč ožji domovini... Po par histeričnih napadih pri vstopanju v vlak je bila zadeva prilično končana in reklo se je, da se gre na fronto. Z bataljonom je romal dodeljen praporščak Branko od slavnega »novantasette« polka iz Trsta, polka, ki je užival zagonetno slavo, da je dobil prvega ranjenca šele novembra meseca 1914 leta, čeprav je bil na fronti že od vsega začetka od avgusta, — pa še ta ranjenec je bil zadet v nógo in celó to od zadaj. Pustimo zlobne jezike, ki hočejo na vsak način in za vsako ceno zmanjšati bojno slavo tega odličnega tržaškega polka — ostanimo pri transportu židovskih herojev in pri praporščaku Branku... Vožnja je potekala kot vsaka druga ob tistem času, preko Miškolca, Tarnova, tja do Sánoka, potem naprej pred přemisljske utrdbe... O Binkoštih je trdnjava padla spet v roke naše zmagovite armade. Zavzel jo je poročnik Branko brez strela in brez atake. Seveda molči zgodovina o tem, zgodovina sploh rada molči in dopušča, da se pnó generali po slavo, ki so jo zaslužili majhni in najmanjši.

Po zavzetju Přemisla je nastopal Branko in njegova hrabra četa, ki je sestojala iz Dunajčanov — naprej proti severu. Židje so dezertirali že

po poti, ne sicer korporativno, v znak protesta, da jih vojna ne zanima, pač pa solistično, zdaj eden, zdaj dvojica. V Sánoku je bil navzoč samo še beden ostanek silnega devetega maršbataljona — a ta je bil rimsko-katoliške veroizpovedi. Z manjšimi praskami zavzame Branko reko Sano in junaški pohod gre dalje brez strela in brez žrtev. Vse je v redu: čutare so polne problematičnega dalmatinca in še bolj zagonetnega ruma, kuhinje prihajajo redno, a Brankov sluga Stevo poduši še ono malo petelinov, ki so jih pustili Rusi za spomin in ohranitev kokošjega rodu.

Tam okrog slavnega bojišča Krasnika se četa ustavi. Z njo se ustavi polk in brigada in divizija z generalom Unschuldnom na čelu... Tu nekako konča bojni pohod viteza in praporščaka Branka, dodeljenega polku štirděščipijonti... Kajti zgodilo se je...

Zgodilo se je, da je bila na tem meridijanu končana vojna za mnogo tisočev sivo oblečenih borcev Avstrije... med njimi za Branka. Ako bi kdo trdil, da je bil ves ta pohod ničev ali operetni, tisti bi delal hudo krivico, saj krogle nimajo kakor znano potnih listov in so včasih muhaste. In recimo, marši, ki trajajo od štirih zjutraj do drugega dne ob sedmih zjutraj, tudi niso mačkine solze... To so napor, manevri, in koncem koncev se je človek vprašal: zakaj, čemu?... Res je sicer, da so tak pohod sredi noči razsvetljevale neprostovoljno bakle zažganih vasi, res je tudi, da je tu pa tam sredi smrekovega ali hrastovega gozda naenkrat zadišalo čudno zadohlo... Nihče ni tedaj odprl ust... vse je šlo mimo, a vsak je vedel: tu nekje v bližini, v grmovju, morda dve pedi pod zemljo trohni nekdo, ki nima več imena in čigar kosti bodo ostale pokopane tu, v neznanem... Eden od tisočev... grob neznanega vojaka... Le hitro mimo, kajti misel in duh — oboje duši!... Tako je privandrala četa, brigada in divizija na usodno mesto — med njimi praporščak Branko...

Tisti, ki bi trdil, da nedelja sedmega julija 1915 ni bila lepa, tisti bi potvarjal božansko resnico. — Bila je to tako sončna, od vsega naravnega sijaja obdana nedelja, da si je človek dejal: da, ob taki nedelji je gospod Bog zaključil stvarstvo in ga oddal v administracijo človeku.

Tam gori za Krasnikom na pobočjih valovite pokrajine je zorelo žito... Morda je bila rž, morda pšenica, tega ne vem, a vse je bilo zlato rumeno, zrelo — živa podoba živega, zdravega življenja... Kako je to mogoče?... Bojni metež vsepovsod — a roka človekova le ni mirovala — pridelovala je sadeže božje... Kolika ironija!...

Med tem rumenim valovjem žita je tekla fronta. Izkopani so bili priprosti jarki, da se je mož lahko ležé kril in zaščitil vsaj deloma pred svinčenimi brenclji. Na desno in na levo, nepregledna črta, spojena veriga vojaka pri vojaku... Malo višje, poleg dveh čednih hrastov je, zakrit od leskovine, čakal praporščak Branko s svojimi, kaj bo... Strojnice so

bile pripravljene in Branko je izdal ukaz, da se ne strelja, kajti sicer bi bil hitro joj in konec.

Rano jutro je bilo. Trave so bile še rosne in nebo vse svetloplavo... Preko žita pa so že padali prvi sončni žarki, da je bleščalo vse v zlatu... Na hrbtu je ležal Branko, gledal vso to krasoto in razmišljal: Vraga, čemu vse to? Čemu to mučenje ljudi in živali?... Čemu morajo oni doma, ki jih še ni doletelo, živeti v neprestanem strahu in trepetu, kdaj jih pozovejo. Jaz sem že tu in zdaj je vse en hudič. Izogneš se ne, bratec. Tu je zapazil, da je zlezel vojak ob strojnici preveč iz skrivališča. »Sie Esel, skrijte se, ne izzivajte Rusov! Ne silite v nevarnost po nepotrebnem in bodite veseli, da dajo mir tam spredaj!«

Legel je Branko nazaj vznak in nadaljeval z razmišljanjem. Vse je bilo pokvarjeno: življenje, baš načeto, uspešno zasnovano, je bilo prekinjeno in ostala je dvojna negotovost. Prvič, če se boš, bratec, sploh vrnil iz te norčije, drugič, kaj boš počel potem. Iznova! Jasno!

Visoko gori je letel aeroplan. Branku je bilo vseeno, čigavo znamko nosi. A na desni je pričelo pokati pogostejše. Bila je ura pet in bilo je pregrešno lepo poletno jutro...

Točno ob petih je ves parobek gozda nasproti oživel. Kot en mož je stopila iz njega nepregledna vrsta ruske infanterije... »Glej«, si je dejal Branko, »to je tako kot pri Shakespearu v Macbethu, ko se prične gozd premikati, za vejami so pa vojščaki. Tu je narobe.« — Ko je bila vsa vrsta zunaj, je prišla petdeset korakov za njo druga in nato tretja... Vse v vrsti, vse zravnano, kot na eksercirplacu... In v ritmu koraka so dvigali puške, sprožili, premenjali patrono... enkrat, dvakrat, vse v silni disciplini... Nasprotna stran je odgovarjala, le strojnice pri Branku so molčale... opravile bi itak nič. Oglasila se je artilerija... Šrapneli so se topili v bele oblačke... A ruska veriga je stopala... Težki škornji so teptali žito in roke so pritiskale peteline na puškah... Kakšni so bili! Ogromni vojščaki, dobro oblečeni, dobro hranjeni in hladni... Kakor zasanjani so stopali naprej in naprej... Ena, še ena in še ena vrsta... Pa je nastala vrzel v prvi vrsti, že je z zaletom izpolnil mesto drugi... Kakor daleč je seglo oko, isti pogled... Oni prav tam daleč na levi so bili že samo kot črna nitka, da nisi več razložil, kaj so, cesta ali brazda...

»Nerodno bo«, je dejal praporščak Branko in počepnil za leskami, češ, nekaj moramo ukreniti. Pa mu pade pogled nazaj, doli v dolino, odkoder je prišel. Da bi jih vrag! Saj tam so bili tudi že Rusi! Torej miševlovka. Vidiš jih peklenške! Kako so neki prišli tja zadaj, pa še tako zgodaj in v nedeljo... Pa se obrne Branko k svojim vojakom in jim sporoči: »Streljati bi bila neumnost in bi ne koristilo nikomur, le nam bi navili uro. Kot vse kaže, zaključujemo mi, kar nas je tu, ta trenutek vojno — čaka nas pa ujetništvo. Boriti se s premočjo bi bilo bedasto — zato mir in počakajmo...« Tiho so sprejeli možaki besedo le tu pa tam se je

zasvetilo oko na skrivaj in ta preblisk je dejal: rešen! Še bom videl »die schöne Poldi von Hitzing«, še bom objel svojega sinčka, »den feschen Pepi« — »in zum Heurigen géma« — ko bo konec. Vsi ti dobrodušni Dunajčani niso v srcu prav nič protestirali proti temu, kar se je moralo zgoditi v naslednjem hipu.

Vse se je vršilo prav po programu. Bilo je odlično režirano... A čim više se je dvigalo sonce, tem živahnejši je postajal odpor od tam zadaj nekje. Kar pogosto so trosili šrapneli svoj dež, zdaj že na vse, na Ruse in na svoje, a tudi ruski topovi niso molčali... Baš ko bi morali zvoniti zvonovi v Krasniku k prvi veliki maši, je bila divja igra v polnem razmahu... A bila je izgubljena, kajti luknje nezaščitenih kilometrov ne reši nihče več...

Prva linija je prišla do nas in šla mimo nas brez strela. Le k praporščaku Branku se je obrnil silen Rus in vprašal: »Officer?« »Officer«, je odgovoril Branko in že sta stopala skupaj nazaj — tja od koder je bil prišel ruski vojak...

Dejal bi človek, ki takole gleda početje vojne — zdaj je konec, zdaj se prične ujetništvo, brez večjih nevarnosti. Kaj še! Zdaj, te minute so bile najhujše. Avstrijska artilerija je zagrabila pot nazaj in hotela s tem prisiliti lastne prve legije k odporu. A silnega Rusa, ki je vodil Branka, ni motilo nič. Stopal je mirno nazaj, preko žita proti gozdu... Na desni se je del avstrijske infanterije, zakopane v rovih, obupno branil. Baš ko sta šla mimo, je bil zadet mlad kadet Poljak. Zadet je bil v trebuh in metal se je meter visoko iz jarka. Nikogar ni bilo, ki bi mu lahko pomagal... Umiral je mlad človek težko smrt, a sonce je svetilo prav tako vedro nanj kot na vse druge... Pozdravljen, mladi kadet!

Sredi polja se je dogodila Branku prva smola, odkar je bil v ujetništvu. Zadelo so mu s šrapnelnim drobcem spremljevalca, silnega Rusa. Samo z roko je pokazal proti gozdu in se zgrudil. Zdaj je bil Branko teoretično spet svoboden — a nahajal se je v čudni situaciji...

Obrnil se je v smeri proti gozdu in korakal počasi preko polja. »Kar bo, pa bo, kar je namenjeno, naj se zgodi.« Ali ni vse v klasičnih Shakespearovih izrekih? »Zdaj sem že na pol poti, med dvema nasprotnikoma stojim — pa poglejmo torej malo na drugo stran...« Nad njim so se belili oblački šrapnelov in na levi je zaregljala strojnica. »Ne, to ni naša«, je dejal Branko, »naše ropočejo bolj zamolklo«. Tu je zrasel pred njim naenkrat nov Rus, spet je pokazal smer in skupaj sta vstopila v gost senčnat bukov gozd. »Zdaj bo menda že enkrat mir«, je modroval Branko, »tu nas ne dosežejo več« — a komaj je misel bila končana, že se je zvižal Rus in šepal. Zadel ga je kovinski omot šrapnela, ki se je odbil od debla, in ga oplazil po nogi. Spet je bil ujetnik, ki nikakor ni mogel postati ujetnik, sam. Rus na tleh je klel v materinem jeziku in kolikor ga je Branko razumel se je grdo in nedostojno izražal o očetih in materah

Avstrijcev, in jim očital med drugim, da so pasji sinovi, kar pa ni resnica in se niti do danes kaj takega ni zares zgodilo. »Vse kar je prav«, je dejal Branko, in jo ubral na lástno pest na ekskurzijo po gôzdu. — Čim globlje je stopal v gozd, tem pogostejše je srečal ruske vojake. Potem so se pojavili tudi avstrijski »sulci« s spremstvom in brez njega. Tu pa tam je zapresketalo s peklenskim truščem nad glavo, lomilo veje in dež listja se je usipal na tla. Takrat je planilo vse tik k deblom — ko se je pomirilo, pa naprej... Kam? Saj je vseeno, kam, nekam, človek božji, boš že prišel!

Takó je priromal praporščak Branko do gôzdne kočé, ki je imela dvorišče z ográjo iz vej. Dvorišče je bilo nabito póлно vojákov — v hiši je bila pa nekaka kománda. Torej prva oblast v novi situaciji. Na dvorišču je zagledal Branko kolego poročnika, Čeha Kózico in pa Dunajčana Kotikijewiča, ki je služil samo zato pri poljskem polku, ker je imel poljsko ime, poljščina pa je bila zanj neznana stvar. — Torej takó, nismo več sami! Tudi od drugih enot so bili prvi gostje že prišli! Kajpada, tam so bili tudi Rusi. Enemu je prebila dum-dum krogla zgornji del roke in bela kost mu je prekrasno štrlela iz razcefranega rdečega mesa. Kot roža — zelo lepo... Nadalje je nastopal na tem dvorišču kozak, ki je očividno strastno ljubil ure... Bil je po prsih ves ozaljšán z urami raznih velikosti in kovin. Bile so zlate s pokrovom, in srebrne, dalje one velike nikljaste, ki zvoné, potem majhne zapestne okrogle in štirioglate in take, ki ponoči svetijo, da se kazalci ne izgube. Vse to je tiktakalo in žgolelo in ena se je sprožila, ker je bila budilka. Sprožila se je ob šestih zjutraj. Tedaj je vedel Branko in je vedel Kózica in pa Kotikijewič — ob šestih zjutraj je bil konec vojne za nas tri in še za toliko in toliko drugih...

Za štiri in dvajset tisoč bratov je ura zazvonila — konec! Konec vojne! Da, a kdaj bo pravi konec? No, nič razmišljanja! — Za sedaj smo izven nevarnosti — in bolj verjetno je, da bomo nekoč spet zagledali dom, domače in Domovino...

III.

Da! Ko je stalo sonce že visoko, je prišel ruski oficir in odredil, da odpeljejo ujetnike nazaj v zaledje. Oprtal si je nato ruski vojak bisago in puško, pa smo šli. Bila nas je gruča desetih, dvanajstih ljudi. Romanje se je pričelo — pot v neznano... Iz gozda ven, pa preko polja na cesto... Dejal bi skoraj, da cesta ni vedela o vojni... mirna je bila, le tu pa tam se je pojavil vojak. Tam zadaj za nami pa, pod vročim soncem, so grmeli topovi in je divjala bitka... Tu pa tam je zgrešil beli znani opasni oblaček

v našo bližino, — pa smo ga pogledali in vedeli: bratec, predaleč si, nas ne dosežeš več... Potem se je pripeljal nasproti odprti voz in na njem je sedelo nekaj belega... Voz pride bliže in izkaže se, da so tisto belo sestre rdečega križa. Vse lepe, sveže, čiste nam pomahajo z voza — potem je voz mimo... Malo svetlega smeha še ostane, čisto ženskega smeha, ki pove zgovorno ne o sovražniku in ne o boju, temveč o večnih zakonih in o večnem boju... V tem boju tudi te sestre ne nosijo rdečih križev, — so prav taki bojovníki... Da, da — potem ostane pa smeh — samo smeh... Smeh je nekaj tako lepega...

Mi pa naprej... Kot čreda brez cilja stopamo s topim vodnikom, ki ne ve nič več kot ime komande in ime kraja, kjer se komanda baje nahaja. A kje je ta kraj, tega naš galubčik ne ve, in to ga tudi prav nič ne vznemirja... Jasno! Ne bil bi pravi vojak, ako bi prilike ne izkoristil: čim delj časa jih vodim, tem delj sem zaščiten in brez bojazni, da me zadene krogla. In krogla je vselej nekaj nevšečnega in nesimpatičnega — sploh streljanje ni zabavno, da ne govorim o granatah in atakah. Vodi nas, bratec, kjerkoli hočeš, za nas ni več pojma časa. Danes ali jutri ali čez teden dni — vseeno je... Brez ure in brez koledarja — saj to je najlepše! Zakaj vedeti vselej, koliko je ura, in pa, da je torek in pa da je dvanajstega, da je julij... zakaj?... Saj je vseeno. Lahko bi se pred par urami zgodilo, da bi se kolesje sploh ustavilo — zato lepo naprej. Vseeno kam — važno je le, da postaja življenje spet življenje, da je tu pričakovanje in da bo prinesel sleherni dan nekaj novega.

Zvečer, sredi polja ležimo in nad nami svetijo zvezde... Iste zvezde, ki so svetile sinoči... A so vendarle druge... Tudi mi smo drugi... Poleg Branka leži Kotikijewič in narahlo smrči. Srečen človek! Ko smo sedli, je izvelkel iz žepa fotografijo, na njej dvoje srčkanih otrok, kodrastih in živih angelčkov... Smehljaj se je možak prédse in njegove misli so bile jasne... Poleg sedi Kózica. Iz Tabora na Češkem je doma in njegov oče je mlinar. On sam pa je poštni uradnik in živi v Pragi. »Zdaj«, pravi, »spet verujem, da jih bom podrl »pri Fleku« deset vrčkov in pojedel pet »talijanov« — zdaj me imata vojna in Avstrija lahko radi!« — Bolj oddaljeno sedi naš ruski spremljevalec. Odložil je bisago in puško ter brunda prédse zatégnjeno belorúske pesem... Nad nami pa svetijo zvezde... Svojo ukázano pot hodijo in se obračajo po volji božji... Da, vse, kar je bilo včeraj, je prebrána stran, vse tisto je že biló — pred nami je stran nôva, népopisana. Takó je védno, dókler je človek mlad...

Ob prvi zori smo nastopili spet pot iskanja komande. Naš vodnik je izredno spreten mož. Rómamo, rómamo in ko pridemo na mesto, kjer bi morala biti komanda, da bi nas oddal, se izkaže, da je baš pred par urami bila premeščena drugam. Zato moramo pač do druge komande, ta pa se nahaja v vasi tej in tej. S stoično mirnostjo sprejema naš zaščitnik taka sporočila, kajti on ve: čim globlje jih privedem svoje varovance,

tem dalj časa imam mir ... Na tihem računa sploh, kako bi zaključil bojni pohod in jo ubral proti domačiji ... A stvar se mu zasuče naróbe.

Po dveh dneh iskanja se nam pridruži velika gruča ujetnikov. Hoho! Tam med njimi najde Branko svojo četo korporativno in je sprejet z navdušenjem. Vse je tu, samo strojnic ni — a brez teh se prav lahko prenašajo življenjske težave. — Tudi sicer je polk štirděšćipijónti dobro zastopan. — Kar ni padlo pri Přemislu — je zbrano sedaj tu, pri tem pohodu v Rusijo.

Naprej, naprej, — se vali prav leno ta procesija, ki ni več za nobeno rabo. Že nas je tóliko, da stópa moštvo v četrstopih in šarže vodijo nekako vso komédijo. Gruča oficirjev stópa v prilični razdálji spredaj. Na čelu pa naš ruski poglavar. Vidno se mu dviga ponós, in ko korákamo skózi vasí, se kar razkoráči, češ, gléjte, jaz sem sam — in njih tóliko, kaj?! —

Pa počíva procésija pri majhnem, zapuščenem dvorcu, na holmíču ... Poljska je, kar se vidi vse naokrog. Prostrana ravan, obljudena, in skoraj bi dejal, da se ji vojni pohodi ne poznajo ... Že tretjič je šel val vojne preko teh krajev in vendar so tu še domačini, ki niso hoteli zapustiti rodnega kraja ... Tik ob neki hiši stoji visoka češnja, pod njo ducat Kozakov ... Na tleh čepe in poslušajo pripovedovanje staršega. Potem pozovejo ujete oficirje k sebi in jim dajo tobaka ... Imenitni so! Oči poševno zarezane v obraz, žolta polt in gladki črni lasje ... Majhne oči gledajo živo in navihano in pri smehu kažejo bele zobe ... Pa stopi iz hiše dekle ... Vsa kozaška četa se ozre nanjo kot na komando. Bila je stasita in krepka punca in kozaki jo napode, da spleza na drevo in jim na-trga češenj ... No, češnje ...! Komaj je deklé na češnji, se valja vsa kozaška družba pod češnjo na tleh in vriska in sopiha in rezgeče ... Kajti kaj češnje, kaj vse drugo — za kozaške oči, ki so prirezane postrani, se je odprl na češnji čudovit pogled — kobjeta ni bila močno oblečena, pa poletje je bilo in tudi žeganja ni bilo ... Stoj! Kje je bila taka slika ... Spomin sem ... Da, res je. Tam v Sienkiewiczovem romanu »Z ognjem in mečem«, tam so bile take podobe, tam je bil silni Hmielnicki in njegovi poglavarji. Tam so čepeli na tleh, pili sladko medico, razdirali »kosmate« in objemali stasite Gruzinke in Poljakinje ... Tam je bilo nekako tako ... Da, da, a to je spomin na podobe iz ljubljanske realke, to tu pa je bila resničnost ...

Kobjeta je nabrala češenj, splezala dol in jim jih natresla iz predpasnika. Kozaka, ki jo je uščipnil v zadnjico, je oklofutala in dosegla velik uspeh z aplavzom in vseobče spoštovanje ...

Zobali smo češnje, trde in zdrave kot grudi dekleta s češnje ... Bilo je silno imenitno! Nato je prineslo deklé v spoštovanja vredni veliki skledi kislega mleka ... Bilo je kakor o Binkoštih pri birmi! ...

Ko se dvignemo, izjavijo Kozaki, da gredo z nami, da imajo isti cilj — Ljubljino... Ali ni čudno, ali ne zveni kar prijetno domače: Ljubljino — Ljubljana... Pa jo mahne četa naprej — Kozaki jašejo korakoma za nami, da ne dvigajo prahu... »O, se še najde naturalna noblesa«, izjavlja Kózica: »naš kavalerijski bik bi jahal spredaj in prašil...«

Spotoma se izkaže, da je Kotikijewič pozobal preveč češenj in posrebal preveč kislega mleka. Vsak tretji večji grm je njegov in nazadnje potoži Branku: »Čuješ, res ni častno pasti od češenj in kislega mleka, res da napravi svinčenka hitrejši konec, — ampak če gorje ne mine, se vrnem, dezertiram, ti pa poročaj: padel od češenj. Napiši ženi, otrokom mojim pa prepovej za vse življenje ta sad... Češnje so bile v paradižu krive, ne jabolko — zdaj mi je jasno vse, čeprav se mi suče želodec... Češnje so zrele prej...« in že je izginil med maline ob poti...

Tudi Kózica je izginil... Pomešal se je med moštvo, in ko se je spet pojavil, je bil sumljivo zgovoren... Naenkrat razlaga, kako urno posluje v Pragi pošta, migneš tako rekoč, pa je pismo, komaj napisano, že dostavljeno na adresat... Beseda »adresat« mu ne gre dobro z jezika... Izkaže se, da je našel med moštvom rojaka abstinenta in mu odkupil dve polni čutari blestečega ruma... Zdaj blesti v vsem pošarskem sijaju in zagotavlja, da bo, ko se vrne v Prago, popil na mestu petnajst plzenskih; potem pa da bo šele šel na pivo k Fleku... tako mu pomagaj sam sveti Janez Nepomuk na Karlovem mostu!... Prične kolcati in polagoma se pridruži obupanemu Kotikiewiču... Kolona roma dalje, in Ljubljino je še daleč...

Pod večer nastopi poslednja senzacija dneva... Tako od daleč zagledamo ob cesti dvojico ljudi... Počasi jo režeta in očitno jima ni prav nič všeč, da se srečamo... Razdalja se oži, in izkaže se, da sta popotnika ruski vojak in avstrijski vojak. Avstrijski vojak je Brankov sluga Števo, doma iz Srema, ki je po božji volji zašel med galicijski regiment...

To je bilo srečanje, to je bilo veselje! Števo sproži referat, češ, da se potikata z Rusom že tri dni, da ga je obral pri kartah že za tri rublje in da je Rus sedaj popolnoma suh in z eno besedo odvisen od njega, to je od Števa, in da je Rus pripravljen storiti zanj, namreč za Števa, vse... Ker Rus ni imel več denarja, da sta zadnjo partijo igrala za to, kdo bo nosil »rukzak« — pa je Rus še to izgubil in mora nositi sedaj še njegovega, to je Števovega. V rukzaku pa »gospon lajtnant, ima vaših stvari — a regenmantel sam prodal«. — Tako glasi referat in vse je v redu. Zdaj smo lahko brez skrbi, aprovizacija bo v redu, kajti Števo bo podušil več petelinov kot tri lačne kozaške stotnije vkup...

Pozni večer nas privede na cilj, v Ljubljino. Zbiti, utrujeni zavzamemo za take slučaje pripravljene prostore... Vojaštvo v šoli, ostali v hiši židovskega trgovca. Sicer je samo slama, že poležana — a dobro de

vendarle. Že smo na ležišču, ko vstopi nekdo z lučjo v roki in nas nagovori nemški... Bila je gospa trgovka, ogromna Židinja z močnimi brki, in nas vpraša, če kaj želimo... Ne, ničesar ne želimo, morda bomo želeli jutri... »Dobro«, pravi »jutri vam napravim vsem skupaj palačinke«, pa izgine. — Kózica spi drugje — tu smo samo Kotikiewiç in Branko in Števo... Števo je odprl rukzak in pokazal sveže perilo... Sveže perilo je blagodat in vzbuja splošno zavist...

Ponoči se začujejo od časa do časa koraki. Vrata se odpro in glasovi šepetajo številke... Pregled. Štejejo nas. Brez skrbi, nihče ne bo ušel!...

Zjutraj nas prebudi naš ruski spremljevalec, ki je bil z nami od vsega začetka ujetništva. Njegova dolžnost da je končana, pravi, in da mora nazaj, pa da nam želi vsega dobrega. Tudi mi mu želimo isto, v kolikor se moremo sporazumeti... Tako postanejo ljudje prijatelji, združi jih življenje in okoliščine... Vsi smo bili v eni zadevi istih misli: da je vsa vojna nezmislj, da je posameznik siromak in gluho orodje — ne ideje, ne velikega pokreta, temveč nečesa grdega... Pozdravljen, spremljevalec iz Ukrajine, — Gospod Bog naj ti ohrani cele kosti!

Potem se je oglasil v spremstvu našega novega komandirja, brkatega in bradatega »unterja«, naš gospodar trgovec. Predlagal je, da nam menja krone, in sicer deset kron za dva rublja... To ni pošteno, tudi gostoljubno ni — a kaj hočeš, človek božji... Pa je treba kruha, tudi čaj se mora plačati, — žide! menjaj, Bog pravični te bo kaznoval... In zgodilo se je to prej, nego bi si bil kdo mislil...

Preko dneva se je pričelo tisto, kar je pri vseh vojaških oblastih na svetu enako — brezkončno čakanje, popisovanje in spet čakanje. Zaključek vsega tega početja je, da dobe ujeti vojaki hleb kruha in kislo juho, oficirji pa po tri rublje, tudi za nazaj... Pri izplačilu izjavi plačilni narednik, da je pomota, in da je en dan preveč zaračunan... Kaj hočeš — vsi moramo živeti — tudi narednik!...

Ljubljini kaže podoba vojne. Ceste so razrvane in razvožene, hiše deloma močno prizadete od granat — prebivalci večinoma Židje, ki govorijo vsi nemški... S težavo kupiš cigaret, Kotikijewiçu se posreči dobiti celó srajco — a Kózica ves srečen napolni obe čutari s kantušovko. — Kdaj dalje? Nihče ne ve, morda jutri, a verjetno šele pojutrišnjem. Zakaj? Zato, ker se pričakuje še en transport ujetnikov, zato ker je bila tam pri Krasniku velika ruska zmaga in je ujetnikov na tisoče. Prav! Nam se ne mudi. Jutri ali čez teden dni — vseeno je. Mi počakamo. —

Zvečer zložimo spet kosti na slamo. Okna so odprta, spet nas štejejo, danes že bolj pogosto. Od zunaj, iz šole, kjer domujejo vojaki, pa se začuje duhovita slovaška pesem:

Mi na vojnu ne pudeme,
mi se na vojnu výsereme...

Otožno plove melodija in Kotikijewič, čeprav ne razume besedila, se v miselni asociaciji spominja češenj... Dajte, bratci, le pojte o vojni in o vaših dobrih namenih, katere vojna edino zasluži...

Zjutraj pride Kózica ves siten k zajtrku, ki obstoji iz čaja in kruha Števo se že spozna in iztakne vse, kar je le mogoče iztakniti. Vprašamo Kózico, zakaj je tako pust, pa molči. Šele po dolgem prigovarjanju sproži pero nejevolje: »Hudič«, pravi »ako danes še ne bo miru, jutri dezertiram. Raje se zaobljubim pri sv. Antonu, da nikoli več ne pokusim pive, celo smichovske ne, kot pa še eno tako noč. Že včeraj je prišel židovski babji satan k meni in mi pripovedoval o palačinkah, potem me je prišel zaljubljeno gledati in potem me je zapeljeval kot madame Putifarjeva siromaka Jožefa. No, potem je prišel sicer njen mož, pa ga je kar na kratko spodila in mu obljubila, da mu vrže budilko v glavo, če pride spet. — Tako do zore. No in nocoj je bila ista pesem. Tega jaz ne prenesem, to ni ženska, to je živ hudič, saj ima daljše muštake kot tale tu, Branko!«

Pomirili smo ga in mu rekli, da tâko zapeljevanaje vročekrvne Židinje še ni razlog za dezertacijo, da bomo že uredili in sicer takó da bo nocojšnjo noč ložiral tam na njegovem ležišču Števo — pa bo! Vse lepo v miru, diplomatsko — pa bo!

Pa je bilo! Noč je minula mirno, brez incidentov. Samo okrog dveh se je zazdelo, da se čujejo glasovi. Bilo je, kakor da nekdo po hrvaško robanti... Vse je trajalo samo en trenutek, zato so bile to gotovo samo halucinacije — saj ponoči človek marsikaj čuje, kar se mu samo dozdeva...

Prvi se je pojavil drugo jutro Števo. Bil je vidno zadovoljen sam s sabo in imel je novo belo srajco. Ko smo ga vprašali, kje jo je dobil, je dejal, da ima tudi nove spodnje hlače, in da je sploh zelo zadovoljen s sinočnjim kvartirjem... Drugi, ki se je zjutraj pojavil v naši kamri, je bil naš trgovec Žid. Imel je obvezano glavo in tožil, da ga močno trga — pa je bila reč drugačna in Števo nam je zaupal, da je bil ponoči nekako primoran ga vreči iz sobe in da se je zaletel mimogrede v omaro — ampak hudega ni nič in posledic ne bo nobenih, je dejal Števo. Žid nam je spet menjal krone, danes že dvanajst kron za dva rublja... Kaj se hoče, perilo je bilo med vojno draga stvar. — Poslednja je prišla madame Putifarjeva, kot jo je krstil Kózica. Vsa brhka, sveža in razigrana nas je povabila na palačinke danes opoldne. Mi da pridemo, samo Kózica je renčal nekaj nerazumljivega predse...

Opoldne smo vsi zbrani pri »širokogrudni« madame. Spekla je palačinke, celo marmelada je bila v njih... Bili smo polni hvale, le Kotikijewič je postal melanholičen... gledal je predse in jedel, jedel... Tu pa tam je zagodel vmes: »Krasne palačinke, samo meine Berta zna narediti podobne.« Kózica je palačinke potihem zalival s kantušovko, ko pa smo bili pri poslednjih komadih, je izjavil: »Prav za prav ni madame

Putifar niti tako napak, le poglej to linijo v pasu, sploh je interesantna žena. Enkrat sem videl tako v filmu... Nocoj bom spet jaz spal v svoji sobi!«... Take utegnejo biti posledice palačink... In prepričan sem, da je strastna Židinja primešala Kózici misterioznih praškov, ki dvigajo občutja simpatije...

Pa ni bilo nič... Poročnik Kózica to noč ni spal v svoji sobi in naročje Rebeke mu je ostalo nedosanjan sen... Popoldne je prišel »starši unteroficir« in vsa naša zalega je odromala... Preko Ljubljina mesta spet na cesto, prašno in izvoženo... Smer Ivangorod, cilj in konec romanja... Tam bodo formirali vlake, ker tam jih je že par tisoč ujetnikov, poroča bradati komandant. Še en pozdrav Rebeki, še hvala za palačinke, in že je vse mimo... Spočiti smo bili in pot je šla hitro izpod nog... Sedaj je bilo spremnikov že več in celo puške so imeli na ramah... Tako je vedno... čim bolj postajaš neopasen, tem bolj se čuti okolica poklicano, da te prikaže v čim strašnejši luči. Ej siromaki, povsod je neumnost enaka... in topih buč ne manjka nikjer...

Še tisti dan zvečer je stopila vsa sodrga, prašna, kosmata in utrujena v Ivangorod, nekakšno trdnjavo. Po zasliševanju, ki je postajalo vedno bolj točno, in po zapisovanju, štetju in popisovanju, smo stopili v nov kvartir... Bolhe so pobesnele, ko so nas zagledale... Bile so to fina, velika pasma, že malo sestradena, kajti v kazematah očitvidno že dalj časa ni bilo gostov... Tu se je že čutilo, da je bila ruska zmaga večjega formata, kajti bilo je vojaštva na tisoče, vseh vrst in narodnosti. In tudi četa oficirjev se je izdatno povečala.

Torej Ivangorod, poslednja postaja pešpoti preko ruske Poljske. Odtod povede usoda vse skupaj globoko v notranjost Rusije... Kam? V Sibirijo? Na jug? Končno je vseeno — samo da bi že imeli spet svoj red, svoj mir, pa četudi samo za mesec dni. Na visokem cementnem prizidku sedi Branko in se čoha... »Imaš uši, kaj?« ga vprašam. »Imam, in sicer odlične. Tam notri Kotikijewič nori in Kózica se priduša, da to niso uši, temveč šakali. Tako te ugrizne strela, da kar planeš...!« Pa vse to je v stilu in spada zraven... Sploh pa prinašajo uši baje srečo... Daj Bog, da bi bilo res!

Zgodaj zjutraj še enkrat zasliševanje, potem pa vsesplošni alarm. Na postajo! Odhod! Vse to je sicer hitro rečeno — a odhod je bil šele popoldne, po brezkončnem čakanju. Povsod pri vojaštvu čas ne pride v poštev — a v Rusiji imajo besedo »takoj« — »sečjas« in to je neskončno raztezen pojem.

Res nas razmeste v vagon, celo osebni je, in vojaštvo tudi spleza v vozove, in res se zgodi, da se vsa zadeva premakne. Zdaj se čuti polagoma ujetništvo: ko vlak obstane, ne smeš iz voza in publiki ni dovo-

ljeno približati se transportu... Torej jetništvo. — Ako ne bo hujšega, pa naj bo.

V vagonu so oficirji najrazličnejših polkov in vrst. Bil je velik proboj in tam pri Krasniku, kjer je doletelo Branka, je bil šele začetek. Fronta je potem propadala na desni in levi in ko pridemo do znamenite Ugreške stancije, tik pred Moskvo — je že zbranih ujetnikov 24.000.

Vožnja gre počasi preko Pinska, Minska, staroslavnega Smolenska... Brez konca se vleče pot... To torej je Rusija! Voziš se že tri dni in noči, a nisi še nikjer. Da, to je resnično ogromno, to je brezmejno in to bo v resnici dežela vseh možnosti... Zdaj se človek spomni šolskih let in Napoleonov pohod se ti pri Smolensku izlušči naenkrat živo iz spomina. Ali je to mogoče, ali je sploh bilo mogoče?... Ti tisoči in tisoči kilometrov prehojeni, tja do Moskve, ki je pa še daleč... V srcu in v duši slehernega se prične porajati nekaj novega, nekaj čudno nezaupljivega... Ali je Rusija tisto, kar so nas učili doma? Ali so Rusi tisto, kar smo izvedeli iz čitank in knjig? Videz kaže, da je vse popolnoma drugače...

V vlaku se je življenje uredilo. Sklenjena so nova poznanstva, beseda teče in zgodbe o avanturah plavajo naokrog... Da, celo brivec se najde nekje in skoraj že spoštovanja vredne brade spet izginejo... Na postajah orgije s čajem... Spoznavamo polagoma nove običaje, seznanjamo se z žemljo-buljko, ki je še vsa iz pšenične moke, spoznamo znamenito rusko papirosko z dolgim ustnikom, seznanimo se s surovim vojakom, ki zre sovražno, pa ne veš zakaj: ali nâte kot vojnega ujetnika, ali zato, ker mora vršiti službo...

Teden dni traja vožnja... Teden dni čaj, buljke, papirose... Ako stoji vlak preko dneva dalj časa na kaki postaji, je dovoljeno s stražo na postajo v restavracijo... Pa tam je vse rusko in ne spoznaš se pri jedeh... Kdo ve, kaj je to boršč, kaj šči, kaj pirog...? Novo spoznanje vstaja: ruščina je sicer slovanski jezik — a učiti se je bo treba in spoznati polagoma vse črke...

V Smolensku je ugotovil Branko, da je ruski c po naše s, in to spoznanje je bilo že viden napredek...

Potem je prišla Ugreškaja stancija. Kdo je ne pozna! Stotisoči vojnih ujetnikov so romali preko njenih ušivih barak na vse strani brezmejne Rusije... Kot velik hotel je, kjer se prečisti vse, odmeri vse in vse pretehta... Ugreškaja stancija, to je moskovski Zalog, postaja, kjer se formirajo tovorni vlaki za vse smeri... Zdaj med vojno je prvo taborišče za ujetnike. Visoko leži ta postaja, na griču. Ako stopaš po tračnicah, prideš do kraja kjer se prične pobočje... Tu se godi čudo... Čudo se zgodi predvsem, ako je deležen človek prav posebne milosti božje, ako ga zapelje korak tja ob uri, ko padajo sončni trakovi že

poševno, ko gredo že k zatonu... Tam spodaj, onstran holma, leži nekaj zlatega, ogromnega, in ob zatonu sonca poje in zveni... Moskva...

Stojita Branko in Števo, njegov zvesti oproda, in stoji Kotikijewič... Še četrti se je pridružil, Ležovič, praporščak, ki zna vse jezike in je bogsigavedi kakšne narodnosti. Lep, kodrolas fant, tak, v kakršne se ženske zaljubljajo z levo roko, tak kot jih gledamo v filmih... Tam stoji ta kvartet in molči... Pa je videl Branko že dokaj sveta in mest... videl je beneško bajko in cesarski Dunaj, pa staroslavno Prago — a pogled na to zlató omami slehernega... Počasi cepajo ujetniki in oficirji drug za drugim, na parobek... Velika množica strmi v dolino... Vsak obmolkne, ko mu ugleda oko to veličastje... Kot romarji pred čudodelno podobo stoje vsi ti tujci, brezdomci, vajeni naporov in odpovedi — duše pa le še niso izgubili, — kajti lepota je le ena in ta je večna... Tam doli v kupolah zlatih cerkva pa pojo zvonovi... Morda so večernice, morda je Ave Marija, — naj bo že karkoli, slehernega pozove z magično silo k nečemu, kar se imenuje molitev...

Táko je prvo srečanje z Moskvo, z ono Moskvo, ki smo jo poznali vsi iz knjig, iz romanov in povesti. To srce Rusije leži pred nami, ogromno in veličastno. In drugič se nam pojavi misel: vse to je nekaj drugega, kot smo si predstavljali mi vsi, to je nekaj neznanega, to je nekaj, čemur se do dna priti ne more... In naenkrat postane jasno, postane razumljivo vse, nad čemer strmi ves svet: da so iz tega ozračja zrasli Dostojevski, Tolstoj, Gorki in kolikor je še imen s potezo večnosti — to ni samo srce Rusije, to je Rusija sama... To so stoletja, zgnetena v eno samo podobo...

Ako bi ne prinesla Ugreškaja stancija za vse tisoče, ki so jo prestopili, nobenega drugega doživetja, kot samo edino to: videti Moskvo od daleč, bi bila že vredna svojega obstoja. A tam je bilo še vsega drugega v izobilju... Tam so se ocenjevala prijateljstva, tam so se družili in spoznavali ljudje iz vseh koncev sveta... Bilo je kakor pri zidanju babilonskega stolpa — vsi jeziki so se mešali in tudi najzgovornejši jezik, oni, kjer igrajo samo roke in oči, je bil pošteno zastopan in uporabljan...

Pa se sprehaja Branko med barakami, kjer je nameščeno moštvo... Niso sijajni ti lokali? Vsaka, mnogo metrov dolgo baraka predstavlja eno samo sobo — v njej sto in sto ujetnikov raznih armad in narodnosti. Tu torej pohajkuje in naenkrat začuje za seboj klic: »Zdravo, Branko, si ali nisi?« Ob vhodu v barako stoji mlad, bled fant. Ustavi se Branko — evo znanca iz Krškega. Brate Ėngele je kot rekonvalescent zašel sem in čaka, kot vsi drugi, odhoda v neznano... Pa se pozdravita in pripovedovanje prične. Konec je: Ėngele nima druge prtljage kot samega sebe — zato hajd v naš vagon — oficir je — saj v barakah niso natančni, tam igra vlogo samo število... Mnogo rojakov in znancev se je sestalo nepričakovano na Ugreški stanciji — noč jih je prinesla in spet odnesla...

Zdaj pojde zares! Vsi so zbrani pred vagoni, in mlad, po nemško govoreči praporščak, nas izprašuje: »Nemec? Slovan?« Je kot bo nekoč v nebesih: eni na levo, drugi na desno... Eni v Sibirijo in Azijo, drugi v mesta v evropski Rusiji. Kaj je bolje? Kje je ugodneje? Pa to so vprašanja, na katera bomo dobili odgovor v najkrajšem času. Dober, slab — vseeno je... ako drugega ne bo, eno bo gotovo: streha nad glavo in mir in rešeno življenje. A to je mnogo! Življenje je nekaj dragocenega... tudi če je ujet!

Torej mladi praporščak nam kroji usodo in zemljevid naših bodočih dni. Lepega Lezoviča vzame k sebi na desno, tudi Ėngele se pritisne in Branko in še štiri in dvajset drugih. Kotikijewič pade na levico, čeprav trdi uporno, da on ni Nemec, da tudi nima namena, kaj takega postati, da je in ostane »ein Wiener«, da je Dunajčan že po rojstvu. Škoda zanj, dober človek je bil, pa mu ni pomoči...

V poseben vagon nas spravijo, desetkrat zapišejo in ukažejo, da je sedaj konec postopanja, da se odpeljemo »sejčas«. Že vemo, kaj se to pravi in to pot se je reklo: čakati vso noč. Zjutraj se voz premakne in po ovinkih zapustimo nepozabno postajo, odkoder se vidi Moskva. Po ovinkih nas priključijo nekje na osebni vlak, tam zunaj nekje, na majhni postaji... Vse to že blizu poldneva. Za potnike na vlaku postanemo senzacija. Ruski spremniki so dobrodušni, zaupajo nam, da nas peljejo v Rjazan...

Rjazan! Prvič čujem to ime. Doslej ga ni bilo ne v spominu, ne v življenju, — zdaj postane enkrat beseda vseh besed!... Vlak se premakne... skozi naselbine lesenih hiš, pa preko ravnin... Poletje je, a vendar je na vsaki postaji zakurjeno ognjišče, sezidano preprosto iz opeke... tam kipi in vre voda noč in dan za čaj... Noč in dan ima pečka odjemalce, kajti noč in dan pije Rus čaj, poleti in pozimi... V vagonu se polagoma seznanjamo. Posebno veliki poročnik od Bosancev je živahen, v najkrajšem času ve vsakdo od nas, da je on lajtnant Šabernoch iz Kecskemeta, da je sicer veleposestnik, ali predvsem, da je velik vojak, strateg in vražje seme, kar se tiče vojaškega stanu. Celo komandanta imamo, aktivnega stotnika Svobodo. Da, v redu je tako, povsod mora vladati red, tudi na poti v Rjazan...

Na postajah sklepamo poznanstva, izprašujemo, odgovarjamo — vse v čudni latovščini, pa gre nekako... Kaj je Rjazan, ali ima mnogo prebivalcev, kako se godi tam ujetnikom, — Rusi: kje smo bili ujeti, ali oni zmagujejo, — da, Rjazan je veliko mesto, gubernsko mesto, in ujetniki, da se imajo pri njih harašo. — Čaj, cigarete — še in še... Ob poznem popoldnevu pride pa Rjazan. Kdor ima kaj robe, jo uredi in se pripravi...

Po štirinajstih dneh ujetništva stopamo šele v ujetništvo... Novo stran sem... imenuje naj se Rjazan...

IV.

S kolodvora, ki je dovolj obsežen, stopamo s stražami na vojaško komando. Sedem in dvajset možakov, avstrijskih oficirjev, stopa v vrstah in gručah. Čisto nevojaško se premika vse skupaj — naši vojaški pohodi so končani... Pomazani in raztrgani ne vzbujamo elegance. Nekateri imajo že brade, ki jim poganjajo po svoji in božji volji... Na desno in levo pa straže — zelo važne, z nasajenimi bajoneti, to pa zato, da izgledajo bolj zmagovito, — kajti za vruga, mi smo vendar premaganci in v starih dobrih časih so take tiče vkovali v okove pri galejah, kakor vemo iz filmov, včasih so jim pa kar odsekali glavo. To od zmagovalcev ni bilo lepo, a kaj se hoče, običaje vojne je treba spoštovati...

Na komandi se ni zgodilo nič podobnega — v galeje nas niso vkovali, ker v Rjazanu eksistirajo galeje v porazno majhnem številu, — tudi glav nam niso odrobili, — pač pa so izgubili glavo sami: kam z nami..?

Pa ni bilo posebno hudo. Spet je čakanje, a to nam ni več novo... Tam na dvorišču komande pričakujemo novih odlokov... Na drugi strani, na cesti, pa teče življenje svojo običajno pot... Novosti!... Vse je drugačno kot pri nas... Izvošček ima na glavi cilinder in je odet v nekakšno kijkljo... Prav nasproti naše ograje sedi na stopnicah pri vходу hiše dama... Da, zares dama. Ima klobuk, oblečena je po naše in kadi debelo cigaro... Nova dežela, novi običaji!

Potem naenkrat tekanje pisarjev... Gremo, kvartir se je našel... Gremo, gremo... Spet stopa četa, sedaj že preko ulic, o katerih ni tedaj nihče mislil, da bodo postale nam skoraj domače, da bomo vedeli, kako se imenujejo... Mimo hiš, o katerih bomo vedeli, kak vzdevek imajo, in kdo v njih prebiva...

Pred enonadstropnim poslopjem — stoj! Ne preko glavnega, imenitnega vhoda stopamo — ne, temveč pri dvoriščnih vratih. V pritličje, od tam v sobe. Sob je mnogo in že se razdelimo, po dva, po trije, povsod, spodaj in v prvem nadstropju... Vse je prazno in nepriljudno... Samo železne postelje z deskami stoje po sobah in mizice in stoli. To je vse! Za vsakega torej ležišče, miza in stol... Za sedem in dvajset... Ah ne, ne, štirje so že tam in nas sprejemajo. Da so nas že dolgo čakali, pravijo, in da ni sile, da se že da živeti... Ti so: podpolkovnik inženir Mally, poročnik s prestreljeno nogo Čeh Prohaska, praporščak Drač, Ukrajinec, študent v Gradcu, in še eden doli iz kočevskih borštov, sodnik Knafež... Že so se etablirali in praktičnih nasvetov kar dežuje... Najprej je potrebno urediti ležišče. Drač, ki zna ruski, dobi na tem prvem zborovanju pooblastilo, da nabavi matrace... ampak takoj. Potem je nujna

šivilja, da bo sešila blazine in rjuhe. Tudi odeje mora nabaviti Drač. Se zgodi! Medtem vsesplošno ogledovanje novega domovanja.

Hiša se imenuje »Dom Nikitina«, to je ime lastnika, ki je oddal vse skupaj v najem. Je v njej kuhinja, shrambe, sobe velike in male, peči in dvorišče, vodnjak in drvarnica, in velik, z visokim lesenim plotom obdan vrt. Plot je visok, da se ne vidi na drugo stran. Vsi ruski ploti so taki — ločijo hišo od hiše, so meje, ki zapro pogledom pot... Vsak tak dom z vrtom tvori kraljestvo zase. Mi smo torej v kraljestvu Nikitinovem. Da, res: že stopa pred njim ruski vojak, straža ki se menja; vendar stoji stražar noč in dan. Ponoči stoji še drugi tam na dvorišču... kajti kdo ve, kakšni tiči so se zbrali tu, kdo ve, kakšne namene imajo... Morda so med njimi taki, ki si želijo peroti... Morda plot ne bo dovolj visok za njihove želje...

Prvi dnevi minevajo s sledečim programom: ureditev sob, ureditev vseh življenjskih nujnosti, kuhinje, služinčadi in naposled ureditev medsebojnih odnošajev...

Ena in trideset in eden so zbrani z vseh vetrov pod dobro streho Doma Nikitinovega. »Zahvaljen bodi Bog, da si nas odrešil vsega hudega tam na fronti, da si nas povedel z milostno roko sem, kjer je mir in tišina« — tako nekako moli Branko in tako nekako molijo vsi ostali...

Drač je kupil posteljnine za vse. Odeje so tu; lonce, ponve, skodele in krožnike kupuje poročnik Stary, ki je dejansko tudi že v letih. On je šef kuhinje in ima pod svojo komando — prvega kuharja iz praškega hotela »Zlata husa«, in pa silnega umetnika za torte, konditorja iz Krakovega. Poleg teh dveh mu je poslušnih šest slug, naših vojakov, vojnih ujetnikov. Hišni in dnevni red, malo vojaški, malo civilni, skuša ustreči na vse strani, a nikakor v nobeni točki ne ukazuje, kdaj moraš vstajati, kdaj iti spat, ne, ne, vse te določbe so splošnega značaja...

Stari ruski štabskapitan Janušowski, naš ruski komandant, nas tu pa tam obišče. Prav za prav obišče le praporščaka Drača, ki je naš tolmač in tolmač naših želja...

Življenje teče... kuhinja kuha še nikoli videna jedila... in bajne torte izginjajo. Ta dežela sredi 1915. leta še ne vé nič o vojni. Draginje ni, vsega je v izobilju — moke, sladkorja, mesa in tobaka...

Vse gre v redu... Z menoj v mali sobi v prvem nadstropju prebiva Kózica. Odkar smo zalezli globoko v Rusijo, je spoznal, da je izdan ukaz o prepovedi prodaje alkoholnih pijač... »Vsaj pivo bi vragi lahko dovolili, saj v njem ni nič alkohola, samo v Plzencu ga je malo« — rentaći in se zaliva s čajem v lepem, toplém avgustu...

Popolnoma slučajnostno so si izbirali fantje one, s katerimi bodo živeli skupaj. Tako so v prvem nadstropju v eni sobi še inženir France iz Kobarida, jurist Merhar iz Novega mesta in lajtnant Fuks, doma nekje iz gluhe hrvaške province. V tretjem letniku kadetnice v Karlovcu je

zajela siromaka vojna, še napol otrok je že ujeti oficir. In dolgi Hrvatar Hofman, golman in zagrebški Gobec, stanuje gori, in pa suplent Svoboda, ki je baš pred poslednjim proforskim izpitom. Tu v tem rajonu ima odločujočo besedo Merhar, veliki modrijan in vsevedež. Kadar pa Merhar spi, prevzame komando France kobariški. Zgodi se včasih tudi narobe — in v redu in prav je tudi tako...

Spodaj je nastanjena aktivna gospoda. Tu je stari sivolasi podpolkovnik Mally. On edini ima kot štabni oficir sam svojo sobo. Ostali so v skupinah: že imenovani stotnik Svoboda, ki je notranji komandant hiše; — kajti podpolkovnik je oblast odklonil, češ, ga vse skup prav nič ne zanima, — mali lajtnantič sedem in sedemdesetega polka, Kvašnjevski, — reklo se mu bo odslej Pubi, ker je bil majhen kakor fantiček, zato pa velik junak in silen vojak... — in tudi tolmač Drač biva spodaj in pa kočevski rojak, sodnik Knafež, ki kadi pipo in sedi na oknu... Ves božji dan sedi, čaka in čaka... Na kaj? Na koga? O tem bomo izpregovorili kasneje, ko bo postalo vse jasno... Še drugi so: Poljaki Wierzinsky, Kopčanko — edini artilerist, torej junak posebne sorte —, Žida Rappaport in Horn, in kasneje čuveno rešeto Erwin von Wachtel... Še lepi Ležovič in pa Hassmann, inženir in vseznalec, umetnik na kitaro, vrtnar in trubadur in sploh misteriozna oseba...

Bilo bi grdo, ako bi pozabil Italijana Galoviča iz Pole in Kozjaka iz Hrvaške in njegovega rojaka Lemajiča... S tem še niso imenovani vsi — še dolgo ne... Ėngele stanuje pri nas pri Kózici in pri meni — je trenutno še siromak...

Prav za prav: siromaki smo vsi, kar nas je. Ako ne prenašamo drugega gorja — uši imamo vsi...

Poletje poteka. Skoraj neobčutno, nevidno so pričele breze na vrtu rumeneti... Zdaj lahko trdimo, da poteka življenje v tej hiši že enakomerno, brez izprememb... V sobah je vidno, da prebivajo v njih ljudje. Vsak kotic govori zgovorno: tu prebiva ta in ta... Pojavljajo se slike na stenah in po kotih police. Vsakdo ima že košaro in najnujnejše za olepšavo. Ta ima britev, oni pusti, da mu raste brada... Zakaj bi ne rasla, — kje je še konec...

Zdaj, ko se je bratovščina uredila, se začuti naenkrat, da je v vseh ena misel, misel, ki je nihče ne izgovori, a je tu in gleda iz oči vseh: kdaj bo konec?

Da, kdaj bo konec!... Le potrpite, bratci, pripovedujte si sedaj, ko bodo postali večeri dolgi, zgodbe o vojni, pripovedujte o vsem, kar ste že doživeli lepega na tem svetu — konec je še daleč in brade bodo lahko spoštljivo dolge... Morda se bo pojavil tu pa tam tudi siv las... Še bo dolgo trpljenje! A ne pozabite, da je tu tišina in toplota, zunaj pa postaja že sivo in hladno... Saj ni potrebno, da greste ven na cesto s spremnikom, ne, samo skozi okno pogledjte, samo skozi okno...

Poglejte v jesensko sonce, pogledajte, kaj je nasproti vašega doma...? Vojašnica... Pehotni polk domuje tam v lesenih stavbah — dvanajst tisoč mož šteje, šest tisoč jih vežba podnevi, šest tisoč ponoči in trda ležišča se nikoli ne shlade... Vsak dan se pripelje sivolasi komandir Kondratenko, vsak dan zakliče vežbajočim vojakom: »Zdórovo molodci!« in vsak dan mu ti odgovarjajo: »Zdorovja želáju vaše visoko blagoródje!«... Taka je ta reč...

Kako spoznaš ruski maršbataljon? O, zelo enostavno... tisti, ki imajo puške, so odrejeni, da odidejo prvi... vsi ostali imajo palice... V letu 1915 odhajajo iz vojašnice nasproti nas maršbataljoni še s puškami... Vse je v redu in prav in lepo... Prav kot v Šopronju ali v Ljubljani ali v Brnu... Muzika svira lepe marše in dekleta jočejo... Tako je, če pogledaš skozi okno... Ves dan odmeva korak težkega škornja in vrsta stopa za vrsto... V Rjazanu, v Tambovu, Orlu, Penzi in tam onstran Urala tudi — tudi tam poje »raz, dva« svojo monotono melodijo... Ne, ne bo še konca, vse te vrste morajo prestati pot tja, morda tudi nazaj, a do kdaj, tega ne ve nihče...

Zato je nujno nekaj — nujna je zaposlitev duha... Že se pojavljajo posamezni primeri... Kadet Svoboda, suplent pred poslednjim izpitom, pričenja. Začel se je učiti ruščine... Betežni Éngele v naši sobi zna že vso abecedo, Kózica čita tudi že »Pravdo« in »Vjedomosti«, a s težavo, in njegovim poročilom ni verjeti. Zadnjič je bral, da jedo v Nemčiji pse, to pa zato, ker mačk ni več... Tudi njegovim poročilom z bojišča ni pripisovati velike točnosti, ker po njegovem bo vojna zaspala recimo že do Božiča, potem pa adijo Rjazan! O tem je globoko prepričan, to ga dviga in mu daje moči, da je véder in dela še druge vesele...

Sprehodi so dovoljeni popoldne. Po dva, po trije skupaj, — za njimi stražar... Ne, ne, saj utekel ne bi nihče... ampak razgovori s civilisti so prepovedani in sploh, da izgleda vse bolj resnično... Po stranskih cestah mesta Rjazana hodijo, mimo cerkva, včasih prav do tam, kjer prične nepregledna dalja, kjer teče reka Oka... Tam stoji bazilika Hram Spasitelja, vsa bogata in razkošna. Preko bazarjev vodi pot, mimo čajarn, mimo lesenih hiš... Vse ceste ponavljajo hišo, visok plot — hišo, visok plot — brez kraja... Včasih se zamaje ob oknu gardina... Kadar gresta lepi Lezovič in mali lajtnant Pubi na sprehod, se vrneta vsa sveža in vsa razigrana... Zvečer pripoveduje Lezovič o svojih uspehih: »Tam na desno od Mjasnicke ulice, druga ali tretja kuča, tam, vam rečem, živi ena, ki je ko bajka...« Mali lajtnant samo stoče zraven. Bog mu ni dal obilega talenta sukati besedo, samo: »Ah, ah, jutri, Ležo, greva spet — pa tik mimo... ah, ah...« Da, tako je, če srečata mlada junaka táko ko bajka... Bajka je vselej nekaj lepega...

Ob jesenskem popoldnevu jo mahnejo Kózica, Dolenjec Merhar in Éngele na pohod. Prav zunaj na periferiji stopajo in ob neki koči jih ustavi krik otrok... Stoj, kaj je? Trije ali štirje frkavci imajo privezanega majhnega psička na vrvi in vrv polagoma dvigajo. Siromak kuža moli že jezik iz gobčka, ko udari strela iz roke Andrejeve, to je spremljevalca s Kavkaza... »Čort«, pravi, »svojat muči žival, kaj bo, ko bo dorasla, storila s človekom!«... Pa je psiček osvobojen in trojica ga odkupi za pet kopejk od revnega kajžarja. Tako torej: prirastek!

Ko privedo novega kvartiranta, je sprejet z velikanskim veseljem in deležen vseh dobrot... Tudi ime dobi, ime, katero je silno rad uporabljal Nekdo, ki je znan, močno znan... Ta je živel tedaj nekje na jugu Avstrije, ukvarjal se po malem s teatrom, v velikem pa s krompirjem... »Speci!« Foksel dobi ime »Speci«, in nihče drugi mu ni botroval preko daljav kot papa Danilo... Pa ne, da bi služil tudi on vojake?!

Kuža je že pri hiši. Kmalu pride še mlada muca, nato kure in race... Vso to zalego čuva lajtnant Fuks z vnemo in resnostjo — a se vendar izkaže, da ima Špeci včasih sumljivo rumen gobec in da kure jajca sicer nesó — a da jih ni najti nikjer... Špeci je zasačen, Špeci je kaznovan in mora trpeti bolečino od Fuksove palice... Ni prijetno trpeti bolečin od palice... A tak je zakon!...

Ko postane vrt Doma Nikitina popolnoma zlat od jeseni, so individualnosti že povsem razčiščene... Merhar je prebral že vsega Chamberlaina in še Bölscheja, naročil si je literarne revije in ve vse, prav vse... Ob večerih predava o sončnih in luninih mrkih, o paralaksi in o tajnah nočnega neba. Flammariona razlaga, in čeprav je morda že vse zastarelo in v vedi astronomije več ne velja, zanimivo je vendarle... Potem sredi večera butne inženir France in referira o silnem kroku na Dunaju, o »Fin de Sieclu«, sloviti kavarni, o pretepih in menzurah, o dekletih in o bradatih profesorjih... Kózica sedi na postelji in uživa, ko sliši, da se je popilo eno samo noč v eni sami potezi dvanajst litrov vina... »Ba ječnė, baječnė«, stoka in hrepeneče zavija oči, potem pa popije pet čajev zapovrstjo... O, Kózica, spet bo noč nemirna — si misli Branko...

Zagrebčan Hofman, čuveni »bógati«, ki ga je imel vselej pri rokah, golman in športas, ve vse o športu, a Lemajič pozna pesem... In včasih, ko je že popoln mrak, rodi beseda pesem... ni več mogoče zadržati v sebi onega, kar gloje dušo... Tako je bilo vedno...

Da, gotovo je muzika najstarejša vseh umetnosti... Ni ga naroda, ni ga plemena, pa naj bo še tako divje, naj bodo to Papua-črnci, ki bi pri njem ne našli instrumentov... In iz njih se dela muzika... In muzika opaja, ona je izvor ekstaze in je začetek vsega nehánja pred govorno besedo, je opój... O dá, saj poznamo še vsa druga sredstva, gotovo, bičanje in sugestijo, hipnozo in še marsikaj — a učinka muzike ne doseže nobeno...

Tistim, ki vanjo verujejo, daje srečo... Prav tako kot daje opojnost srečo, ki je možna samo v ekstazi, — ampak srečo vendarle...

In muzika zna prenesti človeka tja k pradedom — in to je sreča... Zato je pesem blagoslovljena...

Časih se vrata potihem odpro in v okviru se pojavi starši »unter-oficir« Andrej in Kubanec Timofej. Tiho stojita in pesem ju vodi prav kot nas ven izmed sten, preko step...

V šolah se pojavi včasih nepričakovano nekaj — to je bolezen... recimo ošpice, tifus ali difterija. Šolo zapro, pa je... Včasih pa se pojavi nekaj drugega, in to ne samo enkrat v desetletju, temveč vsako leto v nekaterih razredih... Recimo strast nikanja... Vsa druga B ima nike in ni ga večjega veselja. Ali vsaka tretja A zbira znamke... To so bolezní ali strasti... z eno besedo, epidemija...

Dom Nikitina je močno podvržen epidemijam. Večinoma so brezplodne, kot one v drugi B in v tretji A... Naenkrat jih prične igrati ena in trideset in eden ono silno igro, ki se imenuje »ajundcancik...« France iz Kobarida vodi in obere vse za stotisoče in milijone... Potem nastopijo inteligenčne igre... »friše fire«, »ajzenpon« in »hópla«... »Hópla« je sploh ostroumna igra z visoko matematiko... O ne, še ne, karte še niso odpravljene... Ko je premagana prva invazija tega peklenščka, nastopijo zares gosposke igre: tarok, preferanca in piquet... To drži! To utegne zaposliti duhá in dati razvedrila... A sonce igralnega škrata kmalu zatone...

Pojavi se šah... Vse šahira... Lajtnant Hassmann, misteriozni tip naše bratovščine, izdeluje šahovnice in figure... tekači so osli, kralji so levi, kobilice — skakači... Da bi imel človek pamet in ohranil eno teh šahovnic. Vse samo pritajéna, ugneténa iznajdljivost genialnega človeka — ali norca... Šahira se ves dan... povsod... in potem nastopijo komični prizori... Na obisk pride stari podpolkovnik Mally iz pritličja v našo sobo... O, gostoljubje pri nas veljá, takó, kakor če bi prišel iz tujega mesta, oddaljenega petsto vrst... Greš iz svoje sobe — že si v tujem področju in si sprejet z vsemi častmi... Čaja ti dajo in keksov in celo močnato jed od opoldne, ki je bila za vse ista, ti ponudijo... Torej, podpolkovnik Mally pride — za njim Ukrajinec Drač — na obisk, na pogovor, za eno uro, za dve — a zgodi se drugače... Podpolkovnik Mally in Drač pričneta šahirati — no, vse je v redu in prav... Na tujem teritoriju... kot gosta... Vse je lepo in prav...

Tudi šah, ta veličastna igra, nima trajne vrednosti. Organizirajo se sicer tekme, konkurence, — a popularna ne postane... Samo dvojica ji ostane zvesta — lajtnant Misticus Hassmann in podpolkovnik... Ta dva jo negujeta do poslednjih možnosti, preizkusita vse rošade in gambite — finale je vselej silen prepir, v katerem podleže Hassmann... Podpolkovnik odide žvenketajoč z ostrogami v svoje apartmaje... Hassmann pa sname kitaro in svira... svira, da jih ima kmalu vseh trideset okrog

sebe... Samo trideset nas je — kajti, podpolkovnik je besen, ker ve, da je dobil partijo samo zato, ker je podpolkovnik...

Hassmann svira... Na postelji leži in ima kitaro... On stanuje sam v ogromni sobi, ki je bila svoječasno namenjena za sprejemnico gostov. Pred večerjo je, kitara poje... on jo obvlada virtuosno... Glasu sicer nima, zato pa zna čudovito žvižgati... In ob večerih, kot nekaka uvertura v zaključek dneva, v noč, nam Hassmann izpóje vsega Verdija in Wagnerja... Tudi Mozarta zna in sto starodavnih pesmi... Kadar mu pa prav posebno zablešči oko, pravi: »Gospôda, po večerji se bo vršil tu zabavni večer... Lomili ga bomo, kar se da...!« Program izpolni on sam.

Kdo je Hassmann? Nihče ne ve o njem ničesar... Na tihem in na skrivaj šušljajo in pripovedujejo, da je nemški špijon... On je edini Nemec, ki ne zna nobenega slovanskega jezika in je rojen v Reichu, pristojen je pa v Avstrijo... Pa naj bo špijon, naj bo kárkoli... on je vir domislekov, on je tisti ki zna sto stvari, ki ima sto idej, in jih zna tudi uresničiti... Zdaj se je zaklel, da spiše knjigo o vrtnarstvu, da bo ob prihodnji pomladi lahko zalagal našo kuhinjo z zelenjavo... Ne zna niti besede ruski, razen nujnih »ničevo« in »harašo« — vseh ostalih on ne obraja... Pa mine mesec in še par tednov — Hassmann že korigira Drača, češ: ne reče se takó, temveč takó in takó... Že ta temeljitost ga izdaja... Tegá je sposoben samo právi, pristen Nemec — on gre vselej do dna... Hassmann je šel vselej do dná in vsadil je na vrtu ob prihodnji pomladi kolerabce, redkve in karfijolo po svoji novi metodi... Sadežev sicer ni bilo — a teoretično je bilo njegovo početje pravilno...

Zvečer vprizori potem Hassmann tisti pestri »zabavni večer« in gospod Bog mu za te večere odpusti vse grehe... On zná vse pesmice, ne samo nemških, tudi češke národne mu gredó, na primer od Javořika, ki je »pri kanonu stal, a vzdychy ladoval«, on zna na čudo sentimentalne ruske, zna ciganske romance, ki se jih je naučil po notah že tu, v Rjazanu — zna pa tudi: »Servus Du, lispelt sie ganz leise...« in podobne...

Večeri, ki jih prireja Hassmann, so v Domu Nikitina dogodek. — Dika... On nadomesti koncerte in je vedno iznajdljiv... Tudi pouk v kitari je pričel dajati tovarišem... in napisal je celo odlično in zelo praktično »Šolo za kitaro...« Branko je eden njegovih gojencev...

Ob samotnih večerih, ko človek naenkrat začuti, da se je vzbudilo v njem nekaj, čemur noče dati, iz bojazni morda, imena, — a se imenuje domotožje, tedaj je bila kitara pogosto tista, skozi katere strune so se umaknile mračne misli... Kitara je bila dober tovariš, zvest! Že zato bodi Hassmannu ohranjen topel spomin...

Da, res je! Naše življenje ni tako bogato, da bi se smeli odpovedati onemu dobremu, kar nam včasih pokloni. Včasih je malenkost, ki je sama

ob sebi razumevna — a je vendar dobrota... Tam v Rjazanu so bila taka malenkostna dobrota — pisma... Vsak teden je smel po predpisih odposlati sleherni dvojce dopisnic ali odprtih pisem. Pa ni bilo tako natančno... Tudi s korespondenco je prišla v hišo epidemija... Saj — ali ni razumljivo? Spomniš se ob večeru znanca in si rečeš: napišem mu in odgovoril bo... Tako odmaknjenemu in izločenemu od sveta bi bila dopisnica od doma doživetje... Do danes ni še nobeden naših prejel pošte... Da, to so pota, cenzure, ruske, avstrijske, in spet pota... Preden pride odgovor na dopisnico, traja več mesecev. Imamo take, ki vodijo točno evidenco in imajo kopije vsega napisanega... Sedaj čakajo...!

Vsebina teh pisem, ki romajo v neznanu in nimajo zagotovila, da pridejo v roke adresantu?... Moj Bog, kaj pa naj bo več kot: »Godi se mi dobro in sem zdrav; včeraj smo dobili fokslija Špecija in muco »Buljko« imamo tudi.« Morda še par vprašanj, kako je doma, če je stric Lojze pri vojaki, in če se je Minka že poročila... To je vse! Gotovo, da so pisma, ki so pisana z mnogo trpljenja, to so pisma onih mladih, ki so pustili dekleta, morda mlado ženo, in čakajo sedaj tu... Vsa mladost ne pomaga in ne hasne prav nič...

Ko je že jesen, se odpro počasi te oknice, ki se jim pravi pošta. Preko danskega poslaništva romajo po cenzuri iz Rusije in po isti poti se vračajo... Potem pridejo tudi v Rjazan... Zdaj v novembru ga skoraj ni več dneva, da bi ne bilo »pošte«... Spet je tu nova zaposlitev duha — epidemija pisanja pa pojema...

Kar na lepem se zgodi, da je v hiši Nikitinovi majhna senzacija. Nihče ne ve sicer točno, kako dolgo vsa zadeva že traja, a senzacija je vendarle. Lajtnant Fuks je zaljubljen! To bi samo po sebi ne bilo še nič čudnega ali senzacionalnega, tudi pravico ima lajtnant Fuks, ki šele pričanja življenje, do takih zadev. Važno je le, da je Fuksova ljubezen že od vsega začetka prvič brezupna, drugič pa da se je v njegovega dekleta zaljubil istočasno še nekdo drugi — in to je naš kočevski rojak Knafež...

Izvoljenka je sloko plavalaso dekle, ki pride sleherni dan mimo naše hiše, seveda po nasprotni strani, ker tik ob nas ne sme nihče. Pa se izve, ne vem na kakšen način, da so to gospa in hčerka ruskega štabskapitana, ki je ujet v Nemčiji... Morda jih vodi mimo naših oken občutek srca, da imajo človeka, ki je deležen podobne ali morda hujše usode... morda jih vodi ono, kar misli Knafež... Knafež namreč misli, da hodita dami radi njega, Fuks seveda tolmači to po svoje...

Sleherni dan ob določeni uri se ponavlja promenada zunaj hiše, a komedija v hiši. Ob prvem mraku prideta od leve, gresta počasi mimo, »Miss«, — tako je krstil Fuks svojo izbranko, — pogléda včasih v pritlična okna, kjer čepi Knafež, včasih pa v prvo nadstropje, kjer koprne Fuks... S tem je vsa zadeva odpravljena... Ni jih več... Ostane čakanje do jutri!... Ako je »Miss« pogledala gori k Fuksu, potem je ves

blažen... Ves večer ne govori drugega razen da izprašuje vse vprek: »Ali ni ljepa, molim te, kaži, ali ni baš vanredna...!« Ako pa je volja Fuksove »Miss« taka, da oplazi s pogledom Knafeža — potem besni Fuks: »Pa šta traži stari magarac, kako može ovako ljepa žena, da uopće vidi ovakog majmuna!« — To je pogovor. Seveda inženir France in pa filozof Merhar pomagata in prigovarjata Fuksu, naj situacijo razčisti: ali, ali. Ali on, ali majmun! Fuks sklene, da se bo to zgodilo...

Tako se pojavi v hiši prvo sovraštvo. Rodilo se je radi žene, kateri ne ve nihče imena, o kateri nihče ne ve, kakšen je vonj njenega telesa, kako diše njeni lasje in kakšen je stisk njene roke... Da, takó je, golobček, ako hodi življenje samo mimo tvojih oken...

Da, življenje hodi že kar močno mimo oken... Ne vem, kje tiči vzrok, ali so naši fantje res tako lepi, — ali pa je vse skupaj samo čar posebnosti. Ženski svet se močno zanima za našo hišo, za Dom Nikitina. Seveda se vrši vse pritajeno, potuhnjeno, da straža ne opazi, a stari lisjak Andrej s Kavkaza ve vse in pozna vse gospodične... On ve, da se zanima tista lepa, blede devica za črnega Italijana Galoviča in da uživa Ležovič vse simpatije čudovite grofinje, ki se ob dobrih dnevih pripelje vsaj trikrat mimo... Lepi Ležovič stoji ob oknu in se smehlja... Ako se popraska za desnim ušesom, se to pravi: »Pridem takoj v mesto«; ako se popraska za levim ušesom, se to pravi: »Popoldne grem na izprehod«; ako pa potegne z roko preko las, se to pravi: »Nemogoče! Tak je jezik zaljubljenih ljudi... A ne samo Fuks, ne samo Knafež, ne samo Ležovič — Tudi Pubi ima izvoljenko, ki je štirikrat obilnejša od njega. Pa tako so se družili ljudje vselej...

Čudno je pri vsem le eno: odkod imajo ti dečki ta poznanstva? Kakšna tajinstvena pota so tu, ki omogočajo, da stopi celo ženska v življenje ujetnika...? Da, so taka pota...

Tam na lepi Arhangeljski ulici je hiša in v njej domuje Samuel Ginsberg, zobozdravnik. V strahu božjem dere in plombira zobe in leči korenine, služi novce in ima kozjo brado... Velja za odličnega predstavnika svoje obrti. Šolal se je v Nemčiji in zato govori nemški... Zato je določen za zobozdravnika ujetim oficirjem. Pa je tam predsoba, čedna in simpatična. Že ugotovi Pubi, ki je vražje seme, da bi bila ta predsoba odlično mesto za sestanke, ki niso dovoljeni za vseobče oči nasploh, za vojaške pa še posebno ne... To izve Ležovič. Ima zobe kot domine — pa vendar roma k dobrodušnemu Ginsbergu, ki je specialist tudi za zdrave zobe... In še ta in še oni... Italijan Galovič ve povedati o tistem lepem plahem črnem dekletu marsikaj... On ve, da dehte njeni prsti po ciklamah, da ima oči včasih črne, včasih pa temnomodre, in da je devica... na to on, »Dio mio« priseže. »Devica je in basta!«

Tja hodi znameniti referent, veleposestnik Šabernoch. Oj ti ljubi Bog, kaj on vse ve, kaj on vse doživi! — Vsi romani Maupassanta, pa še pol tucata sentimentalnih Kurt Mahlerčinih povrh ne doseže oddaleč njegovih doživetij — in to v predsobi ambulatorija Samuela Ginsberga.

Nesreča je pri vsej zadevi samo ena, namreč; da zdravi Ginsberg tudi zares bolne zobe... Pa se odlomi Branku stara plomba in je treba popravila... Pride v ordinacijo in vsa zadeva poteka popolnoma v redu... Namreč tako v redu kakor se za zobozdravnika spodobi... Zobozdravnik ugotovi, da so Brankovi zobje od muh, da so potrebni temeljitega popravila in da bo on, Ginsberg, to z levo roko naredil... Dvanajst zob mu navrta, korenine leči... Branko ima polna usta vate... Če že za drugo koristno rabo ni ujetništvo, vsaj zobje naj se popravijo, za potem, za kasneje, ko bomo spet doma — tako si misli Branko in prenaša stoično vsa vrtanja, praskanja in ubijanja živcev s kokainom...

A zgodi se tisto, kar se zgodi vselej, odkar stoji svet... v takih primerih se zgodi zajamčeno, da pride prepoved... Tudi tu je bilo isto... Bogsigavedi kdo je ovadil, da imajo avstrijski oficirji pri zobozdravniku Ginsbergu sestanke sumljivega značaja... Zato odreja gospod komandant Janušovski, ki ima lep, simpatično rdeč nos, da odslej ne sme nihče več v ordinacijo in da se bolezní zob sploh ne smatrajo za bolezni... Pika! — Tako se je zgodilo, da je ostal Branko, praporščak in tudi sicer velik junak in vitez, s tucatom navrtanih zob, napolnjenih do vrha z vato... In kaj se je zgodilo? Nič. Življenje teče dalje... Ležovič je postal melanholičen, odkar je izdana prepoved... Galovič dobiva čudne histerične popadke... Brankovi zobje pa so polni vate in kemije... Kaj zato! Tako je življenje...

Neki dan novembra stopi stražar Andrej na dvorišče, pogleda v nebo, zasuhe nos, kakor da nekaj voha, in nato izjavi: »Ne bo minilo štiri in dvajset ur, pa bomo imeli sneg.« Po tej vremenski napovedi gre v svojo izbo, izvleče veliko kučmo iz kovčega, silne rokavice in snežne čevlje. Grem ravno mimo, ko pripravlja vso to zimsko garderobo — pa reče: »Brez tega pri nas ne izhajate. Zdaj grem na komando po steklarja.«

Popoldne pride steklar in sluga imajo polne roke dela. Dvojna okna se vstavljajo in notranja se zamažejo s kitom. — Tudi pečar pride in pregleda peči... Ko je vse to gotovo, je že mrak... Skoraj neopazno je pričelo zunaj snežiti... Andrej je imel prav...

Pričetek zime... Do sedaj je bil vrt, je bilo dvorišče — zdaj ostane samo soba... Dejal bi skoraj, da me je objela nepopisna radost... Zdaj se prične tako rekoč dvojno ujetništvo, prostovoljno in neprostovoljno. Prostovoljno je ono, ki ga bo ukazala znanka iz romanov — botra zima, to pot ona slavna, tisočkrat popisana in v verze ujeta ruska Zima...

Vse življenje in nehanje se odigrava odslej le v sobah. Sani s konji, ki imajo zvončke okrog vratu, se pojavijo na ulicah... Znamenita trojka

nastopi... in kožuhi... in kučme... in ono, kar so pri nas spoznali šele po vojni — ženske nosijo snežke... Zdaj pride do izraza vsa nujnost ruskih stavb, ki so urejene vse za to dolgo, dolgo zimo...

Še nekdo pridobi na veljavi in je dejanski vladar, ljubljene in prijatelj, — to je samovar. On prevzame sedaj delno oblast, stopi iz one banalne vsakdanjosti in nosi v sobe, v koticke, med bogate in revne, blagodat toplote in poezije... Ko stoji na mizi bakren, srebrn ali posebno dragoceno vlit — on pozna svoje dolžnosti; on pripoveduje bajke in povesti... on ima neprecenljivo čednost, kakor jo imajo mamila... on razveže jezike, zbliža ljudi in jih naredi boljše, vrednejše...

Tudi mi imamo samovar. Trojica, ali po štirje skupaj so si nabavili ta hvaležni instrument... Zunaj pada sneg... brez konca se usipa... Že zgodaj se prižigajo petrolejke in peči grejejo sobe... V njih gore lepa, bela brezova polena... Življenje teče dalje... Zdaj je lepo, zdaj ni hrepenjenja, dejal bi celo, udobnost je in vse zaprašeno je pokril sneg...

Le nasproti, pri sosedih, se ni izpremenilo nič... Maršbataljon za maršbataljonom... Kučme imajo sedaj in po snegu stopajo... A kmalu je vsa cesta pred našo hišo zamrznjena a umazana... Ne bo še konec...

Vse se uredi samo po sebi... Nihče ne organizira dnevnega programa, a vendar pravi nikjer napisani in ukazani bon-ton Doma Nikitinovega, da se prične obiski, ko prične padati mrak... Pa prideta Ležovič in Šabernoch, pride Galovič in včasih pride tudi tajinstveni Hassmann... Beseda teče... Na posteljah sede gostje in s čajem se jim postreže... Ne, luči ne prižgemo... le breze v peči gore in prasketajo, od zunaj pa odseva v sobo belina snega... Pa prične Ležovič: »In ko sem zavil za vogal, mi pride nasproti čudo božje...« Beseda teče... »Spoznal sem jo in rečem vam, bila je obdarjena z ono redko krasoto, ki se nam kaže vselej nova, še nikoli videna, in ki nam napolni srce z brezmejno radostjo... Ko sem jo ogledoval, sem si mislil na tihem: da, takšne so bile Diana Poitie, kraljica Margot in silna devica La Volière, sploh ona dekleta in ženske, ki tvorijo vsebino romanov, ki so kaj prida...« Tako rasto spomini... Ob mrmranju samovarja postane celo Ležovič poet...

Siromak Šabernoch nima smisla za nežne avanture. On je bojevnik, je tako rekoč prastari potomec Hunyadyja, čeprav je Slovak. Zato govori samo o bojih, o junaštvih... On in njegovi Bosanci so zmagali pri Grodeku, pri Lodzu bi bila zmaga popolna, če bi bili prišli ob pravem času... On je lastnoročno ujel ruskega generala pri Kownu, ponoči, iz postelje ga je potegnil in se mu predstavil: »Oprostite, ekszellenca, poročnik Šabernoch vas je ta trenotek eliminiral iz aktivnega sestava slavne ruske armade!«... Da, tako je dejal: »e-li-mi-ni-ral...« Govori Joco Šabernoch, govori in blebeče — naenkrat obmolkne in vpraša s spremenjenim glasom: »Bog ve, kaj dela sedaj moja mamicá na pristavi...?«

Beseda zastane, vse je tiho... Nevidno hite misli... Vsaka svojo pot... in božajo in gladijo, kakor gladi toplota lepih slokih brez... Stari bojevnik Andrej je stal pri vratih in poslušal naše zgodbe... Morda je razumel, morda ni razumel besed, ki so bile govorjene v mraku... On pravi: »Zdaj, gospodje, bo čas za večerjo...« Fuks prižge luč in gostje odhajajo... Od luči blišče oči... in v Andrejevih zapazim še drug odsev... Andrej je razumel, bil je na Kavkazu...

Taki so večeri... Obiski in povesti... Lepo je!

Potem je večerja. Po vsej hiši gore luči — petrolejke. Vsak večer pogori olje do kraja in vsak dan ga nalivajo iznova... Potem pridejo na vrsto časopisi, romani in karte pojo... Zdaj so stalne družbe za preferanco in gosposki piquet. Branko in France iz Kobarida ga tolčeta sleherni večer... Pet kompletnih partij... Kózica sedi, ali boljše leži na postelji in bulji pod strop. Ves ta čas, dokler traja igra. V nekako zamaknjenost zapade in ne moti ga noben glasen »hudič«, ki ga izusti France... France dobiva, večinoma vsaj. A igra gre za žabjo volno... Ko je končana, plane Kózica in zahteva čaja... Se zgodi! Spet renči samovar in France jih razdira, dobrodušne in naivne, kosmate in duhovite... Kadar pove kakšno, ki so jo znali že naši pradedje, prasneta Kózica in Branko v indijanski grohot... Indijanski grohot, to je prav posebna zadeva... Istočasno planejo vsi iz sosedne sobe — Merhar, Fuks, Lemajič, dolgin Hofman in celo resni profesor Svoboda se udeleži tuljenja... Vse to se razlega zelo lepo po vsej hiši... Oni spodaj pravijo tedaj: »Gori imajo južnjaki spet norišnico...«

A čeprav diši in spominja vse skupaj resnično malo na norišnico, prvo nadstropje je še v popolni formi. Tam je še sposobnosti za resno delo, za norčije in za smeh, ki je ob hudih časih edini spas in odrešenje... Da, tako je! To pa je tako zato, ker se vsem tistim v prvem nadstropju nikamor ne mudi, ničesar nimajo izgubiti — njihova je bodočnost... To je tako zato, ker so mladi...

Predpoldne ima Fuks svoje opravke. Najprej pride na vrsto vzgoja foksla Špecija. Čeprav je sneg in mraz, se odigrava to na dvorišču. Špeci zna že najrazličnejše umetnije... Vzgojen je po vojaško in na mestu običajnega ukaza »sedi« uporablja Fuks znani »habt aht«. Špeci seda, gleda na povelje na desno in levo, hodi po dveh in zna poiskati skrit predmet. Je neugnan kot Fuks in sploh nadarjen kužek.

Ko je lekcija s Špecijem pri kraju, pride na vrsto muca »Buljka«. Tu so že večje težave, kajti Buljka kaže prav malo smisla za Fuksovo pedagogiko. To pokaže tudi javno in Fuks je po rokah ves opraskan...

Svojo vzgojiteljsko strast je hotel iznesti tudi nad kokošmi in racami — a tu je propadel popolnoma...

Potem pride na vrsto inšpekcija kuhinje — on je namreč od zbora izvoljeni nadzornik kuhinje in zgradbe. Pregleda lonce in šef kuhinje mu zaupa, kaj bo za kosilo dobrega... Še na obisk k Hassmannu in k podpolkovniku, ki se uči igrati na balalajko. Fuks mu daje koristne nasvete, kajti on, kot pravi Hrvat, igra na tamburico... Naenkrat pogleda na uro in plane...

Hiti, kar se le da, gor v sobo in sede na okno... uredi frizuro in se blaženo smehlja... Prišel je čas pričakovanja ljubljene »Miss«... Spodaj si viha brke njegov kruti tekmeč s kočevskih gričev...

Spodaj v pritličju imajo svojo sobo Poljaki. Vsi so skupaj in uredili so si življenje po svoje. Tihi in mirni fantje so. Le veliki Wierzinsky dela izjemo. Doma iz znamenitega zdravilišča ob galicijski meji Zakopane, kjer je njegov oče postajenačelnik, ima svetovljanske manire in je tip žlahčiča... On je tudi posebna sorta človeka, je pesnik, in njegovi verzi so dobri...

Tam žive torej, vzdržujejo tajne zveze s poljsko emigrantsko kolonijo v Rjazanu in hodijo ob nedeljah skupno v katoliško cerkev k maši. K maši v vse cerkve je dovoljeno. Židje hodijo v sinagogo in imajo tudi zveze, in sicer odlične...

Pri mašah v cerkvah vseh veroizpovedi se izmenjujejo listki, tajna sporočila in se križajo pogledi z rjazanskimi lepoticami... Zato je nedelja prav posebno obražtan dan... Za Poljake pa še prav posebno...

V tej Poljski sobi doli v pritličju se zgodi prvič nekaj v hiši Nikitinovi, kar se imenuje nesreča... Med njimi je mlad kadet Kowalski... Na večer je še veder in nihče ne opazi na njem nič posebnega... Pa se hiša pomiri, in pogase polagoma luči... le zgoraj si razlagata Kózica in France o nekih silnih krokih, Kozjak in Lemajči si pa pripovedujeta o dvakrat žgani slivovki... Pa se odpro vrata — vstopi Wierzinsky in pove na kratko: »Tadik umira« — in odhiti. Tadik je bil Kowalski... Hitimo dol... Ruski vojak teče v bolnišnico po zdravnika. — Na postelji leži Kowalski. Lice mu je blede, rahlo violičasto... ne govori več in oči so steklene... Prideta zdravnik, ruski in naš avstrijski, ki je tudi ujet in slušbuje v bolnici. Injekcije, pregled — nič. Ob dveh zjutraj se Kowalski dvigne na postelji, sede in pogleda okrog sebe... še roko iztegne, kakor da se hoče za nekaj oprijeti, nato se zgredi in je mrtev.

Zjutraj so truplo odpeljali. Na poslednji poti je stopalo za njegovo krsto ena in trideset ljudi s povešenimi očmi in pogledi uprtimi vase. — Vzroka smrti ni izvedel nikoli nihče...

To je bilo tik pred Božičem... Ne, ne kloniti duhom! Zato je prav, da so prinesli prazniki novo zaposlitev. Prvi Božič v Rusiji... Priprave

za božičevanje so v polnem teku. A to ne gre kar tako meni nič, tebi nič. So težave, spori... Kako se bo božičevalo...? Skupaj ali posamezno, v vsaki sobi zase...? No, pa se je prišlo do modrega sporazuma: skupaj in posamezno!

Vseh ena in trideset ljudi se je izpremenilo za časa priprav v deco... Fuks ukazuje, čisti in snaži... Kuhinja pripravlja dobrote vseh vrst in za vse narodnosti, ki so zastopane v hiši. — Spodaj v veliki sobi, kjer samotarsko biva Hassmann, postavijo veliko božično drevo. Spet je Fuks tisti, ki ga okinča... V sobah so pa na mize postavljene majhne jelke...

Božični večer. Vse se je trudilo, da bi bilo čim več pozabljenja, da bi okolica objela in prinesla vse domače običaje... Po kadilu diši... diši po hiši... zunaj pa naletava nov sneg... Le zvonov se ne čuje — to je samo katoliški božični večer, pravoslavni je trinajst dni kasneje... zato se čuti še tembolj, da tvorimo le otoček, le majhno razsvetljeno oazo...

Zbere se vseh ena in trideset v veliki sobi... Prižgo drevesce in Fuks zapali lučko v kotu, kjer je postavil preproste jaslice... vse stoji in molči... Potem povzame besedo podpolkovnik Mally: »Najstarejši sem med vami in moja dolžnost bi bila, da vam spregovorim... A jaz ne morem... ne bilo bi prav, ako bi jaz, starec, ki ne ve, ali bo dočakal še drugi božič, govoril vam, ki lahko čakate... Rečem vam samo: čakajte verno in gospod Bog vas bo čul. Čul bo vaše prošnje nocojšnjo noč in ponesel jih bo vašim dragim — ki žele isto... Tako se bo zgodilo, kajti Bog zmore vse — neizmerna je Njegova moč...«

Stali smo nemi in poslušali besede, nenavadne iz ust oficirja — ki je bil vse življenje samo oficir... S težavo smo pogoltnili solze... Želeli smo si vsi povprek srečen božič... Večerja... Po večerji zgodbe o prešlih večerih in Hassmannova kitara in pesem od nas...

Pa ne teče beseda. Da, tako je, kadar je v srcu preveč, in prav tako je, kadar je v srcu premalo... Vsi smo to čutili... Slučaj nas je privedel sem, slučaj je izzval naše srečanje, in nekoč se niti domisliti ne bomo več mogli, kakšen je bil ta in ta, kako mu je bilo ime in odkod je bil...

Božični večer je pa namenjen znanemu in pa onemu, kar nam je še neznano, kar je sicer že nekje zapisano, a se vendar morda ne bo zgodilo nikoli...

Ali ni čudno? V eni hiši stanujemo že mesece, ista usoda nam je dodeljena, in vendar so razlike... So ljudje, ki spadajo skupaj, ki se razumejo in je med njimi zagonetna vez simpatije... So pa tudi taki, s katerimi se ne moreš družiti... Bog ve zakaj... A resnica je, zakon je tak, a preko zakonov ne pride...

Ob tem božičnem večeru smo sprejeli zgoraj v prvem nadstropju dvoje obiskov... Prvi je bil Poljak — pesnik Wierzinsky... »Ne morem biti več pri njih... Samo o vojni govore, samo o junaštvih, samo o avanzmajih, potem seve, ko se bodo vrnili... a Lež in Pubi kvasata o ženskah... Pa sem prišel k vam...« Dobrodošel gost!... Lahko bi se bil

rodil v Velikih Laščah ali na Rakeku... Tajna božičnega večera ga je privedla med nas... Saj on je bil že v Postojnski jami in je gledal Bled in je vedel za Trst... Na nepravem kraju si, Kazimire, pogledal na ta pregrešni in trenutno razpočeni planet... Pozdravljen med nami!... France izjavi ob njegovem prihodu, da bi dal za štefan briške rebule in še za štefan terana — seveda v proslavo pesnika Wierzinskega... Ni rebule in ni terana — zato Saša, naš slovaški sluga — čaja sem! Onega najboljšega od Kuznecova, ki donaša čaj še vedno s karavanami s kitajskih plantaž, čeprav že vozi sibirski železnica... Zlatorumen je, dehti in omoti... Saj danes pojo angelci gori v nebesih, danes, brate Fuks, je prilika, obrni prošnjo k Božičku, morda ti prinese v svoji dobroti tvojo plavalaso »Miss«...

Teče beseda, živa in resna postaja... Dobili smo novega prijatelja...

Pa se bliža ura proti polnoči... Spet se odpro vrata in Andrej nam privede novega gosta. Vsakega drugega bi pričakovali — samo tega ne... Misteriozni Hassmann... Andrej hoče oditi... »Ne, ne, Andrej, tu ostanite, sedite sem k nam in z nami praznujte!...«

In Hassmann pristopi in pravi: »Oprostite, da prihajam, a tudi jaz, ki sem brez konfesije, brez dokumentov o veroizpovedi, občutim z vami nekaj, čemur ne vem izraza... Morda je edini pravi izraz mojega občutja to, da vas prosim, pustite me, dokler vam teče beseda, v svoji sredi...« V tonu in barvi njegovega glasu je bilo toliko bolesti, toliko gorja, da nam je postalo vsem v trenutku jasno: pred seboj imamo nekoga, ki se je tepel z življenjem... Življenje mu verjetno ne dolguje ničesar več, — vendar ga ljubi... to življenje...

Jasno, sprejet in postrežen je bil Hassmann, Andrej se je pa stisnil v kotic, srebal čaj in prigrizoval poljske piroge, kranjske potice in češke vanočke... Skoraj bi človek ne verjel, koliko lahko pojé nekdo, ki se imenuje Andrej in je doma s Kavkaza...

Par minut je pred polnočjo... Tiha svečanost se oprime vseh in Andrej v kotu vstane... Fuks prižge lučke na drevescu... vse je tiho... V tej tišini izpregovori Hassmann: »Ob tem večeru, tovariši, bi morali biti vsi ljudje dobri, kajti pravi se nocoj: Mir ljudem in vsem stvarim na zemlji... Tu smo, žrtve popolnega nasprotja tega večera... rešeni in zato lahko srečni, da smo odnesli življenje, samo golo življenje iz metežev — a celo tu ni geslo večera prodrlo v vsa srca... Zato sem prišel k vam prosit gostoljubja... Jaz nisem ne melanholik, niti sentimentalnež, vendar eno spoznavam: pri vas je širše, je mehkejše in je udobnejše... Tu pogledajte dokaz, da je celo edini, ki enako čuti, prišel že pred menoj sem med vas — gospod Wierzinsky... Ali ni čudno: Čim dalj sem od doma, tem bolj čutim privezanost nanj... Oh da, moja domovina je Evropa. Vem, da pravijo tu nekateri, da sem Žid... a to ni važno... Moja domovina je na Dunaju prav tako kot v Berlinu, v Monakovem in ob Renu... Pa oprostite absurdno trditev... Prav tako je moja domovina Bretanja in Avinjon in Pariz... in Italija celo... Tudi

v Štokholmu sem doma, v Andaluziji, Antwerpnu in Beogradu... Gospoda, kaj je domovina, kje je domovina...? Za tistega, ki je v svoji preprostosti kmetoval v Obermmargauu — je tam, ako se preseli pa isti človek v argentinske pampe — potem je njegova domovina — jasno — tam... Jaz sem kozmopolit... V domačih mejah sem prevratni element... kakor hitro pa zapustim mejo, sem največji nacionalist... Zato vem: človek, čim bolj internacionalno živiš, tem nacionalneje čutiš... Vi, gospoda, ste mi dokaz... Zato mi je med vami dobro... Med vami imam trdnega tovariša, tu, gospoda Branka... Pa če bi bili nocoj v Berlinu pri Austernmayerju — verujte, da bi vedel, kaj se spodobi...»

Andrej je poslušal in ni razumel besed... Mi smo jih poslušali in razumeli... zato smo pozabili na uro polnočno... Andrej nas je opozoril... »Zdaj«, pravi, »je čuvaj udaril svoj klopotec — polnoč je...« In Fuks pogasi petrolejke... samo drevesce sveti in kristali snega odžarevajo s strehe... Sama po sebi se izviije pesem o sveti noči in plove tiho, tiho, tiho... plove v domove na Poljski in gori na Češkem in doli na Jug. Med nami je Hassmann, brezdomec, a pri tretjem taktu ujame njegova kitara našo pesem...

Ko smo se razhajali, smo ugotovili še dva gosta, o katerih nihče ni vedel, da praznujeta z nami... Andrej je pestoval v kotu na enem kolenu foksla Špecija, na drugem muco Buljko... oba v največji slogi in miru, ki je bil ukazano nocošnji večer...

Vsi ostali prazniki so minili lepo, složno, kakor je minil božič... Na Silvestrovo je insceniral Hassmann s Fuksom prav poseben večer... Pričakovali smo Novo leto... Fuks in Hassmann sta sklenila sploh tiho zvezo... prav je tako... zakaj bi se sprejemljiva vdanost ne družila z izkušnostjo? Pevski zbor je organiziral Fuks in oktet je na mestu... Lemajič, ki je po poklicu učitelj, ga vodi... prvič pojo v Domu Nikitinovem rusko pesem tuji ljudje... Andrej in Timofej poslušata in zmajujeta z glavami... »Kako je to mogoče, da ste ujeli rusko pesem, katere nihče od vas ne pozna... kako je mogoče, da požete pesem z našo rusko besedo...?« Da, Andrej, to je tako... mi smo gledali in še gledamo na Rusijo, kakor da je naša dežela...

O polnoči, ko se menja leto, spregovori polkovnik... kratek je, a kar pove, drži... »Gospodje«, pravi, »tam na frontah so se zakopali v rove in so zmrznili... mi smo se zakopali tu in smo tudi zmrznili... Vojna bo zaspala... Devetnajsto šestnajsti Annus Domini se pričinja... V ledu, hladu in mrazu... Meni so zamrznili možgani že tam v Přezemyslu — že takrat sem pozabil logaritme... tu je pa naša dolžnost, da se ohranimo...!« Ali ni lepo, ali ni preprosto povedano? — Vse, prav vse, kar se da povedati o dolžnosti vojnega ujetnika...? Ohraniti se... za kasnejše, lepše čase... kajti življenje teče dalje...

Novo leto... Novo čakanje... Kaj bo...? Ali bo sploh kaj...?

V.

Tako se je premenjalo leto... Samo številka je druga, vse ostalo teče neizpremenjeno svojo pot... Pisma in dopisnice prihajajo in odhajajo, časopisi poročajo o zmagah in maršbataljoni iz vojašnice nasproti se vadijo podnevi in ponoči... Vsakega drugega v mesecu pride pisar s komande in prinese vsakemu petdeset rubljev plače... Profesor Svoboda je predelal že ruščino do kraja in je pričel s francoščino po Langenscheidtovi metodi... Dolgi Hoffmann je iznašel nov šport: šteje vokale a, e in tako dalje v Dostojevskega »Idijotu«... Zanimivo je vedeti, koliko krat se nahaja »u« v »Idijotu«... In vendar ne bi mogel trditi, da je bil Hoffmann idijot — o ne, zdaj vsaj še ne... Merhar prebira znanstveno delo o disciplini energije...

Zunaj je pa zima in mraz... Včasih popoldne se vidijo na nebu tri sonca — pojav, ki je baje v Rusiji zelo pogost in izvira od lomljenja sončnih žarkov... Tudi dim iz dimnikov se pne naravnost proti nebu... Na oknih pa so rože vse bajne in od nebeškega tvorca zarisane...

Neki dan prihiti, ne, boljše pridirja, v hišo naš ruski komandant in skliče vse stražarje, one, ki nas stražijo in se menjajo vsak dan, in one, ki so nam na razpolago kot spremniki... Daje ukaze, odredbe, pretakne osebno vse sobe, pregleduje okna, v kuhinjo zleze in v drvarnico... Kaj je, kaj se je zgodilo...? Zgodilo se ni še nič, ampak se bo... Točno se še ne ve, ampak da pride komisija ameriškega Rdečega križa, je gotova stvar... Je že najavljena, zato mora biti vse v redu... Zaradi lepšega postavijo tudi na vrt vojaka... Tla se čistijo s posebno vneto... da se bo pokazalo, kak red in snaga vlada med nami in kako odlično postopajo Rusi s svojimi ujetniki...

In res!... S komande priteče kurir, češ, že gredo... In pričakujemo radovedneže iz Amerike... Lepo je to — sredi vojne priti pogledat v Rusijo, kako se sučejo zadeve... Z izvoščki se pripeljejo — dva gospoda in tri dame — z njimi štabskapitan Janušowsky, naš komandant, potem ogromen ruski polkovnik, komandant mesta, in bled enoletnik — tolmač.

Komisija roma iz sobe v sobo, ogleduje, kima in zapisuje. Gospoda sta verjetno zdravnika in od dam je dvojce že postarnih, zato pa tretja... tretja je dogodek! Vsa lepa in mlada razširja okrog sebe vonj svežosti in mladosti... Še potem, ko je ni bilo več v hiši, se je čutila njena navzočnost in za hip se je zazdelo, da so spet zašumela njena krila... Spodaj v veliki sobi smo zbrani vsi, komisija in mi. Bledi tolmač nam prevaja stavljenja vprašanja: Ali smo zadovoljni...? Kako z nami ravna...? Kako gospodarimo...? In podobno. Štabskapitan Janušowsky bulji v

vsakega, ki odgovarja, češ: le daj, le pritoži se, ako imaš korajžo... Pa ni pritožb, le želje...

Pa vpraša lepa Amerikanka v slabi nemščini: »Was wünschen sie?«... Dva in šestdeset oči jo gleda, ena in trideset pregnancev strmi vanjo in občuduje njeno lepoto... Tik mene stoji Ležovič in šepne: »Gledaj, kak je lijepa«, a Kózica renči predse: »Nesramnost, vprašati, Was wünschen sie'... ali heska je...« Da, želimo, knjig, ilustriranih časopisov — podpolkovnik Mally želi v splošno veselost gramofon s ploščami... Vse se zapiše in s tem je inspekcija končana... Odhajajo in lepa miss poda vsakemu od nas roko... Lepa Miss! Nikoli ti niso poljubljali ljudje roke z večjo vnemo in vdanostjo, kakor je storilo to teh ena in trideset dečkov... Poljubili so s tem ne samo tebe, temveč poljubili so i mamo i dekleta i ljubico — poljubili so žensko v vseh poslanstvih...

Spet so zunaj zazveneli kraguljčki sani in ob oknih je stala vsa naša bratovščina...

Obisk komisije je ostal brez posledic... Prejeli smo od nekod troje knjig, a gramofona podpolkovnik ni prejel...

Dolgotrajnejše posledice je nosil Fuks... Odpovedal je ljubezen svoji plavolasi »Miss« in jo prepustil Knafežu popolnoma, kajti on sam se je zaljubil v pravo in zaresno miss, članico ameriškega Rdečega križa... Je križ s Fuksom zadnje čase...

Odslej so bili obiski inozemskih in ruskih oglednikov na dnevnem redu. Postali so moda. Saj je razumljivo. Pisariti vedno o vojni, o zmagah, o številu padlih — to postane polagoma pusto in dolgočasno... Zakaj ne enkrat o življenju vojnih ujetnikov...? Saj je tako zanimivo in tako prijetno gledati take tiče, ki so zaprti... Hudega jim sicer ni, a svobodni niso... To niso navadni zločinci, to so nekaj več in nekaj manj — prav posebna sorta... teh ne najdeš vsak dan...

Prva se je pojavila grofica iz prastare madžarske plemiške hiše. Starosti plemiške hiše je delala vso čast in gotska katedrala v Reimsu je bila mladenka v primeri z njo... Tudi ona je bila članica Rdečega križa in Rdeči križ bi moral sleherni dan zardevati nad svojo članico... Hodila je sama po sobah, za njo je stopical razkačeni štabskapitan Janušowsky... Vihala je nos in jecljala: »Ah, ah, kako lepo imate! Saj tu ste na letovišču, saj to je naravnost okrevališče... Da, vaši nemški kolegi v Sibiriji, oni morajo trpeti samo muke... Vi pa — seveda, vi ste Slovani...« Potem je zagledala Engela, ki si je cinično nadel bluzo in na njej je bila pripeta velika srebrna kolajna za hrabrost... Copernica zagleda to srebro na prsih — prestane in izjavi: »Vi seveda zaslužite, da se z vami postopa lepo, vi ste hraber oficir...« Z vsemi razpoložljivimi sredstvi, ščipanjem, boksanjem, stopanjem po kurjih očesih smo s Kózico prepričali, da ji ni plombiral še ostalih zob... Pa je šla in izginila... Janu-

šowski je zarenčal med zobmi nekaj in to nekaj se je reklo po naše: coper-nica!... Imel je prav — v tem smo bili solidarni...

Potem je prišel ruski delegat... nekak veliki knez... Tu je moral siromak Janušowski napeti spet vse druge strune. — Sezidal je skoraj Patjomkinove vasi... Čistilo se je tri dni... Naši čuvarji so dobili nove uniforme in v kuhinji je moralo biti vse postavljeno na mesto — lonci in kozice... V drvarnico so navozili novih svežih brezovih polen... Pa je prišla inšpekcija... Z izbranimi izvoščki se je pripeljala... adjutanti spredaj, adjutanti zadaj... na sredi pa njegovo »visoko prevoshoditeljstvo«, po naše eksclenca, še bolj po naše — Njihova Milost... Njihova Milost so bili general in bili so kot največji Fuksov »kristbaum« — bili so obloženi s svetinjami, kolajnami in križci vseh svetnikov od Georgijevega pa do Silnih Orlov... In v portah so bili in v samem zlatu... Šli so Njihova Milost gospod Veliki knez z ostrogami ženketajoč po sobah — govorili niso niti besede, kakor se za Milost spodobi, kajti to vendar ne gre, da bi junaška Milost govorili z ujetimi avstrijskimi oficirji nižje sorte — ko so vendar Oni, Njihova Milost, general in sploh izbranec božji, ki jim celo na fronti, — če bodo prišli nekoč tja, — poreče vsaka krogla »pardon« in zadene raje manjvredno paro gospoda poročnika ali pa še manjšo šaržo...

Ko so šli Njihova Milost preko naše sobe, mu je Kózica pokazal jezik v hrbet in zarenčal potihem: »vul«, to pomen po naše skromno »vol«...

Prihajali so še drugi. Posamezniki in posamezni... Zapisovali so, ogledovali, obetali — a to je bilo tudi vse... Tu se je pojavilo vprašanje samo po sebi, odkod se jemljejo te puste vizite, kdo jih plačuje in kaj iščejo...? Potem smo se privadili, in kadar je bil zopet najavljen kak tak humanitarni obisk, smo ga pustili, da je sicer romal preko naših sob, a niti vstali nismo in niti odgovora nismo dali na njegova vprašanja... V referatu je potem gotovo napisal: »V Rjazanu je zbranih ena in trideset oficirskih idijotov...« Idijot!

Ne, za enkrat to že ne drži, idijotov pri nas še ni... Res je, da imamo gori v prvem nadstropju oficirja Poljaka, ki ni šel iz svoje sobe, odkar smo se naselili. Leži noč in dan na svoji postelji in gleda predse... Nihče ni spregovoril z njim besede, ne sluga, ne tovariš in ne štabskapitan... Res je tudi, da pisari zadnje čase Fuks zagonetna, dolga pisma lepi neznanki, ameriški Miss, in res je tudi, da skoči France iz Kobarida za pet kopejk s stola do stropa in butne z glavo vanj... Ampak idijoti — to pa še nismo... kje pa, še dolgo ne...

Marca meseca so se pojavili prvi znaki pomladi... Od streh kaplja včasih sumljivo hitro — in tudi petrolejke se prižigajo kasneje... Stenice v posteljah so dobile mlade in vse postaja živahnejše...

Ceste postajajo mehke in mehkejše... potem pride spoznanje galoš... Kdor ni videl in občutil prvih začetkov ruske pomladi, nikakor ne more

razumeti silnega slovesa ruskih galoš... Ulice so se spremenile v prostrane lagune... ne preko noči, a kdaj se je zgodilo, tega ne bi utegnili povedati nihče... Preko prehodov so položene deske — a vendar — gorje ti, siromak, ako nimaš galoš... galoše premagajo pomladne poplave — one narede življenje znosno in te zaščitijo pred nesimpatičnimi posledicami mokrih nog...

Včasih se začuje naenkrat, čisto nepričakovano — streljanje... Vraga! Mar so manevri? To, da se fronta ne more premakniti do Rjazanskih poljan — to je naučila vse že Napoleonova strategija... A vendar poka, bobni, kakor da streljajo z velikimi kalibri... A ne, to ni streljanje... Led na naši sosedi, na reki Oki, sestrici bolj popularne Volge, poka... Led poka in Oka raste, se širi in se izpreminja v morje... Tam ob Soborni cerkvi je obala... brez meja je povodenj... Morje, kjer ne sežeš z očesom do obzorja... Tak je začetek ruske pomladi...

Tak je začetek pomladi — a s tem začetkom je istočasno tudi konec... V treh, štirih dneh so ulice suhe in že se odlagajo kučme in kožuhi... Spet pride steklar in izlušči dvojna okna iz okvirjev... Na široko je vse odprto, sonce postaja toplo... vrt zazeleni... Fuks in Hassmann besnita od dela... stezice je treba izpeljati in gredice urediti — veje prirezati in zasaditi marsikaj...

Celo ptiči se vrnejo, gnezdiijo in imajo svoje običajne špase... Tam zadaj ob plotu, ki meji na sosedovo ulico, si je uredil elegantni kos svojo domačijo... Zelo je obražtan in Fuks mu nanosi vseh dobrot...

Pomlad je... Povsod je vidna in povsod se čuti... Polk nasproti se urno pripravlja — četa za četo odhaja in muzika svira marše... Potem hodijo mimo znanke na promenado... Knafež ljubi vztrajno in celo stari podpolkovnik se postavi včasih k oknu in gleda, kako je v ljudeh pomlad... »Vidite, prijatelj«, pravi, »vse mine in se spet vrača... Takale pomlad, kaj utegne znova zbuditi v človeku!... Stojim tu ob oknu in gledam dekleta, ki gredo domov ali na sprehod ali iz gimnazije... Ti moj Bog, kako mi srce trepeče!... Koliko jih je! In vsaka ljubi nekoga, ga ima rada, no, če pa še ne ljubi, potem bo storila to jutri ali čez mesec dni — saj je vse eno!... In vse to se imenuje življenje... Ali je morda kaj lepšega na svetu, kot je ljubezen? Vi samo pomislite... Zdaj pridejo večeri in noči, toplo postaja... Vse se objema in poljublja... ah, lepo je! Veste, to je nekaj, za kar ni izrazov, ne besed — to je resnično poslal Bog človeku... A jaz sem star — vendar dobro dé pogled na mladost...«

Res je! Mimo oken Doma Nikitina hodijo že brez vrhnjih jopic in nekaterim so močno pognale grudi preko zime... Tudi »Miss« prihaja in tudi njeni temnopolti mami, ki je bila med tem krščena na »Lit. K.«, bliskajo temne oči... Ali je samo mladost norost...? Kruljavi lajtnant Prohaska izjavlja stotič: »Saj sem vedno trdil, da je mama lepša in mlajša od hčerke... Oh, da sem prost... Pa kaj, krévlja sem in ostanem...«

Tudi Ležovič ima zdaj obilo posla. Od jutra do večera sloni na oknu. Priкроjil si je cel harem... seveda samo teoretično. Ob desetih pride njegova stalna Ljubezen, ob dvanajstih menja poglede z lepo pekovo hčerko, ki nam dobavlja kruh, potem prideta še dve — to so pridobitve zimskih izprehodov: hčerki policijskega šefa v Rjazanu... Ti sta dragocena pridobitev, Ležovič to ve in tudi mi bomo izvedeli kmalu...

Zdaj, ko greje sonce že kar darovito, zdaj se sprehajamo, srečavamo in vidimo na vrtu. Za nami je zima — ali se pozna na nas, da je bila dolga...? Pač, pozna se! Naši obrazi so rumeni, usnjati, in oči so vdrtе, brez bleska... Vsi smo starci in naš smeh, čeprav prihaja iz srca, nam pači lica... Da, pa le ni šala, biti ujet... Ima le vrednost ono, čemur se pravi svoboda... Svoboda... Kaj je svoboda? Tam v plotu je grča in Branko jo izlušči iz lesa... Nastala je luknja, majhna in okrogla... luknja v plotu... Pa sedi na klopi Branko in gleda skozi to luknjo... Nihče ga ne more opaziti, noben stražar. Ta luknja v plotu je svoboda, to se pravi, vse, kar je na drugi strani, je svoboda... Tam teče življenje, pode se otroci, vrtnar urejuje vrt in sivolasi gospodar se pojavlja pod večer in šeta... Ob nedeljah so gostje pri hiši in v utici poleg našega plota je veselo... Samovar imajo in kitara poje in smeh mladih žena se spenja preko plota...

Enkrat, že v maju, morda v juniju, se pojavi v grči nekaj belega... potem belo izgine in pojavi se nekaj črnega... Nekdo gleda iz nasprotnе strani v našo deželo... Potem odhiti... Pa pogleda Branko, kaj je bilo... Bilo je belo oblečeno dekle, črno laso, črno oko... Pa šeta dekle in se zaveda, da je opazovana, pa obstoji... In Branko jo nagovori... Branko? Ne, špranja v plotu govori — a dekle odgovarja... Pride bliže k plotu... In poznanstvo je tu... Kdo je ona? O, ona je pri stricu, je prišla na počitnice in je baš naredila maturo v Tambovu v gimnaziji... Ona je Klavdija Sevčenko in je potomka slavnega pesnika Ukrajine, Sevčenka...

Da, da... onstran luknje v plotu je življenje... Vsak dan ob izvestni uri prihaja Klavdija na vrt in vsak dan ob gotovi uri sedi Branko na klopi ob plotu... Mimo šetajo tovariši... Nikjer izdan ukaz jih veže... Vse pazi, da nihče od nepoklicanih ne opazi teh tajnih pogovorov... O, marsikaj lepega je bilo v ujetništvu! Spet je luknja v plotu posrednik in beseda teče... Branko dobiva praktičen pouk v ruščini... Klavdija je dober učitelj, je ljubezniv učitelj in ima velike, velike črne oči... Vse, kar je okrog oči, je modro, svetlo modro... Ko jemljeta slovo, se dotakneta dva prsta v grči... samo dva prsta, za več ni prostora... In vendar je en sam dotik več kakor tisoč vročih poljubov... Da, res je, tako je, dokler je človek mlad... V noč dveh mladih ljudi se vtihotapi trepet, se priplazi na skrivaj nekaj v srce in v dušo... in to je — kaj? Ali se sme to imenovati ljubezen?... Ali simpatija?... To gloje in razjeda, a

je prijetno... Nenasiten je ta nevidni plamen — v možgane sega... Naj le sega! Saj tak je ukaz — tako je življenje!...

Zvečer pove podpolkovnik Branku zaupno: »Danes sem videl gospodično sosedo... Lepa je...« To je vse... Pa roko mu stisne in odide v svojo sobo in razkačeno krtači po balalajki...

Zgodilo se je nekaj strašnega! Muca Buljka je pohrustala mlade kose, Fuksove varovance. Kaj zdaj? Fuks, kot vesten vojak, je najprej mucu aretiral in zaprl — to je popolnoma v redu in tako se za zločinca tudi spodobi, — potem je bil sklican preki sod, kajti take zadeve ne trpe odlašanja... Vse prvo nadstropje je bilo zbrano in Fuks je nazorno prikazoval zločin, kako je požrla muca Buljka mlade kose... Prikazal je gorje staršev kosov, ki sedaj žalostno obletavajo gnezdo in opozoril istočasno na sila veliko obstoječo nevarnost, da Buljka v svoji mačji nenasitnosti ne požre vse kosje familije...

Nič niso pomagale advokatsko ostroumne besede mehkosrčnega Merharja, niti flegma footbalista Hoffmanna, ki je izjavil flegmatično: »Pa brini se ti za svoje stvari, što se te tiče mačka...?!« — vse zaman: Fuks kot tožnik in avditor je izjavil, da zasluži Buljka smrt in konec...

Drugi dan je Fuks, tožnik in sodnik v eni osebi, prevzel lastnoročno tudi posle rablja... bil je dostojen... Najprej je dal Buljki latvico mleka in Buljka ga je popila z veliko naslado... Nato jo je vzel v naročje in jo božal ter nesel v drvarnico... Spotoma ji je govoril: »Saj ti si luštna muca in zelo žal mi je — ampak ptičev ne boš jedla, pa basta!« — In v drvarnici jo je obesil... Ko je prišel ven, je imel solzne oči... Pravici je bilo zadoščeno...

Spet se uveljavljajo izprehodi. Izdana je bila odredba, da je pametneje, ako se ujeti oficirji ne pojavljajo na obljudenih ulicah. Tudi obisk maš v cerkvah je omejen samo na velike praznike... So ga že preveč lomili, dečki, izmenjavali listke in pisemca... Prijatelj Wierzinsky je blazno zaljubljen — ne v Poljakinjo, kot so to storili vsi njegovi kolegi — v plavolaso Rusinjo, sloko, s satanskim pogledom...

Nič ne del! Prepoved izprehodov po obljudenih krajih se je mahoma izprevrgla v blagodat... v blagodat največjega formata... Ležovič je bil prvi, ki je spoznal vrednost tega... Pa se gre na izprehod ven iz Rjazana, stisne se zunaj na polju spremniku Rusu zeleni papir od treh rubljev, pa se stopa dalje tja do gozda... Iz gozda pa stopi nekaj, kar nosi krilo... Ves harem je preselil Ležo sedaj v ta oddaljeni gozdič... Zdaj ta harem ni več teoretičen — zdaj je resničen... Urejen je po dnevih v tednu — a teden ima, žal, dni premalo... No, Ležo bo že uredil...

Kakor so se pojavljale ob prvi zimi epidemije v obliki kart, pisanja pisem, tako objame sedaj hišo Nikitinovo nekaj, kar bi se utegnilo ime-

novati nasploh z besedo — ljubezen... Tisti gozdič je vsak dan, ako ne dežuje, priča vročih prizorov...

Ležo nastopa tam in Galovič... pa tudi mali Pubi se uveljavlja in pesnik Wierzinsky hodi čim bolj pogosto otožen in razdražen domov... Samo Fuks se ne gane nikamor... njegova ljubezen je urejena samo skozi okno... za drugo se on ne briga in pravi: »Nočem si pokvariti vtisa...«

Bleda Klavdija Sevčenkova prihaja tudi v gozdič... Skozi špranjo sta se zmenila, Branko in ona... Ko sta se sešla prvič, da ni bilo med njima plota — sta onemela... Šele, ko ju je objel gozd in breze in leske — ko je ruski spremnik ostal zadaj na straži, šele tedaj...

Tedaj je začutila roka, da so ženski boki topli in mehki, in da dehte usta in lasje po cvetoči lipi... Pa je mladost vselej živa in je bila od nekdanj podjetna... Pa spozna Branko, da ima Klavdija visoko gori na desnem stegnu črno piko in na levih prsah drugo... Lepo je, ako pride prepoved, da ne smeš šetati po obljudenih krajih...

Merhar je končal študijo o disciplinah energije... Vsak večer predava potem zbrani družbi iz prvega nadstropja: »Energija, gospoda, je čudna reč«, modruje, »iz majhnih, neznatnih začetkov raste in vzraste v ogromnost človeške volje... Samo volja je ono, kar žene in poganja svet... Vse to je priučljivo — in se imenuje disciplina samega sebe... Recimo: običajno ne moreš gledati v predmet, v eno točko, ne da bi vsaj parkrat ne zganil s trepalnicami, ne pomežiknil. Vaja te pa spravi v pravi tir in lahko gledaš mirno v eno samo točko pol ure in niti ne trenesi z očesom...« Take in podobne nauke izvaja, razglablja in je sploh učenjak in učitelj vsega prvega nadstropja...

Drugi dan po tem predavanju so se pojavile v veliki sobi na raznih koncih in krajih črne pike, narisane s tinto na list papirja in pripete na steno... Fuks sedi pri svoji mizi, ima glavo podprto in gleda v desni kot... tam je montirana pika... Vsi prebivalci nadstropja so se zbrali in gledajo... Pa vpraša inženir France: »Fuks, pa šta radiš?« Fuks molči... In spet sledi vprašanje... Fuks bulji v piko... Vprašanja pritajen smeh, nakar Fuks Francetu: »Nemoj, da me smetaš kad vežbam energiju...« Da, tako je, če je človek ujet... Takrat potrebuje marsikaj, tudi energije...

Na desni strani naše hiše je internat za učiteljice. To je ugotovil Ležovič... In po njegovi zaslugi in posredovanju je kmalu desni plot oblegan od Galoviča in Pubija... celo Kózica je izbral tam med nadebudnimi ruskimi pedagoginjami silno postavo, ki ima vsaj sto dvajset kil... »Tuberkulozna ni«, razlaga, »ampak bojim se, da bo podrta plot, ker silno poka, ako se nasloni... za mene je pa sreča, da je na drugi strani fronte... Veš, take so samo za od daleč — ako so od najbližje

bližine, evo, pa imaš tuberkulozo...» Tako živi Kózica... A plot je ves živ in prav gotovo ne dovolj visok... za to se brigajo od obeh strani...

Tudi tam, kjer je luknja od grče, skozi katero se gleda v svet, ni življenje obstalo... V belem svilenem oblačilu prihaja lepa potomka ukrajinskega poeta Sevčenka in, obdan od pazljivih pogledov tovarišev, smuka Branko preko plota... v tihi utici se shajata... lepo je... Mehke, žametne ustne ima Klavdija... in njeno telo vidno gori... Lipe so že davno odcvetele, a Klavdija dehti še vedno po njih cvetu... Morda je sploh lipa, morda ni ženska, temveč v žensko začarano drevo... tegá ne ve nihčé... A devica je — o tem ni dvoma!

Klavdija je bila do konca poletja devica... potem ni bila več... bilo je silno lepo!...

Ležovič je sprehode pod milim nebom izdatno izkoriščal. Bil je spreten za vse — a eno je ostalo svetu zagonetka za vse večne čase... kako je zapeljal obe hčeri rjazanskega policajmajstra, ne da bi vedela druga o drugi... Tak je svet, zahrbtn in navihan... Pa se zgodi neki večer, da se vrne Ležo s sprehoda težko utrujen... Je že res, taka policajmajstrska hči, ki ni celo najmlajša, utegne res terjati energij — a ne, o tem ni govora. Ležo nosi s seboj zavoj... Pride gor v prvo nadstropje in pozove Franceta... vpričo njega razvije zavoj... Iz njega potegne: eno steklenico vermuta, eno steklenico konjaka, dve buteljki bordoja in eno starega krimskega vina... Franceta zadene kap — Kózica postane pri tej priči melanholičen...

»Jaz ne pijem in nimam smisla za alkohol«, pravi Ležo. »Izvoli, Franjo, uredi in aranžiraj po svoji volji. Zvečer pridem pogledat...« Pa je v Rusiji od začetka vojne prepovedana prodaja slehernega alkohola, in je France vaje od doma, kjer raste trta in imajo gostilno, pijače, zato je pogreša, — pa je Kózica star poštar, ki ljubi kaj krepkega za povzdigo značaja — zato si nihče ne more predstavljati sreče, ki jo utegne narediti steklenka dobre pijače...

France stopi v akcijo, režira, a Kózica hodi ljubosumno za njim. Zdaj je pravi človek, zdaj je razigran in zdaj se vidi, da je vražje seme... Po čaju — tako ukaže France — se bo pil bordô in sicer radi učinka volje z žličkami kot čaj... Potem pride na vrsto krimska kaplja... Ako bo še potreba in nujnost, bomo nastavili še konjak — ampak le v najskromnejših mericah... Vermut pa ostane za drugi dan... za mačka... Vse se zgodi! In po večerji, po čaju, sedi vsa bratovščina skupaj in odpro svečano prvo steklenico... Z ljubeznijo celebrira France temnordeče vince v čašo in z ljubeznijo se poljubljajo prve kaplje... Kózica je blažen... Kózica je v devetih turških nebesih... A tam v kotu Lemajič, učitelj in naš pevovodja, se je razjokal: »Saj mi imamo vina doma, dobrega in sladkega — tu pa nimamo ničesar. Zdravo, Franciscus Rex!...« Kaj je vino? V vinu je zdravje, je radost, je sreča in pozabljenje...» Vsa bratovščina sreblje po ukazu z žličkami redke in dragocene soke, in vsa

bratovščina je tekom ene ure primerno okajena... Ko pride Ležo, je druga steklenka že izpita... in Francetu bleste oči... »Zdaj je prišel naš dobrotnik«, pravi, »in na njegovo čast izpiti čašo je naša dolžnost... Načeli bomo sedaj domače vino, iz naše krimske province.« — Pa mora Fuks, ki je pri kroku Benjamin, prati čaše, nato jih natočijo, o ne, ne do roba, samo dno je pokrito in France slavi Ležoviča: »Mi vsi, dragi tovariš, smo ti zvesti prijatelji in, ako bi utegnil ti omagati, kar se tiče obveznosti pri tvojih policajmajstrskih Dulcinejah, ti stavim na razpolago vse ostale bojevnike slavnega Doma Nikitinovega...«

Zdravica sledi zdravici... Ali ni čudno, kakšno moč ima pijača... Bila je pametna odredba, prepovedati pijačo v Rusiji... Pa ne zadošča krimska kaplja, pa se načne in nastavi še konjak... Komaj je pokrito dno čaš, — vstopita Hassmann in Wierzinski... Pod roko prihajata in Kazik je sumljivo debel... Izkaže se takoj, da sta tudi onadva okrogla — kajti Kaziku je poklonila njegova neusmiljena ljubezen tri steklenke krimskega in tri steklenke bordôja... S Hassmannom sta spodaj potihoma popila ves Krim — a bordô sta prinesla tovarišem... Ali ni lepo? Vsi smo tu, vse teče v redu... Naenkrat plane France in izgine... pa privede čez minuto zaspanega Andreja in Kubanca Timofeja... »Naši so«, pravi, »na, čort, konjačka, še nikoli ga nisi pil in nikoli več ga ne boš...« Beseda teče in se prične zatikati... Andrej reši situacijo in poprosi: »Zapojte, a potihem, eno vašo...« In pesem, ubrana na mehke strune dobrih pijač, razbistrí glave, raztaja srca in orosi oči...

Francé je trd, Francé je nemogoč in trdi z vso vnemo, da je perzijski šah njegov krstni boter... Večer je končan...

Kózica pa izjavlja, ko se spravlja spat, da so edino in izključno le policajmajstrske hčere zaresne žene in ženske sploh... On da se bo, ko se vrne v Prago, poročil, ampak izključno vselej vedno samo s policajmajstrsko hčerjo...

Po tem večeru je bil France tri dni nepretrgoma pijan... Poznalo se mu sicer ni, a z velikanskim nemirom je pričakoval večera, ko je spet pričel srebati konjak. Kako malo potrebuje človek za svojo srečo!... Ako bi imel Francé zavest, da bo lahko vsak večer popil par čaš vina — bi utegnil ostati vse življenje vojni ujetnik. Vojni ujetnik po poklicu...

Vročé poletje. Na vrtu je zgradil Fuks s pomočjo Kózice in Hofmana kegljišče. Kegljanje postane zdaj strast. Neprestano se vrsté partije in stari podpolkovnik je ves neugnan... Da ne izgubi veselja, odnosno: da je njegovo veselje tem večje, mu povežemo včasih vseh devet kegljev z nitko... Podpolkovnik vrže kroglo in ruk — že jih leži vseh devet... Res je sicer, da se včasih podró že prej, preden jih krogla doseže — a to nič ne de! Ležovič izjavlja, da so keglji pač solidno disciplinirani in padejo že, če jih tako visoka šarža, kot je podpolkovnik, samo pogleda...

Podpolkovnik ne keglja vedno... Samo kadar obuje čevlje z ostrogami... Takrat... Ako je pa odet v dolgo sivo pelerino in ima na nogah copate, tedaj ni z njim nič... Po vrtu hodi zamišljen in včasih govori potihem sam s seboj... Ustavlja se in posluša...

Neki dan pristopi k Branku in mu prišepne: »Ali čuješ, kako govori narava? Veš, to je Bog...« — posluhne in se vdano smehlja... Podpolkovnik Mally, kaj je s teboj?!... Mar res ne gredo dnevi samo mimo, mar res to ujetništvo ni samo čakanje v varni čakalnici, da pride vlak in nas odpelje v boljše čase...?

Ne, res ni tako, nič ni zastoj... Tudi ujetništvo ne...!

Zmede, dogodki se šele pričenjajo... Tam od juga, z Odesa, pride včasih časopis... Po naše je tiskan in slovensko besedo govori... »Slovenski Jug«... V Odesi se zbirajo slovenski fantje, oficirji in moštvo, za ponovni pohod — sedaj od te strani...

In neki dan se pojavi v hiši Nikitinovi srbski oficir. Za ljudi iz avstrijskega juga vpraša. Zbere se prvo nadstropje in oficir nam tolmači namen in poslanstvo srbske vojske in dobrovoljcev. Isti večer se javijo Ėngele, Kózica in Lemajič... Še par dni, pa bo Odesa, pa bo spet novo, popolnoma novo življenje...

Tu se je zgodilo, da so sestavljali aktivni oficirji iz pritličja: stotnik Svoboda, Poljak Vojnar in še par drugih prvi protokol: »Iz hiše Nikitinove so dne tega in tega odšli tile in tile trije veleizdajalci!« — V složni dom je seglo naenkrat nekaj, kar razdvaja in razkraja. Nevidno se tvori dva tabora in mržnja postaja večja...

Iz Odesa prihajajo sporočila naših treh fantov. Kdor od nas dobi pismo, pride v protokol: »Druži se z veleizdajalci!« — V hiši Nikitinovi je dve tretjini veleizdajalcev...

Vročim dnevom slede bele noči... Niso sicer take kakor one gori v Petrogradu, a vendar se prelijejo iz mraka v zoro... loči ju samo neznamen hip in celo o polnoči moreš čitati brez luči... Bele noči — nepopisne! Spanje ti uteče iz oči in misli blodijo skoraj kot v vročici... Zunaj neke, v kakem parku morda, igra muzika... čujejo se koraki, ki udarjajo ob lesen tlak, in pa smeh veselih ljudi... Ob urah pa ropoče nočni čuvaj z lesenim klopotcem... Da, tudi on, čeprav je srednjeveški in samo v svarilo tatovom, spada v poezijo belih noči...

Na oknu sloni Ležovič... Sanja, modruje in bije v sebi boj... Odkar je trojica odšla v Odeso, je ves spremenjen... »Mar naj grem tudi jaz? A jaz sovražim vojno, naj bo že pod katerokoli zastavo! Naj ostanem tu? Kakšen smisel ima vse skupaj? Tu se mi suši mozeg in včasih sega blaznost vame... Slišiš? Tam hodijo ljudje, svobodni ljudje, za njimi ne stopa stražar z nabito pištolo... Po vsaki ulici smejo in se razgovarjajo s komur hočejo... Jaz pa lahko samo kegljam in tajim idijota, ki se kuha v meni... Prebedasto...!«

Monologe, ki jih govori Ležovič, govorimo vsi... A nihče ne ukrene ničesar. Pač, samo eden... misteriozni Hassmann... natihem in na skrivaj ukrene vse za svoj odhod...

Toda njegov odhod se zavleče radi dobrega prijateljstva... Prvo deževje pride in vse slutnje jeseni in zime so že spet tu... Kako hitro je minilo! Ob nekem takem deževnem dnevu priteče zjutraj stražar Andrej ves brez sape in sporoči: »Podpolkovnik je zblaznel... le pogledjte skozi okno!...« Planemo in gledamo... — Res je. Stari podpolkovnik hodi po vrtu, v hudem nalivu, oblečen v dolgo, belo spalno srajco... Lasje so zmočeni in mu padajo na čelo... Tu pa tam se opoteče, pogleda kvišku in spet hodi... Naenkrat plane, prične lomiti veje, razdira vse dosegljivo, klopi ruje in nasajene vrtnice... v sobo plane in razlomi balalajko... — Potem prihiti Hassmann, položi ga na posteljo in miri...

Zdravniki iz bolnišnice so bili obveščeni in še predpoldne je bil izdan ukaz, da mora podpolkovnik v Moskvo v zavod. Spremljal ga bo Hassmann.

Popoldne odrineta... Nikogar ne pozna več podpolkovnik in samo mehanično nam podaja roko. Hassmann je uredil vse in pot gre spet v Neznano... Brez večjih težav je pripeljal podpolkovnika v umobolnico. Med potjo se je siromak podpolkovnik predstavil nekemu ruskemu oficirju, ker ga je smatral za prestolonaslednika Franca Ferdinanda... neki dami pa je poljubil v kupeju čevlje, češ, da je cesarica Elizabeta... To je bilo vse. —

Hassmann se je vrnil in nam povedal točno vse, kako je bilo. Čez teden dni smo dobili iz Moskve sporočilo, da je podpolkovnik Mally umrl. — Naše število se krči — že nas je samo sedem in dvajset — in eden...

Čez dva dni je izginil tudi Hassmann. Od nikogar se ni poslovil in nikomur ni rekel ničesar... Zvečer je še bil — zjutraj ne več... Vzela ga je noč... Tudi išče ga nihče — ruski stražarji so mirni... Le Andrej se hudomušno smehlja. On ve, kako... Kmalu bomo izvedeli tudi mi...

Ėngele piše pismo iz Odese. Pravi, da se je tam nenadoma pojavil — nihče drugi ko tajinstveni Hassmann, oblečen v srbskega oficirja. — Torej tako, Hassmann je odšel med jugoslovanske dobrovoljce! — V pismih sporoča Ėngele nadaljnji razvoj in potek junačenja Hassmannovega... Pa so ga aretirali, ker se je ugotovilo, da ima namen pognati v zrak znamenite Putilove tvornice orožja. Spet postane Hassmann ujetnik, to pot nekje v Sibiriji... Ko se je pričela revolucija — ga srečamo v kavalerijskem polku Denikinove armade in še kasneje je bil inženir na Donu, kjer je gradil mostove rdečim polkom... To je vse... Več o njem nismo izvedeli nikoli... Bil je brez dvoma genialen brezdomec, eden onih, ki tvegajo vse na eno karto... Bil je povsod doma, v Berlinu, na Dunaju, a prav tako sta mu bila mila Provenca in Pariz... Tudi v Andalúziji se je spoznal, v

Antwerpnu in prav tako v Rimu in Taormini... Kje je bila njegova domovina? — Vse, kar je postal, je postal v boju z drugimi — ostal je sam in osamel... Jaz sem ga razumel... Hassmann ni imel ničesar izgubiti — tudi pridobiti ni hotel ničesar... Gnalo ga je le eno: tvoriti ali uničiti, da se prične iznova. Zméda svetá, pojmov, resnic mu je bila dobrodošla... Zato je utegnil postati edini Dobrovoljec-Nemec v naših četah... Samo za par dni, seveda... a vendar...

In še eden je izginil. Bil je to Italijan Galovič iz Pole... Ej, ti strela ti!... Naredil je to prav po italijansko — zvito, potuhnjeno in lokávo. Molčal je in ravnal... Z vsemi je živel v najboljših odnošajih, z nami je zabavljajl čez vojno in podiral Avstrijo, z onimi spodaj je slavil zmage Nemcev in z njimi vred upal v lepšo bodočnost, ko bo en sam kralj in en sam pastir... Bil je poosebljen tip narodnih zablod... Tu pri nas so peli: »Belgija, Srbija, žal mnje tebja...«, a tam, zares pri nas, so vzklikali »Srbe na vrbe...« Ali ni čudno? In isti Bog vlada nad vsemi in isti Bog dovoli, da se moli za zmago orožja povsod in daje svoje blagoslove povsod... v Avstriji, v Franciji, v Rimu... Da, Galovič je bil živ izraz vsega tega... Izginil je tudi preko noči. Reklo se je, da je šel v Italijo med dobrovoljce... Morda... A če je šel, v njem ni gorela iskra domoljuba, on ni šel prelivat krvi za ceno svobode — on je šel zaradi osebne svobode, zato, ker je življenje lepo — v svobodi vsekakor lepše kakor v ujetništvu...

Ako greš iz slabega v dobro za neko idejo — in veš, da imaš dolžnosti — je v redu in prav, — terjalo se bo od tebe vse... Ako pa greš iz slabega v slabo in v slabše — je v redu in prav, — terjalo se bo od tebe vse in še nekaj poleg... Ako pa greš v avanturo, v smelo igro: izgubiti ni mogoče, kvečjemu pridobiti, — tu pa je zadeva, ki ima rahel prikus... Galovič je torej odšel — Bog z njim! So še hujše stvari...

Hujše je, da je Merhar bolehen in njegova bolezen je sumljiva... Tuberkuloza... Pa vloží prošnjo na Švedsko poslaništvo in na Danski konzulat za izmenjavo: toliko in toliko ruskih ujetnikov - bolnikov se zamenja za isto število avstrijskih... Ima srečo — potrjen je, ali bolje, njegova bolezen je tako izrazita, da ga ruske oblasti same rade pošljejo nazaj... Tudi Poljak-kanonir Kopčanko je sprejet za izmenjavo... Kakšno bolezen ima, se ne ve, a včasih je ljubil mnogo in preveč...

Kdo si lahko predstavi veselje Novomeščana Merharja... In tudi naše...! Imeli smo sicer v njem pametnega, modrega tovariša, a vendar mu boš iskreno privoščil, da najde pot domov prej, kakor je to mogoče nam... Saj bolezen tudi ni v zabavo... A če ti je že usojeno umreti, je nekako pametneje, ako se zgodi to doma... in laže... Torej, Ferdo, povej doma to in to — pa mojemu očetu v Cerknico napiši... Fuks se tudi priporoča... Poln notes naslovov je odnesel Merhar s seboj — vse bo uredil in vsem sporočil, tudi na nas ne bo pozabil nikoli... Tako je odšel... Z njim istočasno lajtnant pri kanonirjih, Kopčanko...

Minilo je deset dni... Jesen je že spet, tista lepa, bolna... vsa zlata... Gori v prvem nadstropju sedimo molče, samo Fuks se igra s kužkom Špecijem... Pa se odpro vrata in v njih okvirju se pojavi visoka postava: »Dober večer, fantje!« — Kdo je? — Merhar! Po začudenju in stoterih vprašanjih pripoveduje Ferdo o svoji odisejadi... Da so se vozili preko Moskve in Petrograda z vlakom Rdečega križa... On skupaj s Kopčankom... Pa pride obmejna postaja, kjer komisije vseh narodnosti prevzemajo ljudi... Tu stopi Kopčanko k avstrijskemu stotniku in javlja: »Gospod stotnik, lajtnant Kopčanko javlja pokorno, da je to praporščak Merhar, ki je bil idejni kolovodja pohoda treh iz Rjazana v srbsko legijo — in tudi on sam je veleizdajalec.« Merharja lovi kap na desno in levo. — Kaj zdaj? Kranjska dežela — zbogom, in staroslavno Novo mesto — adijo!... Avstrijski stotnik vpraša Ruse, kaj bi svetovali... Pa pravijo — nazaj v Rjazan!... In tako je Merhar spet tu... Da, Rjazan je boljši od ječe ali celo vislic... O, Kopčanko je fin gospod. — Vrt gospoda Boga je posejan z vsem... tudi plevel in ljuljika uspevata — in lopovi!...

Spet ga imamo, Ferda!... Kakor da se ni zgodilo prav nič, krožijo dnevi... Ferdo in France modrujeta, Fuks posluša in ima v naročju fokslija Špecija... Lepa je jesen, lepo je življenje...

Na fronti tu pri nas je vse po starem. Brusilov je zmagoval in vse zarje so žarele, — Zdaj je pa spet konec... Iz nasprotnih hiš odhajajo maršbataljoni, opremljeni že za zimsko bojevanje... Steklar je prišel in brezova drva navažajo v drvarnico... Sluga Saša je pobegnil — čisto enostavno, preko plota... Siromak, zdaj ima zimo...

Na vrtu so grede prazne. Kegljišče je opuščeno, odkar je odšel podpolkovnik... Sam stopa dolgin Wierzinsky med listjem in med plotovi... Celo lepi Lezovič je izgubil svoj humor in je mrk in siten kakor stara baba... A ni še konec... ni še zime...

Še enkrat, ko posije sonce prav posebno rumeno, zaživi vrt... Ali ni čudno... Sonce dela to, ta božja luč... ona opozarja milo in obzirno: bratci, zdaj je še čas, izrabite ga!... In ob plotovih zaživi... Klavdija se pojavi, bleda, z udrtimi očmi... Še enkrat zaživi gozd, ki je obdan zdaj od vse krasote... Vse se imenuje slovo... Sredi gozda se oglašajo kriki... Kaj je to...? Tam sredi gozda stoji, obdana od visokih plotov, ženska blaznica... Tik pred zimo je pokazal Bog take, ki jim je odvzel razsodnost in modrost... Nage tavajo sirote, z razpletenimi lasmi, in se vijejo, sučejo v krčevitih kretnjah... Ne, pojdimo, pojdimo, stražar Andrej, pojdimo, Klavdija Sevčenko... In Bog nam bodi milostiv...

Polahko odletava listje z bukev in hrastov... Pod korakom šelesti in človek nima poguma, da bi pogledal človeku v oči... Ko pride poslednji vogal pred ločitvijo, se spozna: Zdaj bi povedal, zdaj bi govoril, pa je že prepozno... Zbogom Klavdija — jutri na svidenje, ako ne bo še snega... Če ne, pa šele potem, ko bo reka Oka spet svobodna...

Zgodaj se prižigajo sedaj petrolejke in dolgo, dolgo traja, da pride večerja na mizo... Spet velja načelo: zaposlitev, nujna zaposlitev duha!...

Svóboda si je uredil za zimsko sezono angleščino... Branko se je vrgel na ruščino in francoščino, vsak dan šest ur... Kózica zna že vso rusko abecedo in z Andrejem vodita praktično konverzacijo... Razdirata jih, ali bolje, pripovedujeta si kosmate in najkosmatejše... O, Andrej je tič!... Včasih se jima pridruži Timofej, kubanski kozak — ta ima za ušesi čisto orientalske... O Gruzinkah pripoveduje in o kavkaških gorah, o Akstati ve vse zgodbe in o reki Kuri, o kateri gre zgodba, da oni, ki se je napil njene vode, nikoli več ne bo pozabil Kavkaza in bo večno hrepenel po njem... On, Timofej, ni pil samó vodé iz reke Kure, temveč je pil celo poljube ene tistih hčera z njegovih gora... — On je obsojen, da se vrne, ko bo konec vojne...

Spet karte in spet vojna s stenícami... Nemogoče je ugnati to svojat... Je inteligentna in plodi se neverjetno... Stare niso hude — samo mladina steničja je vsa vražja... Petrolej, bencin, mentol, bencol — snaženje, sežiganje — vse zaman... Edino vdanost v usodo pomore in pa France iz Kobarida kot partner pri piquetu...

Merhar prerokuje vojne še pet let... »Zakopali so se hudiči«, pravi, »in do pomladi bodo v brlogu, potem se bodo pobijali par mesecev in spet v brlog. — Medtem pa doma žene rode kar po trojčke... pa je nov maršbataljon tu... Taka je natura... Še vsaj pet let... Ako v petih letih ne bo konec, potem grem med bosjake, ali pa postanem Rasputin... Za sedaj imam Marksa za preko zime, in Tolstoja.« —

Spet pada sneg... Zameti... Galošé... Samovar kraljúje... V nas je čuden demon nestrpnosti in obupa... Manije se nas lotevajo... Recimo: Merhar hoče postati na vsak način trgovec in služiti denar... Medtem, ko France-kobaridski popoldne kinka na postelji, mu prodaja njegove nove škornje, mu kupi druge in zasluži celih deset rubljev... France se zbudi... Ferdo mu moli desetak... »Evo, denar sem ti zaslužil«... »Kako to?«... Izkaže se, da je vse v redu in da je Ferdo resnično dobro prodajal...

Iz Odese so karte redkejše... Potem so izostale sploh. Oglasil se je Kotikijewič iz Tomska... Gre mu dobro... Kot nam... Iz domovine prihajajo karte... Celo Poljakinja Julija Sawicka iz Brozova piše Branku... In tudi Elza Wilhelm, Židinja, konservatoristka, ga ni pozabila... A vse to je le krajšanje časa... Kaj Julija, kaj Elza — vse to so besede, vse to je misel, vse to je samo prazen zvok... tu pa se plazi volkóma mraz in hlad v duše in v kosti...

Nemega Poljaka, ki ni prestopil praga svoje sobe, odkar je prišel v Rjazan, ki ni videl ne pomladi ne poletja, ne kolegov — tega izmenjajo... Preko Švedske odide domov... Je res nem? Tega ne ve nihče... Svet je poln zagonetk... Ljudje so zagonetka... Le samo ti, Mladost, ti si nada,

vera in up... Ako ti odpoveš, potem je bolje poginiti na fronti od projektila... Tu pa je umiranje počasno...

A vse to je zima... Vse to so zgodnji večeri, ki tlačijo in moré... Ne, saj ni hudo, saj je lepo, saj življenje teče... Ležo ima novo punco... skozi okno jo ljubi... Fuksova »Miss« in »Lit. K« prihajata vztrajno, Knafež si je kupil že tretjo pipo...

Odkar so odšli naši v dobrovoljce, rastejo nevšečnosti in afer... Sleherni dan so žalitve na programu... Žalitvam slede sekundanti... Dvoje tovarišev je pozvanih od ene stranke, dvoje od druge... Delajo se zapisniki... pišejo se protokoli... Sleherni bo izbojeval, ko se vrne, vsaj deset dvobojev, viteških obračunov na pištolo, floret in sabljo... Stotnik Svóboda, kot glava in komandant, hrani vse te važne akte za oni dan, ko bomo stopili spet preko avstrijske meje... Takrat bo sodni dan... Beli na desno, črni na levo — v ječo, pred puško...

Pa pride okroglolični štabskapitan Janušowski nekega dne in pravi stotniku Svóbodi: »Odprite kovčeg«, — Pa mu vzame vse silne akte, vse veličastne sovražnosti, — in vse izgine s tega sveta... O, štabskapitan Janušowski je moder mož... Afer in dvobojev sedanjih in bodočih ni več... Epidemija je minila... Le stari lisjak Andrej se smehlja... in ako se ne motim, tudi Franjo se muza na tihem...

V snegu in mrazu prihaja božič... Drugi božič... Kuhinja peče še vse piroge in potice, — celo riba je na božični večer... Skupnega drevesca ni več... in Hassmannove kitare ni več... Ostala je samo pesem, — zakaj bi ne smela biti vesela...? V novi čas gledamo... na boljše gre... O božiču je dan najkrajši... Potem, spomladi, o, potem bomo odprli vse zarje, vsa pota bodo spet verjetna... Sploh pa — ali si še želimo domov? Kako je? Ali je tam bolje?... »Slovenski Jug« prihaja iz Odeše in v njem ni nič napisanega o Ljubljani...

Božič... Fuks prejme pozno zvečer od Andreja majhen zavitek — v njem je prstan — vijoličast ahat ga krasi... Ahat je kamen žalosti, ahat je simbol trpljenja... a za Fuksa je sreča... Pozabljena je ameriška Miss — velja samo ona plavolasa in prekrasna... Tudi to je lepo in tudi v to se veruje — dokler je človek mlad... Tako je življenje... C' est la vie... Questa è la vita...

Novo leto gre mimo in prvič izostane izplačilo mesečnih petdeset rubljev... Zakaj? Nakazilo ni prišlo, niso pravočasno prejeli seznama... Čez deset dni šele pridejo rublji... To je začetek... Zdaj se to ponavlja... V kuhinji se pozna... vse postaja skromneje... Lica, ki bivajo v hiši Nikitinovi, so rumena in oči podplute, kot neprespane... Pogledi postajajo vodeni, kakor so pogledi tistih, ki so predani tajnim strastem onih zablod, za katere ne sme vedeti nihče... V mraku, v noči se godé in nihče jim noče dati prave besede... Kakor pogledi blodnic so, vase obrnjeni, s sramom in obupom...

Ne! Pismo napišimo, Branko, važno in uradno! Pismo napišimo Vojnemu ministrstvu, Velikemu Ministru Vojne Carske Rusije... Da, to je misel, to je beseda...

In piše se pismo, prošnja, da se dovoli vojnemu ujetniku, avstrijskemu oficirju, položiti izpit iz ruskega jezika na kakem državnem zavedu... Pa pride odgovor: da! Vojnopljeni oficir sme položiti izpit v Moskvi na državni trgovski akademiji, pod spremstvom, ki ga predpisuje v vseh podobnih primerih vojno stanje... Prekrasno!... Cilj, smisel, hotenje, to je ono, kar daje življenju barvo... Samovoljno se podvreči onemu, pred čemer smo v realki trepetali: biti vprašan!

Pride poziv od trgovske akademije: Dne tega in tega ima položiti vojni ujetnik, oficir avstrijske armade, Branko, državni izpit iz ruskega jezika — pismeno in ustmeno, in ima izvršiti disertacijo na temo: »Moji vtisi o kulturni Rusiji...« Podpis: ravnatelj Dmohovski, in profesor ruščine: Preobraženski...

Spet je življenje lepo... Izpremembra!... A izpit je šele v prvih dneh marca... Dotlej živo!... Študij!... Vsi stari očanci ruske literature pridejo na red... Fonvizin in Gribojedov... stari duhovni pisatelji... pa Puškin in Lermontov in Gorki in celo Igor Severjanin...

A do marca je še dolgo... Mnogo se še lahko dogodi do tedaj... Ležo si izmisli novo zadevo — plesno šolo... Tam spodaj, kjer je domoval Hassmann, je sedaj vse zapuščeno. Nihče ne stanuje tam in le groteskne podobe na stenah spominjajo na misterioznega ptiča, ki je gnezdil tu... V tej sobi otvori Ležo plesno šolo za valček in za kadriljo, za »pas d'espagne« in za »pas des patineurs«...

Zbirajo se ob torkih in sobotah vsi: pritličje in prvo nadstropje... Stotnik Svóboda in Prohaska tvorita orkester... Prvi svira vijolino, drugi je podedoval po Hassmannu dovoljenje za kitaro... Ostalih dva in dvajset so plesalci... Predput je in svet je pozabil na karneval, na serpentine, na dekolteje in svilene vlečke, na tajne sestanke, na poljube, na gola pleča... Tu se razigra bakhanal... Kózica vrti siromaka Drača, mu stopa na noge, in Ležo je skoraj zaljubljen v goro — Wierzinskega... Kdo bi si lahko predstavljal tak ples... To je posneto iz starodavnih Kermes Breugelovih, to je satan, ki brusi svoje kremplje, to je blaznost... Ležo dirigira in aranžira kadrilje »Chaine anglaise... chaine des dames... traversez... Večer zaključi polka... Potem je pripravljen čaj in voščimo si lahko noč...

Gori v najini sobi pa pravi Kózica: »Vraga, ali sem res že blazen? Plesal sem valček s Knafežem in mislil sem naenkrat, da sem v Reprezentančnem domu v Pragi in da mi je v rokah devica Dulka — ona je namreč pri nas na pošti. Fino... Jaz stari bik!... Saj to je groteska... saj to ni več normalno...!«

Ne, res ni normalno!... Vse se oži, vse postaja zaresno šele nekje, kjer ni več pravih možganov...

Dan izpita se bliža. Andrej spremlja Branka. V Moskvi še ni bil, zato se veseli prav posebno.

Trije dnevi. V bolnici sta nastanjena in tudi hrano dobivata tam. Prvi dan se javita pri ravnatelju Dmohovskem. Vse je v redu in jutri ob osmih zjutraj se izpit prične. Domačo nalogo je pa treba izročiti predmetnemu učitelju.

V razredu so že študentje, ko vstopita kandidat in njegov spremlnik. To je senzacija. Verjetno, da je to na tej šoli prvi primer, da polaga avstrijski ujetnik izpit... Uslužni so študentje in pripravljeni so pomagati... Pa pride profesor Preobraženski, suhljat možic, in odredi, da sedeta Branko in spremlnik v zadnjo klop. Izvleče listek — na njem je napisana tema: »Kaj mi na ruskih pisateljih ugaja...« Oho, povedati se da na ta račun mnogo... Pa dajmo. Tri dobre ure je časa... Medtem ko se poizkuša Branko z literaturo, se uvrsti urnik — je matematika in zemljepis. Študentje se ozirajo, prikimavajo, češ: Ali gre izpod roke in iz peresa?... Gre!... Že je napisanih pet strani — dovolj bo — iz tega se že lahko presodi znanje ruske literature... Pa odda Branko nalogo — za danes je končano... Jutri še ustmeno... Tudi ta dan mine brez težav in v občo zadovoljnost. Z eno besedo: zadovoljni so vsi, Branko, Andrej in Preobraženski... Napisano je spričevalo, da je položil Branko izpit iz ruskega jezika z odličnim uspehom... No, in? Nič! Spet adijo, Moskva, spet nazaj v Rjazan, v sivo vsakdanjost... Pa vendar — izprememba de dobro... Bilo je novih vtisov in nekaj dni je minilo... To je mnogo — ko se sicer nič ne premakne...

Mar se res nič ne premakne? Čas stoji...? O, pač, premika se nekaj, samo kdaj bo planilo na dan...?

Dom Nikitina je pogreznjen v mir in tišino... Otopelost se oprijemlje teh neprostopljivih samotarjev — včasih pa besna razdraženost... Kdaj bo konec, to vedeti, samo to! Na frontah ni nič novega. Da bi bile zmage ali porazi, vseeno na kateri strani — samo ne več čakanja!...

Saj se čas premika... Že spet zadiši včasih v zraku po nečem... Kaj je to? Pomlad, res je... Že so dnevi občutno daljši in Branko ne vzdrži več... Streha je sicer še pol metra na debelo pokrita s snegom, a kaj zato — naredimo, priključimo pomlad... In z dletom izkoplje kit in sname dvojno okno... že je zunaj... zdaj odprimo še drugo, da pride v sobo zrak, da se izčisti vse od zime in plesnobe... Pa lopato v roke, pa raz streho odmetati sneg, da bo razgled odprt...

Ravno prične Branko odmetavati sneg, ko se začuje muzika... Kaj je? Odhaja spet nov maršbataljon?... Ne, z druge smeri prihajajo zvoki,

proti nam gredo... A kaj igra godba? Čudno... Ali ni to znani marš...? Ali ni to Marseilleza...? Bogme! Je!... Tam izza vogla se pojavi sprevod... Na čelu velikanska rdeča zastava... To je bilo trinajstega marca. Na strehi Doma Nikitinovega je dočakal Branko, z lopato v roki, prelom v zgodovini...

VI.

Kaj je? Kaj se je zgodilo? Povorka z rdečim praporom krene naravnost v vojašnico... Vse se gnete, vse se meša: meščani, vojaki, oficirji... Tik do naše hiše se napolni prostor... Obrazi so veseli in začudeni obenem... Andrej stopi k nam, ki gledamo vse to pri oknu — »Revolucija je, carja ni več!« — pravi in gre.

Revolucija! Mahoma so spet odprta vrata vsej ugneteni usodi, up dobiva peroti... Sedaj je nastopil konec — ali vsaj začetek konca... Ako je res revolucija, bo fronta padla in mi bomo svobodni... Da, že res, a revolucija je samo v Rusiji, drugod teče vse v redu... Ej, ne bo še konca!... Vendar, koliko je vredna nada...!

Vse oživi. Spori so naenkrat pozabljeni in razdraženost mineva. Zato se pa pojavi nekaj drugega — nestrpnost. Dnevi teko prepočasi... Vsak dan prinaša nebroj novih vesti... Sami gledamo nove pojave... Vojaki ne pozdravljajo več oficirjev, in ko se pripelje stari polkovnik Kondratenko s kočijo in jih pozdravi: »Zdórovo, molodci!« — mu ne odgovori nihče. Pa jih ozmerja in jim reče, da so svinje. — Dvajset rok mu potegne v hipu kučmo preko glave in dež udarcev se vsuje na sivolasega vojaka... Le s težavo ga reši voznik in požene v dir. — Torej tako, tako daleč smo...

Ali bodo še odhajali maršbataljoni? Bodo! A s seboj nosijo poleg patron na fronto še nekaj, — in to je hujše od krogel in strupov... s seboj nosijo besedo: svoboda!... Svoboda je včasih tudi nepokorščina, je slepota, in krivo tolmačena beseda pretvori pogosto dobro v slabo...

Sicer vlada po deželi zmeda, a za nas se ni izpremenilo nič. Prav tako prihajajo vsak dan straže in se izmenjujejo. Vsi predpisi so še v veljavi... Plača prihaja vedno bolj neredno in se izpremeni polagoma v obroke po dvajset in spet deset rubljev in tako dalje... Šef kuhinje ukrepa vse mogoče — že jemo jako preprosto... Ako pojde v tem pravcu dalje, se to pravi, urediti rezervo o pravem času...

Skoraj neobčuteno je prišla v deželo pomlad... Vsi so zaposleni z dnevnimi dogodki, ki se prehitevajo... Reka Oka je svobodna ledu,

delo na vrtu počiva... Ni več Hassmanna, a Fuks se je vrgel z vso energijo na rejo rac... Že sedi račka na jajcih — pa še kokljko kupi — potem zgradi bazen... Roti in opozarja vse, da bi ga za božjo voljo kdo ne pokvaril ali celo padel vanj... kajti v potu svojega obraza je nanosil vanj stotine veder... Zdaj je gotov... Kot general, ki je pravkar dobil silno bitko, stoji Fuks ob svojem najnovejšem izvršenem delu — spotakne se in že je otvoril kopalno sezono... Od daleč ga gledamo in Merhar se potihem smeje... Pa pride Fuks, ves moker, k Merharju in mu reče: »Ti si kriv!« — in odide...

Pa je človek rešil že marsikatero zagonetko in se spozna v okultnih zadevah, — a zakaj je bil ravno Merhar kriv, da je padel Fuks v svoj lastni bazen. — to vedo bogovi...

Ne, vrt ne sme ostati zanemarjen. Gori v prvem nadstropju je bil izdan ukaz: od jutri dalje se dela na vrtu vsak dan štiri ure!... Pa so v kratkem spet speljane in pograbljene stezice, obrezano je drevje in iz gred prično polagoma rasti koristne zadeve... Tudi kegljišče je posuto na novo z drobnim peskom in tudi tu je ukaz iz prvega nadstropja: pred večerjo keglanje! Nihče ne bi verjel, da upliva krepka volja tudi na ostale... Vse je postalo zdravo in vedro in ne sprejema alarmančnih vesti več s histerično radovednostjo... Vrt cvete... Okrog plotov Doma Nikitinovega spet vse zaživi... Luknja v plotu pridobi spet na pomenu... Minila je zima in marsikaj se je izpremenilo...

Da, marsikaj... Branko sedi na klopi ob plotu in zadaj zašumi in začuje se glas... Klavdija je... Vedno je bila bleda, a to, kar je sedaj, je bolešno... Iz velikih temnih oči gleda brezmejna žalost... Kaj se je zgodilo? »Glej, dragi«, pravi, »iti bi morala že pred mesecem, pa sem čakala, da boš lahko prišel sem... Na Krim moram, v Kislovodsk, nisem pač popolnoma zdrava... Zdaj, ko sem te videla, bom odšla laže...«

Klavdija, Klavdija, Tvoje mlado življenje je ogroženo... Komaj je minila prva matura, že se oglašča nekaj, kar ni lepo... Leno je odhajala po stezi proti domu, pa pokašljevala je malo... ob hiši se je ozrla proti plotu... Vse to je grozno...

Še par dni je prihajala, vsak dan ob isti uri. Potem je par dni ni bilo... Ko je spet prišla, je poprosila: »Pridi preko...« Zgodilo se je. In tam v uti se je poslovil človek od človeka... »Jutri odidem. Bodi srečen, spomni se na Klavdijo Sevčenko... Hudo mi je, a tudi tebi bo še hudo, pa vztrajaj, saj si mož...« V poslednjem poljubu je bilo povedano in oddano vse, vse, kar more oddati človek, v katerem je slutnja, nelepa in bolešna... Bog s teboj, Klavdija... — Počakal je Branko, da so izzveneli njeni koraki po pesku — potem je odšel...

»Kaj je s teboj bratec?« ga je vprašal Wierzinsky, »mar ni kaj v redu?...« »Vse je v redu. — A povej, zakaj je na svetu nesreča, zakaj

udari Bog tudi one, ki so dobri...» In je Wierzinsky odgovoril: »Tega pa, dragi moj, jaz še ne vem — a tako mora biti — najbrž... In dva modrijana sta se razšla z nerešeno uganko v srcu...

Revolucijska zmeda raste... Še vladajo ostanki discipline v vojašnici nasproti... A včeraj so vojaki oklofutali mladega praporščaka... Težko se je spoznati... Kaj je Kerenski? Kaj Miljukov...? Potem menjševiki...? In socialisti...? Sama zmeda!... Merhar sedi na vrtu in poleg njega mlad ruski stražar... Plavolas je in oči ima kot nebo... Pa ga vpraša Ferdo: »No, povej, kaj si ti, s kom držiš? Si Miljukovec, si socialist? Za kaj si se odločil sedaj, ko ste naredili, strele, revolucijo?...« Pa pomolči mladi vojščak in odgovori nato: »Ne, gospod, jaz sem infanterija...« Da, tudi revolucija utegne biti zabavna...

Kdo razume to deželo, ki je tako ogromna, da so bili še Anno Domini 1917 kraji, ki sploh niso vedeli, da je svet v plamenih...? Zato je razumljivo, da odgovori star brambovec na vprašanje »za kaj se bori?« z izjavo: »Car je ukazal, da gremo proti Antikristu...« Tu je vse mogoče! Zmeda pa raste... Včasih celo izmenjava straže ne pride...

To zmedo izrabita Ukrajinec Drač in mali Pubi... Pobegneta! Noč ju vzame... Zdaj so ceste že suhe in dela na polju v polnem teku... Zdaj so dane možnosti za uspeh... Pride štabskapitan Janušowski, še malo bolj rdeč kakor običajno, in razgraja, kliče vse »čorte« na pomoč in tudi materam ne prizanese... A Drača in Pubija le ni... Pa ukaže: »Okna zabiti in zamazati, nobenih sprehodov, na vrtu straže — vrt odprt samo do sedmih...« Pa je že poletje in v sobah toplo... Dnevi so dolgi... Nič časopisov, ne knjig, pregled kovčegov in sploh... Janušowski, Janušowski — zdaj ni več pravi čas... Že se smeje nekaj, kar se imenuje Komitet in jutri morda bodo zabili tebi okna, ako bodo postopali milo — lahko pa ti zabijejo malo, samo čisto malo svinca v hrbet... In vendar si gledal do sedaj vse, kar se je tikalo njega, samo iz Doma Nikitinovega. Ena in trideset in eden so bili tvoj spas — sicer bi utegnil komandirati bataljon na novo oblečenih vojščakov...

Te stroge odredbe ne trajajo dolgo... Saj nima smisla... saj nismo krivi mi, ako sta utekla dva... Polagoma zaplavamo v stare vođe in celo večje svobodščine dobimo... Recimo: silna pridobitev — kopanje v reki Oki... Sleherni dan jih roma nekaj tja... O da, kopanje v reki Oki je dobro in koristno, je osvežujoče... A tam se kopljejo še drugi... kopljejo se moški in ženske, in kar je posebno zanimivo pri tem športu — kopljejo se nagi... Nič hlač in modnih trikojev... vse tako, kakor je naredil Bog... Ena je tam, ki zna stati na glavi... vedno bliže prihaja h gruči ujetih oficirjev... prekopicne se in spet dvigne in stoji strumno na glavi... Da, lepo je ob reki Oki... sonce sveti in ljudje so svobodni

vsega... Nekaj lepega je človek — lepe so ženske, ko jih sonce ožge... postanejo izraz zdravja in pa svojega poslanstva...

Tam ob reki Oki kipi življenje in smeh in vrisk... Tam ob reki Oki je pa stala skrita nekega dne tudi čudna znanka... Odkod je prišla? Mar ni posla dovolj v Galiciji in ob Soči, ob Marni in Verdunu? Ali ni dela preko glave? Ne, izkazalo se je, da seje roka te znanke vsepovsod... Praporščak Horn, Žid in naš prijatelj — je utonil... Reka Oka — zakaj to?

Pokopali smo Horna, veselega, zdravega in dostojnega fanta, tam na pokopališču ob sinagogi... Ali je to mogoče? Nihče ne bi verjel. Vsi rjazanski Židje so stopali za pogrebom... Odkod ta zagonetna, čudna vez, to poznanstvo, ki meji že na jasnovidnost...

V Rjazanu počiva Horn — reka Oka pa se nosi še dalje v Volgo...

Pomirilo se je vse nekako... Prav, saj je v redu tako!... Še je poletje, dajmo, uživmo vsaj to... Bele noči so, spet je trepet v srcih... V mesto hodimo kot prej, ubežniki so pozabljeni... Po eden, po dva skupaj — zdaj se že poznamo in tudi ljudje so se nas navadili... Ako se nabira za ranjence, za Rdeči križ — pridejo tudi k nam... Meščani rjazanski postajamo...

Da, nekako domači smo postali... celo nove ljudi spoznamo... Na Mjasnickoj ulici se je pojavilo dvoje novih obrazov... Na levi strani je pritlična hiša... in kadar stopa predpoldne Branko v mesto, sloni na enem oknu svetla, plavolasa glava, na drugem oknu pa črna, črna ko vran... To ni nič posebnega in nič ne pomeni... a vendar... Dvoje takih nasprotij v eni hiši... To srečavanje postane navada, postane potreba... Ure in dnevi teh nikjer napovedanih sestankov, ko se križa samo za hip pogled s pogledom, postanejo strast... Naenkrat ni važna revolucija — važno je, kdo je ona plavolaska... Vselej čakata obe — vsaka na svojem oknu... In ako posveti sonce prav posebno v tisti smeri, je v oknu samo suho zlato... tam poleg pa blesteče oglje... »Ena je bila svetla in druga temna, dan in noč, radost in trpljenje« — Kdo je rekel to? Da! Čirikov je bil, mnogo premalo poznan pisatelj — on je to dejal...

A spremnik Andrej vidi vse in ve vse... Zdaj ostajamo dolgo na vrtu. Večerni hlad prinaša spet zvok življenja od daleč... Tišina vabi in v duši postaja toplo... Tja k oknu sili misel, tja k plavolasi zagonetki... Pa pristopi tiho in obzirno Andrej k Branku in mu stisne v roko nekaj... »Za vas«, pravi in izgine... Pismo. Z gotico napisano pismo... Samo par besed: »Katera od naju je prava?« Kdo je to pisal? Pa se razjasni takoj, vsa logika plane na dan: edino blondinka utegne znati gotico — edino ona je lahko Nemka — ona druga ne, ona ne more tega... In je bila noč polna nepokoja, polna trepeta in pričakovanja... Mesečina posrebrbi vse... Jutri... Kako prekrasno je, ako si človek že lahko reče: Jutri!...

Štabskapitan Janušowski je upokojen. Še enkrat nas pride obiskat in se posloviti. Zdaj pojde na svoje majhno posestvo in bo kmetoval. Da ima dovolj vojaške suknje, pravi, in da želi tudi nam, da bi jo slekli čim prej... »Pa tu še dolgo ne bo miru — kajti Rusija je bila od nekdaj nepočesana, zdaj so ji pa še lasuljo sneli z glave...« Tako je rekel in segel vsakemu v roko... Bog s teboj, štabskapitane! Nisi bil najboljši komandant in ni bilo lepo od tebe, da si dal sredi julija zamazati vsa okna, tudi ni bilo lepo, da si prepovedal sprehode — ampak nič zato, bilo je mnogo hujših štabskapitanov v Rusiji...!

Zamenjal ga je stari polkovnik, komandant mesta, Vladimir Konstantinič Falke... Doma je z Baltika in je bil nekoč Nemec... Zdaj ne zna več nemščine in je pravi Rus... Predan je tajni strasti: spiritizmu... Pa zagleda nekoč, ko pregleduje sobe, na Merharjevi mizi knjigo Uspenskega »Tertium organum« — Ostrmi in vpraša: »Kdo se bavi s to rečjo?« No, Ferdo pove, da je on tisti mož. Že sedi stari polkovnik poleg njega na postelji in že jima teče pogovor o »Lingui chariri« starih Indijcev, o romanju duše in o tem, kako malo ve današnji človek o tajnah duha...

Ob nedeljah popoldne jih povabi polkovnik k sebi na dom, Merharja in jezikoslovca Svóbodo, ki se je naučil že tudi angleščine, včasih gre z njimi tudi Branko... V prijetni sobi sede ali na verandi, polni jesenskega sonca... In polkovnik pripoveduje: »Vi vsi boste odnesli iz Rusije silne vtise, kajti nikoli ni človek bolj sprejemljiv kakor takrat, ko je njegova duša vsa v brigah in v skrbeh... Vi vsi ste polni brig za bodočnost — in prav je tako! Najvažnejši dogodki človeka se ne odigravajo v sferi rešničnosti — ne, to je dim, sanje... Sreča in nesreča postaneta na ta način samo prazen zvok...« Pa se zamisli in položi roke sklenjene na mizo... Čisto prozorne roke ima, sleherna žilica je vidna...

Potem nas pozove! Vstanemo in v zastrtim kabinetu sedemo okrog male mizice... Prične se spiritiziranje... Duhove kličemo in vprašanja stavimo... Branko vpraša: »Koliko mesecev bom še v Rusiji?« — mizica udari dvajsetkrat... Hvala lepa, mizica — zelo simpatično sporočilo... Bomo videli, ali govore duhovi in tajne sile resnico...

Duhovi ne lažejo in tajne sile vedo vse, prav vse...

O mraku je seja končana... Skozi tihe ulice vodi stražar Andrej troje zamišljenih ljudi... Ne, v ujetništvu ni, da bi se človek ukvarjal s spiritizmom, nikakor ne! To je čista blaznost...

Spet je v Rusiji jesen, tista bolna, otožna jesen... Lasje lepe neznanke so ob takih sončnih jutrih še bolj zlati... Njena lepota je taka, kakor ona Wagnerjevih junakinj...

Nekega dne sreča Branko v spremstvu Andreja Plavo in Črno... In Plava šepne jedva slišno: »Katera?« Ni moči odgovoriti, prehitro gre korak... Tam v mestu v drogeriji se srečajo spet. — O, niso nespretni, ženske, nikakor ne... Tam utegne odgovoriti Branko plavolaski, ki stoji

tik njega: »Vi...« Samo to... Tam na mizi pri izbiranju robe se najde za hip roka z roko, prsti vztrepetajo... Tako je prvo srečanje... Nič ni, nič se ni zgodilo, pa vendar se snuje tu na tihem novo ujetništvo...

Andrej prevzame vlogo posrednika in pismonoše... On stori to rad, ker to pomeni zanj zaslužek... Ako Branko ne napiše sam, pride Andrej in vpraša, ali ima kaj sporočiti... To dela tu na Mjasnickoj ulici... Tič je Andrej, lokav Kavkazec... Pisma romajo — sem in tja — sem in tja... Zdaj je vse jasno: Ellen ji je ime in je žena polkovnika, hči pastora iz Dorpata ob severnih obalah... Tudi ona druga je žena oficirja — a ta je ujet v Nemčiji — ona živi sama pri gospej Martini... In še, da je mož Ellen italijanskega rodu, da je trenutno na fronti — a ne več dolgo... Že sedaj se pojavlja vprašanje: kaj bo potem? Kaj bo potem — moj Bog — saj tudi sedaj ni nič — pisma, papir, besede in pa malo toplega občutka, malo radosti nad nenavadno, svetniško lepoto Ellen... To je vse... Nič ne bo potem, ko se vrnejo gospod polkovnik k svoji lepi ženi...

Hiša Nikitinova se čim dalje bolj prazni... Jeseni so odšli vsi Čehi med legionarje. Od njih je ostal samo stotnik Svóboda in pohabljeni Prohaska... Poslednji čaka vsak dan, da ga izmenjajo... — Potem pridejo vesti o novi revoluciji, o bojih v Moskvi, o novem režimu... tatarske vesti krožijo o kugi in o epidemijah, o grozodejstvih pobegle armade... Kerenskega ni več... Kdo vlada, kdo bo ustavil lavino...? Izplačila izostanejo skoraj popolnoma... pa tudi straže se pojavljajo le redko... Pridejo, ako se jim ljubi... Iz vojašnice nasproti ne odhajajo več maršbataljoni, a vojaštva mrgoli... V novembru se čuje prvič beseda »Sovjet...« Soldatski in raboči sovjet... Kaj je to?... Gubernator je pobegnil in policajmajster jo je pobrisal s hčerama... Žida Rappaport in Erwin von Wachtel, preluknjani junak, sta izgubila z njimi svoji zaščitnici... Na plot vojašnice nasproti so nabodli mladega praporščaka, ker je zahteval od vojakov, da ga pozdravijo... Z bajoneti... Tam je visel kot hrošč, dokler ga niso sneli... Proč kokarde, oficir, proč epolette, znake in odličja carskega režima!... Živela svoboda, živela revolucija!... Marseljéza se čuje in iz davnin prihaja krvavi bakhanal carmagnole: ça ira, ça ira... Na laterne!...

Zborovanja, mitingi!... Že je naš komandant mlad jurist, praporščak... Simpatičen fant... »Kaj boste, saj sedaj je konec, zdaj je svoboda...« Soldatski sovjet v vojašnici nasproti je sklenil, da moramo dobivati isto hrano kakor vojaki... Nobene plače — vsi smo enaki... Prav! Pa hodijo sluge vsak dan s posodo po juho, po kašo, po kruh... Včasih dobe, včasih ne dobe... »Najprej našim« — tako pravijo... Prav!

Tu stopi v akcijo modri Merhar: »Fantje«, pravi, »zdaj je nastopil čas, ko se ujetništvo šele pričenja. Jasno je, da bomo jutri ali pojutrišnjem

popolnoma svobodni, a ta svoboda bo za nas hujša, kakor pa je bilo zaresno ujetništvo do sedaj. Zato pravim: sleherni zbiraj zalogo živil, ker prišel bo čas, ko v Rjazanu ne bo mogoče za denar kupiti ničesar. Držimo skupaj tudi sedaj, ko postaja vse nadvse resno!»

Kako prav je imel Ferdo! France, ki je bil od doma premožen in dobival celo denar preko danskega konzulata, je pričel kupovati kruh... črn, dober kruh... Fuks ga suši, ga reže na tenke kose in peče... Ena vreča in več »cvibaka« nastane... Zunaj na periferiji mesta so vrtnarije Tam nakupi mnogo žakljev krompirja in zelja in repe... Pa žakelj soli in vedra olja, iz sončnic... Tako je kot v trdnjavi. Prav je imel Ferdo — prišel je čas, ko je odpovedalo vse, ko ni bilo ne kruha in ne soli, ne denarja — niti obetov...

Pač pa je prišel nekega dne orjaški človek k nam na obisk. Oblečen je bil v tri plašče... plavolas in zdrav...

»Sklenjeno je bilo na mitingu, da ni pravega razloga, da ste zaprti. Svoboda za vse!« — Tako je rekel, a istočasno dostavil: »Seveda, dokler ne bo vse urejeno, ne smete zapustiti okoliša mesta Rjazana in se morate javiti vsak dan na komandi. Tu imate legitimacije. Glede prehrane pa boste prejeli vsakih pet dni določene mere kruha, kaše, čaja in vsega, kar je namenjeno po ukazu vsakemu tovarišu.« Prvič je padla beseda »tovariš«, beseda, ki je postala kasneje vseobči naziv...

»Kdo izmed vas je po poklicu igralec, gledališki človek ali muzikant?« je vprašal še... Dvojica pravi, da je tako... Stotnik Svoboda prekrasno svira violino. »Vidva sta lahko nameščena in zaposlena v mestnem gledališču. — Jaz sem Rikov, komisar vseh teatrov moskovskega okrožja...«

Izstavil je izkaznice — list s strojem popisane papirja, da sme vojni ujetnik ta in ta hoditi brez straže po svojih poslih, da mora biti ob devetih zvečer doma in da se mora javiti vsak dan... Potem je odšel...

Bilo je to petega decembra 1917. leta ob dveh popoldne... Zunaj je snežilo v debelih kosmih... Peti december... Ali ni to nekak poseben dan? Ali ni to Miklavžev večer...? Ob takem dnevu trepetajo vsa otroška srca v nestrpnem pričakovanju... Sveti Miklavž... ti si prinesel, da so se vrata odprla na stežaj, da ni več bojazni in da ne bo več stražarja, ki stopa tri korake za teboj... Vrnil si svobodo... Hvala za ta dar...

Ob dveh popoldne je snežilo... Pa si obleče Branko plašč in gre... Mimo sobe stražarjev-spremnikov mora. Smehljajo se vsi, Andrej pa pripomni: »Zdaj nas kmalu ne bo več potreba, a zdaj bo tudi vojne kmalu konec. Še jutri, še teden dni, še en mesec, in vse se bo razbegnilo. Tudi jaz pojdem... Lepo mi je bilo z vami in marsikaj sem se naučil poleg »guten Morgen« in gute Nacht... Čisti ste vi, Avstrijaki, in zato posnemanja vredni. Pridni ste in zato ste vzdržali... Lahko ni bilo — videl sem.

Pa tudi Andrej je bil mlad in tudi on ve marsikaj... zato je Andrej pogosto mižal... Eh, vi — čort naj vas vzame, haroši ste bili...» Andrej je imel pravilne slutnje. — Kmalu se je izkazalo...

Iz sobe stražarjev je stopil Branko na dvorišče. — Vse je visoko zasneženo... a gazi so še... Pred domom ga ustavi straža: »Kam?« Pa izvleče Branko najnovejši dokument in ga pokaže... V redu je... In stopa prvič po ruskih tleh — sam. Sam! Kdo more popisati ta občutek... Dve leti je stopal neprestano škorenj ruskega vojaka tik za njim... Ta zvok, ta zavest, da stopa nekdo za teboj, je vselej neprijetna — po dveh letih se je pa dvignila včasih do upora... Zdaj pa sam, po svežem snegu... Preko Mjasnicke jo mahne, tja proti Soborni cerkvi, proti Hramu Spasitelja... Tam je najlepše...

Veličastna stoji cerkev sredi velikega prostora, na kraju mesta...

Tam se ustavi Branko... Žive duše ni naokrog, on sam in brezmejna dalja in sneg, ki naletava... Pa je videl kasneje Branko trge veličastne kakor Place de la Concorde, kjer se suče ob devetih zvečer vse v kolo-barju, in je videl Piazzo San Marco, in onega pri baziliki sv. Petra v Rimu in še mnogo drugih... A ta osamela »plošča« je ostala nepozabna... Tu je stal človek, ki je stopil iznova v življenje... Bil je svoboden... Kako bo? Da, topli, borili se bomo, zdaj nastopa šele pravi boj... Mladost je v nas in pred nami leži življenje, bel, nepopisan list, prav tak kakor je tukajle ta neizmernost... Obzorja ni videti... tam nekje je reka Oka in tam na levi Moskva — še dalje proti zapadu pa je Domovina...

Domovina? Prvič vstane v glavi misel: ali bo to še Domovina? Ali se ni premaknilo v duši nekaj, da tisto tam na zapadu ne more postati več domovina, ne more biti več prva Domovina...? Ali se ni zgodilo v teh letih preveč... ali se niso ljudje tudi tam izpremenili...? Oče, da — oče ostane oče... Pa tudi mimo njega ni šlo vse kar tako... Pa ne — saj to je vse samo razmišljanje pod vtisom prvega svobodnega koraka...

Korak... Ko hoče Branko prestopiti, ugotovi, da ne more... Ves je zasnežen... Ko je prišel, je bil dan, zdaj je pozen mrak... Ali sta minili dve uri, ali tri... Kdo ve... In simbolno si gazi svojo prvo pot sam preko zasneženega trga. Njegova stopinja bo prva v novem snegu kazala pot v mesto... Sneg bo padal in zabrisal tudi to stopinjo... Čas bo šel preko mesta gubernskega Rjazana in nihče ne bo vedel, da je nastopal tu nekoč vitez in bodoči potepin... Tako je življenje...

V mestu gore že luči, ko stopi v prve ulice spodaj pod Sobornim holmom... In gre to pot prvič zvečer preko tako znanega mesta... Tu je knjigarna in Astrahanska ulica, tu je Blagorodnoje Sobranje in tu je židovski krojač, ki nam je krojil avstrijske uniforme po svojem okusu... Kako izpremeni noč vse... Koliko je ura? Šesta bo... Noč je že, popolna tema... Pa jo zavije v Mjasnicko proti domu... A sredi mračne, zasnežene ceste pristopi k njemu okutana postava, ga zgrabi za roko, nastavi

prst na usta in ga »vodi s seboj... Samo par korakov... Preko mračne veže gre — Še korak! — Neka vrata se zapro, potem druga... Nato je luč... Kje je?... Nasproti mu stoji črnolasa dama... Pozove ga, z gesto na ustih, naj sede... Branko stori... Sede v fotelj...

Tu se zgodi, da je izgubil človek — normalen človek svoje ravnotežje... Po tolikih letih objame človeka občutje: v tej sobi prebivajo ljudje — v tej sobi prebiva celo ženska... Vse je prepojeno z njenim vonjem, vse diha igrivost in vse priča o nežnosti... Preproge so po tleh in po stenah, slike morda slabih umetnikov — a slike... Okna imajo zavesa in vse je urejeno solidno... Sto blazinic je po tleh in na otomani in v kotu žari neizogibni samovar... Tu se je zgodilo, da je izgubil človek moč in oblast nad seboj... In razjokal se je Nekdo nad to nenadno srečo, nad to vrnitvijo v življenje, med ljudi... Saj vemo, zunaj poje: »Ča ira« in pa »Na laterno!«... a tu, tu je del onega, kar so si ustvarili ljudje v stoletjih in kar izginilo ne bo...

Črnolasa dama pristopi in je vsa presenečena. »Videla sem vas, ko ste šli sami, brez konvoja — brez straže, in rekla sem si: tu se je moralo nekaj zgoditi... Pa sem čakala... Bila sem prepričana, da se boste vrnili po isti poti...« Ej, ženska glava, dobro si mislila, pravilno računala!... Toplo je v sobi in čaj, ruski čaj, kako dobra pijača je to, ako jo servirajo ženske roke... Pa tisti krožnički in tiste skledice z medom, z marmeladami, s »sladkim« — saj za to je treba poučenja... Ako se godi človeku dobro, je na najboljši poti, da postane slab značaj... Tudi Branko bi bil postal, kajti oči črnolaske so se bliskale že kar opasno...

Odprla so se vrata in vstopila je plavolasa Ellen... In kot bi bil ukazal sam gospod Bog in za tisti hip ugasil luči in zaprl knjige slabih del — minilo je par minut... Dva človeka sta si zrla prvič v miru in brez opasnosti v oči... Potem sta si segla v roko, objela in poljubila... Ko sta si spet pogledala v oči — sta bila v sobi sama...

Sama sta bila v sobi... Črnolaska je neslišno izginila... Minile so minute. — Nato je vprašal Branko: »Kdo ste vi?« — »Povedala sem že, kdo sem... Sem nekdo, ki je nesrečen in bi rad pomagal človeku, ki je zašel brez krivde v nesrečo. Res je, da sem Nemka, res je, da sem vzgojena po pastorsko, a to človeku v meni ne jemlje pravic, biti človek... Vi ste zame nekaj novega — a ne novost, temveč bližina. Občutek bližine mi je dal poguma, da sem tvegala vse... Saj veste... Včeraj se je vrnil moj mož... Sedaj ostane tu... A nič zato — midva živiva itak samo drug poleg drugega... vendar — on me ljubi... Zato bodite oprezni... oprezni radi vas, ker tudi jaz bi vas ne hotela še izgubiti...« To so besede... Ob njih se strnejo roke, nastane molk, nastane sreča... Zdaj se vrne poljub, a to ni več poljub pozdrava, to je poljub dolgoletnega gorja, zatajevanе mladosti in poljub simpatij majhnih narodov...

Prav je bilo, da so se potem spet odprla vrata... Črnolaska je spet tu — in z velikansko odpovedjo servira čaj... A vrag v nji ji ne da miru.

Ko naliva Branku čaja, se mu pritisne z vsem bokom ob koleno... Biti pritisnjen k lepemu ženskemu boku — včasih ni šala... Posebno ako si bil ujet in obvarovan od ženskih čarov... — A vse ne pomeni nič proti temu mehkeemu srečanju, ki ničesar ne želi, ničesar ne zahteva. — Morda je vse samo izraz hrepenenja po domovini, po morju... Leta kasneje se je nekdo spomnil, da bi utegnila biti taka Ibsenova »Gospa z morja«...

Pa še čaja, pa še marmelade!... »A zdaj moram...« In mehka roka se poslovi... »Jutri ali te dni vam bom prikimala skozi okno — to bo pomenilo, da pridem na Soborno ploščad... za vami...« V sobi so se poslovlili, Ellen je šla v stanovanje, v mučilnico svojih običajnih dni — Čr nolaska je spremljala Branka k vratom... Tu v poltemi se ni brzdala več... okrog vratu mu je planila in zagrizla se je v ustne, kakor se zagriže oni, ki je bil teden dni gladen, v kruh... Do krvi mu je izjela ustne in potem rekla: »To sem si želela — zdaj se vdam...« Držala je besedo in bila ob težkih urah dober prijatelj... Čr nolasa Gruzinka — samotarka...

Koliko je bila ura?... Ne, pozno še ni moglo biti... celo skromne večerje še ni uredil Fuks... A gori v sobi čaka presenečenje... Kdo se je vrnil...? Kózica!... On da ni več za pohode, on ne more — on je star... Pa se objameta Branko in Kózica — pa se objamemo vsi... Wierzinsky se je preselil k nam gor in nas povabil za Sveti večer med poljske emigrante... Zdaj je lepo... So obiski, so zveze... Dan poteka ko blisk... Samo Fuks in Merhar in France ostajajo doma... Ali jim je vseeno, kako teče življenje...? O, ni jim vseeno... Fuks hodi vsako popoldne na čaj... Obrije se in počeeše, tri ure se lepitiči... Potem gre pozdravit Miss... A France — vražje seme —, ali se ne plete okrog »Lit. K.«, okrog mame... Nihče ne ve nič natančnega — in France se samo smehlja... Zvečer je še vedno partija piqueta z Brankom — potem pa boj s steničkami... Merhar? O, on je bistra glava! — Vsi izletimo — takrat, — vsaj tako ga denuncira naš sluga in brivec Žid Saša — takrat ima Ferdo svoj eldorado v našem domu — v hiši Nikitinovi... Saj to je vendar znamenitost... Zato ima Ferdo vselej masti in masla in jajc in celo pšenični kruh nam včasih ponudi... Tak je Ferdo...

Samo še drva dobivamo in petrolej... Deleži moke, kruha in sladkorja izostajajo vedno pogosteje... tobaka in mesa ni več... Zdaj stopi v akcijo sistem Ferdo... Klet je polna krompirja in drugih preprostih dobrot... Vse teče še v redu... Svóboda igra v mestnem gledališču v orkestru... Režiramo v teatru... izpit iz ruskega jezika po Brankovi metodi se je izplačal... Rikov je spreten direktor ali bolje, komisar... Ima dober ansambel, solidne igralce, — celo scenografa ima, Dunajčana Schwarza... Ta je bil sicer prej, preden je prišel med vojake, trgovec. Prodajal je v Zürichu na borzi svilo, — toda zdaj je postal

slikar-scenograf. Stvari na ljubo naj povem, da je bil dober scenograf z vsem razumevanjem in smislom za ta poklic. Ustvaril je prekrasne scene za »Žensko in pajaca«, za »Dneve našega življenja« Andrejeva in za »Na dnu« Gorkega. Znal je vse in v vsaki situaciji se je znašel... Bil je eden tistih ljudi, ki so ob takih časih potrebni, in taki časi jih priključijo nujno sami v življenje... To so zaresni ljudje, ki poznajo borbo, ljubijo svet, veselje in življenje, svilo, sliko, muziko in teater... Iz marsikaterega oberlajtnanta je naredila vojna in ujetništvo umetnika, novega človeka in celo direktorja banke... Eden teh je bil Aleks Schwarz, Žid, scenograf in poštenjak...

Iz Odese ne pride več nobeno sporočilo. Ėngele je obmolknil popolnoma... Tu pa tam se oglašé Ćehi iz legij... So v raznih krajih in žive po svoje... So država v državi, so red v neredu, — zato uspevajo...

V mestnem teatru teče sezona... Zdaj je bila premiera stare komedije »Harašo šiti frak« — po naše »Će frak dobro pristojā«... Uspeh! Je to dober provincialen teater... vsako leto drugi igralci, drugi ljudje, kot tiĉnik je ta teater... tiĉ pride, odpoje, odrĉi... pa pride na njegovo mesto drug... boljši... slabši... kdo ve...

Revolucija gre svojo pot. Pospraviti in pomesti staro, to je naĉelo... Brez odliĉij in kokard hodijo oficirji... starih oficirjev ni veĉ, nihĉe od njih si ne upa v novo armado, ki je prav za prav še ni... Zaĉetek je, zaĉetek neĉesa novega... Zato so pa komiteji, sovjeti in v gubernatorski palaĉi zboruje »Soldatski komitet«... Tam so seje in od tam se vedri in oblaĉi... Tam so tudi zborovanja vseh tovarišev...

Ob prav posebnih in vaŹnih prilikah postane dvorana gubernatorske palaĉe preozka, da bi sprejela vse pozvane. Tedaj se preseli vse skupaj tja na trg ali na dvorišĉe vojašnice nasproti Doma Nikitinovega. To se imenuje potem »Miting«. Mitingi so povsod, vsak dan jih je par in razpravlja se na njih o vseh vaŹnih in najvaŹnejših zadevah. Govorniki nastopajo, tolmaĉijo, a oglašajo se tudi nasprotni glasovi, ker sleherni ima pravico povedati tukaj svoje mnenje... Nemci na fronti so izkoristili revolucijo in gredo v pohod... Po vsej Rusiji — mitingi, tudi v Rjazanu... Pa govori strastno in prepriĉevalno mlad študent, da je nujno prepreĉiti nemško invazijo, da je vaŹno, da se ruska fronta spet strne... Za njim nastopi drugi govornik in pojasnjuje z optimizmom besede predgovornika, ĉeš, tako hudo pa le še ni. Pade medklic: »Nemci so zavzeli Źe Rigo!« — Tudi to ne spravi govornika iz ravnoteŹja. Mirno vpraša nekoga, ki stoji najbliŹe govorniškega odra: »Si bil ti, tovariš, Źe v Rigi? — Tovariš odkima, ĉeš, da še ni bil, nato mu govornik pojasni: »No, pa ne boš! Prava reĉ, ĉe so Nemci Źe v Rigi, k nam v Vjatko ne bodo prišli!« — Ej, Rusija, Rusija, kako brezmejno široka si! — Res je, v Vjatko sovraŹnik ne pride, in ako pride, kje so še Omsk, Tomsk in kje parobki tunder in tajd, kje obale Amurja...

Vsak dan, ko se zmrači, je hiša Nikitinova popolnoma prazna. Nobena luč ne gori in se zadnje čase potroši zelo malo petroleja... Vse izgine in pobegne, vse si je poiskalo udobnejših prostorov za bivanje ob urah, ko objema zemljo mrak... O, takrat ne objema samo mrak zemlje, takrat objemajo ostanki prebivalcev slavnega doma rjazanska dekleta...

O mraku stopa Branko mimo hiše v Mjasnicki ulici in na vogalu obstane... Kmalu prihiti po zasneženi poti za njim v kožuh zavita ženska postava. Po mračnih, slabo razsvetljenih ulicah stopata eden za drugim v razdalji dvajsetih, tridesetih metrov... Zunaj nekje, prav tam za progo, kjer vozijo vlaki proti Kazanu, tam obstane Branko in ženska postava pride do njega. »Ellen!...« In je sredi snega in sredi mraza toplota in milina in je sto vprašanj in sto bojazni... »O ne, zdaj je še vse v redu«, izpregovori Ellen. On, »Volk«, — tako imenuje svojega moža, ki ima sive oči, — da ne ve še ničesar. »A zdi se mi, da že sluti, nekaj živalskega je v njem... Sinoči mi je dejal pri večerji, da sem postala lepša, mikavnejša, in hotel je postati nežen...« Preko dragocenih kožuhov sibirskih živali gladi Brankova roka sloko postavo — vso vdano, vso srečno, za deset kratkih minut... Samo še »Jutri prideš mimo«, šepne in odhiti nazaj, srečna... Res srečna? Morda, — vsaj za hip živeti neko življenje, tuje, neresnično, potem pa spet obleči vsakdanjost, navado, domačnost — vse samo stvari, ki kvarijo okus in značaj...

Potem pridejo dnevi vse drugačni... Burni? Oh ne, burnih dni pri tej vseobči zmedi ni, — burni niso, a vendar taki, da trepeti človek za človeka... O mraku, ko stopa včasih Branko mimo hiše plavolase Ellen, zamajejo ob prvem oknu gardine... Nekdo je stal zadaj... Kdo? Ob takih večerih prihiti Ellen, samo pozdravi in spet odbeži... Včasih pride kasno, pol ure in več jo čaka Branko v mrazu, — včasih pa sploh ne pride... Ob takih večerih prihaja Branko domov ves zamišljen in mrk... Pa ga vprašamo: »Kaj je, se ti je kaj zgodilo?« Pa odgovori: »Danes še ne, morda se bo jutri... a nekaj se bo zgodilo...«

Zgodi se, da se pojavi nekega večera, ko stopa Branko mimo oken, v oknu orjaška postaja polkovnika — Volka... Pest dvigne in zažuga Branku, ki stopa mimo oken in jemlje mir in pokoj hiši... Samo to...

Po tem večeru je prišlo drugi dan pismo, ki ga je pisala črnolasa Gruzinka. V njem je bilo povedano, da Volk vse ve in da Ellen ne sme iz hiše... Ona pa, seveda, da je popolnoma svobodna! O, strela babja! — kam te nosijo misli! — nesrečo sporočaš in srečo obetaš... Ne, črnolasa Lilith, — ne boš, — to bi bilo vredno pištole razkačenega Volka, ali vsaj stanovanje bi ti moral odpovedati Volk za to ponudbo... Sicer se ni izpremenilo nič, samo Branko ni hodil več po Mjasnicki ulici...

VII.

Tako teče življenje... Še je znosno in še ni velikih odpovedi, čeprav je že minilo Novo leto in teče že marec 1918. Ob večerih se shaja ona družba zgoraj v prvem nadstropju in ona spodaj. Spodaj so pogovori: »Kdaj odidemo? Ali nas bodo izmenjali?« — zgoraj: »Kaj bo, ko se vrnemo domov?« Ali ni morda pametneje, pričeti tu, brez korenin, iztrgan iz rodnihih grud, novo življenje...? Saj možnosti so dane...

Res je! Možnosti so res dane — a v vsem tem neredu ni nobenih zaresnih možnosti, kajti celo oni, ki je bil že postavljen in zasidran nekje, je padel preko broda v negotovost in nejasnost... Zato veljaj beseda: nekje, bogsigavedi kje, je obala, nihče ne ve, kakšna je, in nihče ne ve, kdaj se bo pojavila na obzorju... — Éngele je pisal s Kavkaza... Ne bo dobro!...

Novci so porabljeni, mesečnih prejemkov ni več... Na občnem zboru se izda ukaz, da stopi Branko v Moskvo k Danskemu konzulatu, ki zastopa interese avstrijskih ujetnikov, in prinese od tam podporo, pomoč, posojilo, — z eno besedo: nekaj, da se bo lahko preživelo še nekaj mesecev, dokler se situacija ne razčisti...

Haha! Dokler se situacija ne razčisti... Da, to so bile besede, ki jih je govoril stotnik in prvi violinist Svóboda na občnem zboru, in te besede so z aplavzom sprejeli Ležovič in Wierzinsky in Erwin von Wachtel, in tudi Branko ni nasprotoval oditi kot odposlanec v Moskvo...

In zakaj, zakaj vse to početje, zavlačevanje? Ako bi kdo trdil, da so bili vse to mladi ljudje in so se kot taki vezali na mlada dekleta, žene, da jim srca niso bila svobodna in da so se bali hrepenjenja nazaj, kjer je ostala pesem morda neizpeta — ta se je motil... Minila so leta in ta so rodila nekaj, kar se je imenovalo vojni ujetnik... Kot tujec, vaje drugih zakonov in oblasti, ki so se zvale domače, si se naenkrat, nehote in nevede približal, zapisal in vdal nečemu nikjer zapisanemu, vendar veličastno obstoječemu, — Rusiji... To je bil razlog in povod, da so celo naši bratci skušali podaljšati bivanje, ki ni bilo prav nič udobno... a imelo je vsebino...

Branko se je podal na pot... Tisti dan, bilo je nekaj tednov pred Veliko nočjo, se je sestal spet z Ellen... Samo bežen sestanek, pozdrav in stisk rok in vprašanje, če morda kaj želi, da ji prinese iz Moskve... Ne, ničesar ne želi... ne, pač, res si želi nekaj... in sicer če bo mogoče... želi si bel, čisto bel enostaven klobuk z ozkimi krajci, tak, za poletje... Bel klobuk sredi rdečega obzorja in sredi rdeče vsakdanjosti... Da, zgodilo se bo, ako bo le mogoče, pravi Branko, in misel mu

ugaja: bel klobuk, bela ptica, — duša, ki živi daleč izven vsega, kar se dogaja na tem svetu in kar se tvori na tem planetu...

Po nekaj letih spet Moskva. Zdaj ni več tista mirna, tiha podoba Matuške Rusije, zdaj je razgibana, zdaj je gonilno pero nečesa novega... Vendar za tihega romarja, ki pride v Moskvo, ostane vse ono, kar se imenuje revolucija in nova doba, tam nekje v ozadju... Za vsakogar, ki se ni rodil in zrasel na ruskih poljanah, je Moskva nekaj neresničnega, je kakor fata morgana, je tajnost in zagonetka...

Kupole bazilik, hramov božjih, se dvigajo med bele oblake in se kažejo neresnične. Kakor podobe sienskih mojstrov se zde, kakor zagonetne Madonne iz trinajstega stoletja... svete in posvetne, pobožne in pregrešne... Da, take so te kupole, kakor noseče žene, kakor s sadeži obtežena drevesa... vse site, vse samozavestne...

Pa Kreml... Od daleč je videti zasanjan in mehak... Ko si pa blizu, vidiš, da je celo zgodovina premagana, da je Kreml vendar kraj, ki je prepojen s krvjo stoletij, in da spada on sam in vse, kar je bilo kdajkoli v njem, samo še v legendo... Nihče ni gledal za tisto obzidje in nihče ne ve, kaj se je tam odigravalo... Gotovo je le to, da pričajo široki stolpi o vseh človeških strasteh, ki jih utegne roditi križišče evropske, azijske in mohamedanske kulture... Tu v Kremlu se je zgodilo že marsikaj... a vse je bilo večinoma pošastno... Zato hodijo straže nerade v Kreml v službo, preveč je tam raztresenega gorja...

In sedaj je Kreml, je Moskva kader, gnezdo revolucije? Ali je to res? Je to mogoče? Ni mogoče!... kajti bila je in ostala bo še stoletja in dalje srce Nečesa, nečesa Neznanega... Kri je znana zadeva in ne pomeni nič... Res je: kri ni voda — a v Rusiji je krvi mnogo...

V Moskvi se nastani Branko v moderni, sijajno urejeni bolnišnici. Tak je ukaz! Bilo je tam vsega: ruskih in avstrijskih oficirjev, ki so živeli družno pod eno streho... bilo je tam zagonetnih bolnikov iz Danske, Švedske, Francije in vseh dežel Gospoda Boga... Kaj so počeli tam, kaj so iskali v Moskvi, v bolnišnici? Bolni niso bili, to stoji... Kakor v velikem modernem hotelu »Imperial« ali »Excelsior« je teklo tam življenje... Lepo belo oblečene sestre z rdečim križem na rokavu in čepici so stregle tem siromakom. Bile so vse iz dobrih hiš in so vse govorile francoščino in tudi nemščina jim ni bila tuja... V tihih copatah so stopale in kdo ve, ali jim je bilo zaupati? Kdo ve, v kakšnih službah so bile, kdo jim je ukazoval... Morda je bil samo eden... morda jih je bilo več, in morda so bile uslužne na mnogi strani...?

Revolucija? Ča ira? Na laterno? Smešno! Resnično življenje je teklo v tem bolniškem hotelu — in za sestre je bila samo ena, edina beseda važna, beseda, ki je edina poglavitna — kruh! Vse te samaritanke so se

izkazale kot prave, požrtvovalne usmiljenke, ki so šle v te težke službe le zato, da ohranijo morda betežnemu očetu, morda mami, z ostanki kruha, kaše, — golo življenje... Bile so svojevrstne junakinje. Da, seveda, med njimi je bilo tudi takih, ki jim je bila avantura važnejša, — a ne glede na vse, evo, dekleta: izvolite, kruh in vsa kosila in večerje so vam na razpolago... Haha!

Kako je to mogoče v Moskvi, sredi pomanjkanja, kjer smatra sleherni za največjo srečo, priti v to bolnico?... Da, tako je, vitez Branko je gost Žida in advokata Sommerfelda, in ta ima vsega v izobilju in si šteje v posebno čast, da ima za gosta avstrijskega oficirja... Tako je življenje... V redu in prav je tako, kajti od vekomaj je dan ukaz, da pomagaj človek človeku ob težki uri...

Ukazano je bilo Branku od rjazanskih tovarišev, da prosi in dobi pri danskem konzulatu skromno posojilo na osebo in glavo... čim več, tem bolje... Ukaz je ukaz, in ko se je Branko uredil v novem stanovanju med tajinstvenimi belimi sestrami, je pristopil k izvršitvi naloge...

Tam v palači danskega konzulata je vladal dirindaj ves dan... Sto in sto privandrancev in razcapancev v avstrijskih sivih uniformah se je klatilo po dvorišču, po hodnikih, po predsobah, in čakalo pomoči... Iz daljnih krajev so prihajali, tam od Dona, od Irkutska in od poslednjih tras murmanske železnice... To niso bili več avstrijski vojaki, bili so brezimenci in brezdomci, poštenjaki in bodoči svetski lopovi... Srečal je Branko tam enega, ki je dobro poznal Ljubljano — a Ljubljana njega še bolj... Srečal ga je, bivšega korporala, v sijajni uniformi stotnika z zvenečimi ostrogami... Poznala sta se nekoč, a tu, pod zaščito danskega konzula, gospod »stotnik« niso hoteli milostno spoznati rojaka... Le čakaj, bratec — še se bomo videli... In usoda je norčava — še isti dan se je zgodilo...

V prvi predsobi, preden so te spustili pred tajnika, je gospodovala ob ogromni pisalni mizi majhna gospodična. Njena naloga je bila, ugotoviti resničnost navedb prosilcev in jih z zasukanimi vprašanji spraviti ali v zadrego ali pa v dokazovanje resnice... Imenovali so jo vsi povprek »frajlajn Grete«. Branko se je javil, predstavil in povedal, kaj želi, v svojem, in pa v imenu tovarišev rjazanskih, in vsa zadeva je bila skoraj v redu... Pa vpraša Grete, odkod je Branko in kje je študiral, pa izve da v Ljubljani in potem na Dunaju... Pa plane Grete in pove, da je ona Dunajčanka, da bo Brankova zadeva takoj rešena, in da bo ona sama stopila ta hip k tajniku in h konzulu, — popoldne pa da bo že vse v redu... Še to je rekla Grete Branku, da ga vabi gospod doktor Samuel Sommerfeld zvečer na večerjo... ona, da ima tako pooblastilo... Za zdaj pa da prosi ona Herrn Lieutenant Branko, da prevzame za hip njeno službo in tipa na jetra in obisti prosilce za posojila... Pa je od-

skakljala Grete in izginila... Ob tej priliki je ugotovil Branko, da je dobrodušna vila Grete imela noge kot turške damaščanke in da ji je visela zadnjica pod običajno višino... Ampak to nič ne de... to so samo majhne zablode, — zato je bilo pa srce Grete vredno vseh src popolnega kavalerijskega eskadrona... Da, tako je bilo...

Tako je postal Branko naenkrat prvi tajnik in izvidnik kraljevega danskega konzulata v Moskvi... Ostal je prvi dan predpoldne... Popoldne so bile že vse njegove prošnje ugodene in sleherni oficir Doma Nikitinovega je dobil dve sto rubljev posojila — plačljivega nekoč, ko bo mir in vse lepo v redu... A drugi dan je Branko sedel spet za tajniško mizo v prvi predsobi, in tretji dan tudi... Grete je dejala: Vi, Herr Lieutenant Branko, znate te ljudi, te tiče, tako imenitno zasliševati, da sem jaz kar odveč... Tu pri vratarju imate sobo... Kar pa se drugega tiče, ste gost vom Herrn Sommerfeld... Pa se je smehljala in odšla...

Grete je bila fletna punca, čeprav je oponašala, kar se tiče nog, turške sablje... Tudi devica ni bila, čeprav Branko tega ne bi mogel trditi po lastnem preudarku... A vendar je bilo njeno zaupanje tako: da ima ona, Greta, tu fanta, pri njej da stanuje in da se boji, da ji ne uteče... Ona, tako je rekla, da je že od začetka vojne tu pri danskem konzulatu in da ljubi samo vojake in njim sorodne, — ampak da je nesrečna ženska... Ako je ni doma in ne čuva ljubljence in izbranca, da se ji je doslej primerilo že devetkrat, da je občutila gorje drzne dezertacije... Zato je srečna, ko ve, da ima tako odličnega vršilca svojih dolžnosti... Srečna je in še malo več... Tako je povedala Grete in zato ni Branku očitati prav nič, ako je podvomil o njenem popolnem devištvu.

Zunaj na cestah je včasih živo... in to se imenuje revolucija... Rdeča bandera in muzika in pesem o »rabočem narodu...« Na dvorišču danskega konzulata se zbirajo vsak dan novi ljudje in iščejo pomoči... Večinoma jo dobe... Včasih ne, včasih pa le po čudnih naključjih...

V blagajni danskega konzulata je ležalo par tisoč rubljev za ujete oficirje v Domu Nikitinovem, a Branko je pisaril v Rjazan: »Pridem jutri«, in čez par dni »pridem v soboto«, — a je ostal... Pred njegovo mizo v predsobi so se vrstili tisoči siromakov... Kot že povedano, bili so od vsepovsod... Pa je prišel oni gospod stotnik, ki je bil doma iz Ljubljane, in je rožljajal z ostrogami in je dejal, da je stotnik pri artileriji in ujet... Pa so se križali pogledi, pa je dejal Branko: »Vi, gospod Šmuc, ste jako lep fant«, in nadaljeval je po slovensko — »ampak, zakaj lažete domačemu človeku...?« Pa je »stotnik« Šmuc zardel, in ko se je zavedel, je imel v rokah potrdilo, da dobi posojilo dveh sto rubljev... Pojdi, dragi bratec, pojdi in užij veselje, biti več kakor si v resnici... in dve sto rubljev naj ti da sreče in blagostanja!...

Prišel je k mizi človek, kosmat in neumit, in trdil, da je oficir od polka »štirdeščipijonti...« Vraga! Od Brankovega regimenta...! Kdo,

gospod, je bil takrat vaš komandant...? Tišina... Zadrega... Potem pravi človek ob pisalni mizi, da je ves obupan, da ne zdrži več in da je prišel v Moskvo iskat dela, kruha... Enoletnik, nekje iz Nižje Avstrijske da je in da naj se mu pomaga... Prosim: oficirju temu in temu od polka štirdeščipijonti posodi danski konzulat dvesto rubljev... Tisti oficir je padel že pri Přemislju... Evo, enoletnik — tu imaš — zdaj skušaj vzleteti... uredi si življenje v Moskvi, uredi si vse, o čemer misliš, da bo prav, koristno in dobro...

Take so bile avdience, tako je bilo poslovanje v predsobi danskega konzulata...

Vsak dan ob enih popoldne in ob osmih zvečer je krivonoga Grete prihajala zvesto iskat svojega namestnika Branka, da ga povede h gostitelju in velikemu mecenu Samuelu Sommerfeldu...

Advokat Samuel je stanoval v bližini Hrama Spasitelja, ob tej čudoviti stavbi, kateri je edinole še bazilika sv. Petra v Rimu kos... Imel je silno stanovanje in v stanovanju samo razkošje... Ne samo perzijske preproge, oj, te ima lahko sleherni ljubitelj, — figurice iz Sèvra so krasile njegove vitrine, dragoceni rokopisi iz zgodnjih stoletij so bili shranjeni v njegovih predalih... Vse to je res... Res je tudi, da je imel ženo, ki je bila lepa, ki je bila od tiste lepote, ki jo imajo stare Madonne Peruggia, Francesca in Tintoretta... To ni bila Židinja, bila je plavalasa sužnja Salomonova, bila je morda tajna Astarta ali Sulamit a Židinja ni bila... bila je to tiha sestra bajnega poeta Heineja... liana in cipresa in strupena orhideja... Večerje so bile pa prekrasne...

Ob teh večerjeh in obedih je šinila Branku v glavo misel... misel, ki spada v vseh državah in ob vseh časih pod policijsko kontrolo: odkod ima ta človek v teh težkih časih vse to: kaviar in ribe in meso vseh vrst in kruh pšenični in vino burgundsko in šampanjsko, in potem, ko je konec vsega, obeda, večerje, še polno steklenko francoskega konjaka...? Ča ira, konjak! V grlo!

Teh zagonetk ne bo razrešil nihče... Tudi Grete ne, katero je Branko domov grede vprašal... Tudi ona ne ve, ona pozna prav za prav samo gospo... Ampak zdaj da se ji mudi, — radi informacij pa da je pripravljena jutri vse razložiti, — nocoj pa da jo čaka »mein Liebling« — ako ni medtem dezertiral... Tako je življenje... Harašo!...

Ko pride nekega dne generalni tajnik k pisalni mizi Grete in najde tam Branka, vpraša po Greti... To je bilo popolnoma logično in upravičeno... Pa reče Branko, da pride Grete takoj, pa pošlje ponjo, in med tem pride tajnik drugič... Preden je prišel tajnik tretjič, je Grete sedela na svojem službenem stolu, a Branko je dvignil med tem tisočake rubljev za dom Nikitinov... Bil je Veliki petek leta devetnajststoosemnajstega... Odhod!...

Bil je že skrajni čas... Iz Rjazana so prihajala sporočila, da je hudo in da je pomoč nujna... Torej odhod, nazaj, med staro okolico... Težko je, kajti na dobro se človek hitro navadi. Kaj vse je mogoče videti in spoznati v enem samem mesecu...! Pa je v Moskvi ulica, ki se imenuje »Kamergerski pereulok« in v tej ulici stoji največji teater sveta, majhen, preprost po stavbi, — velik po svoji vsebini in umetnosti... Srebrna utva je vtkana v njegov baržunasti zastor, v spomin na prvi uspeh, na Čehovo »Utvo...« Potem je v Moskvi znanec in prijatelj Polonski, veliki filmski igralec, ruski Psilander, in tam je bil Možuhin in bila je drobna, črna Vera Halódnaja... Vse te je spoznal Branko pri drugem advokatu Litavcu Rakovskem... Tam je izvedel o blazni ljubezni genialnega Vertinskega, poeta, komponista in interpreta na klavirju... Vse njegove pesmi in kompozicije so bile posvečene črnolasi Veri — ki je bila zanj zares Hladna... in pel ji je o violičastem Zamorcu, pel o uri na kaminu in o vitezhih z breznadno ljubeznijo v srcu... Vsa Moskva je hodila na njegove koncerte, ženske so omedlevale in so jih z nosilkami nosili iz dvorane... Bil je ljubljenec in bil je ljubljen, a Vera Halódnaja — izbranka je ostala hladna... Da, tako je življenje... V mali dvorani v Kamergerskovu pereulku je predaval, čital in pel svoje najnovejše pesmi Igor Severjanin, največji poet tega sveta in vseh časov — kakor je rad povedal o sebi... Da, ljudi je bilo v Moskvi... prekrasnih, velikih, genialnih in blaznih... zato je odhod težak... A Veliki petek je... Spomin je gorak, svetel; nihče ga izbrisati ne more...

Vozi vlak nazaj proti Rjazanu... Nabit je do poslednjih možnosti... Bel klobuk drži Branko visoko v zrak, da ga ne zmečka, zdaj z levo, zdaj z desno roko... Zunaj beže mimo oken sela, včasih se zasveti nekje v dalji dolga ognjena črta... ljudje stopajo nekje k velikonočni polnočnici... Kot indijski fakir se pripelje Branko v Rjazan — obe roki sta mu otrpli, in v eni drži junaško dokaz, da se je celo v Moskvi spomnil plavih las...

V Domu Nikitinovem je sprejet z veseljem in vsi očitki, ki so mu bili namenjeni, izplahnejo, — saj so tu rublji in spet je za nekaj tednov odbit napad sivih in neizprosni sovražnikov... Da, taka je bila Velika noč — poslednja Velika noč v tej Rusiji... Menda je bila poslednja tudi za vse druge, ki so živeli v tej deželi...

Dogodki so se začeli prehitevati... Kar se je zdelo pred letom dni še nemogoče, je stopalo z vsakim dnevom bolj jasno na dan... Lakota... beda...! Denar je izgubljal od dne do dne na svoji vrednosti. Pojavili so se novci v velikih polah. »kerenke«, po dvajset, in po štirideset rubljev... Draginja je rasla in za denar, ne za carski in ne za »kerenke«, nisi dobil ničesar več... Spet si je pomagal človek in stopil nazaj v primitivnost, — k izmenjavi robe za robo... Žveplenke za kruh in kašo,

milo za moko in olje, za tobak, za vse, kar je važno... Danski rublji so bili hitro porabljeni in pomlad in zgodnje poletje je prineslo v Dom Nikitina poslednji razdor...

Pričel se je boj za obstanek... En dan ali dva, človek božji, vzdržiš ob toplém čaju brez kruha in brez sladkorja, tudi tretji še in četrti... potem pa se prične nekaj, kar pozna samo oni, ki je to doživel sam...

Pa nikar kloniti glave... saj je sto možnosti, da se prebiješ! Ustanovil se je v Rjazanu »aprovizacijski komitet«, ki zbira in rekvirira živež za Moskvu... Načeluje mu član bivše Dume, Unkovski, veliki Slovan... In on povpraša v Domu Nikitinovem, ali bi se ne našlo tu nekaj zanesljivih dečkov, ki bi pazili na delavce... Pa se javijo Merhar in Branko in Kó-zica in lepi Ležo... Vsak dan pregledujejo vagone na kolodvoru, pa najdejo na slepem tiru najrazličnejšo robo... Vagon tobaka in cigar, ki jih pošilja angleška kraljica Nikolaju Nikolajeviču na kavkaško fronto. To so cigarice, da bi sam gospod Danilo strmel, kaj vse se najde na tem svetu... Pa so cigaretk »Gyanacis«, dehteče in opojne, da te zazibljejo v sladak, razkošen san... Da, to pravico imajo ti tiči, da si vzamejo za pokušnjo... od cigar in cigaretk... vzamejo si celo več... še za zvečer in še za jutri in za prihodnjo soboto tudi še...

Če ni kruha, kaj zato! Ob večerih dehti ves Dom Nikitinov od finih cigar... Kózica krade na debelo... Kadi cigare, na postelji leži in trdi uporno, da prodaja take cigare samo širokoritka Dulka pri Fleku, — sicer jih ni na vsem svetu več... No, seveda, pa tu so še!... Kózica je vzel še celo za popotnico cigare iz zaloge Nikolaja Nikolajeviča...

V vagonih so kravate in naramnice, so nogavice, in v enem je tisoč galoš in sto cilindrov, svetlih in lepih... A brez cilindra živiš... brez galoš pa v Rusiji ne gre... Ves Dom Nikitinov je opremljen z galošami... Kózica joče in trdi, da smo osli, ker se ne osamosvojimo in ne pričnemo na lastno roko... Tak je svet — ves pokvarjen, in Kózica je prevzela požrešnost...

Slepi tir postane kmalu prazen — ni več kaj rekvirirati... In spet so bratci brez posla... Jesen stopa počasi v vrtove in steklar pride in zamaže okna... Pesem se ponavlja... spet so brige in zoperstaviti se je treba...

Ob sivem jesenskem jutru, ki nima še senc in le medlo razkriva konture hiš in oseb, stopa Branko, z lakotno željo, da bi našel dela... Mraz je, zmrzuje — ni rokavic, — v tistih vagonih je bilo vsega, celo kreme za britje, — rokavic, za vruga pa ni bilo!... Nanje je angleška kraljica pozabila... Zato Branko nima rokavic... Pred njim se v polmraku giblje nekaj zagonetnega... Ni človek in ni žival — a vendar se premika. In ni avtomobil... Kdo je...? Lajtnant Fuks je! Na glavi nosi mizo in stopa čisto mirno; on očitvidno ve za svoj cilj... »Pa šta je, Fuks«, ga vpraša Branko, — »kamo, za vruga, nosiš to?« — Pa pove Fuks, da je ukradel v Domu Nikitinovem mizo, katero je dobil ob svojem prihodu,

in jo nosi sedaj na bazar, kjer jo bo prodal za vsako ceno, to se pravi, izpremenil je bo v nekaj, kar se da pojesti — vseeno kaj...

Na križišču Mjasnicke in Astrahanske ulice se ločita. Branko tava brez cilja, — ve samo, da mora dobiti danes za vsako ceno ali dela ali kruha ali denarja... Iz sosedne ulice se začuje žvižganje... Stoj! Kakšni so to zvoki...? Znani...! Vraga! — Nekdo žvižga ono staroslavno od »pobiča, ki je na Trolsko vandral...« Bliže in bliže hite glasovi... Zdaj poje zagonetni mož, da je »Kranjčičev Juri«... Ob hiši, od koder prihajajo te dobre znanke, Branko postoji... Spodaj so odprta okna, notri v sobi, na visoki lestvi, stoji France Kobariški, ima belo papirnato kapo na glavi in beli sobo... Kakor je pri slikarjih navada, si krajša čas... To je tako! Tudi to je kruh... Dajmo, dajmo, iščimo ga!...

Mraz gre za nohte... Pred palačo arhiepiskopa rjazanskega stoji dolga vrsta voz, naloženih z brezovimi drvami... Stoj! Ta drva bo treba zložiti in spraviti pod streho... Tu bo zaslužka... Na dvorišče zavije Branko in tam najde že več takih brezposelnih... So to gospodje in dame so tudi vmes... Zasukan svet, a vendar vlada ostra konkurenca... Branko pride do »službe...« Trije rublji za zloženo klaftro... Odlično!... Pa zлага Branko lepa brezova drva najprej navzkriž, potem pa naprej, da pride prava mera... Ta brezova drva so lepa, bela, pa so okrogla in so zmrznjena... in to, da so zmrznjena, je usodno... Že je mera skoraj do vrha zgrajena — pa se ves zlomek zruši in zakotáli po tleh... Prav! Pa spet od začetka... Ponovi se smola dvakrat, trikrat — potem se posreči... Trije rublji so zasluženi... Da, da, lepe so breze in dobra je njih toplota, a v brezah spi skrito in potuhnjeno hudomušni peklenšček, ki greni življenje in ki mu ni prav nič mar, da gre zapadnjaškemu »vitezu« mraz za nohte... Res je: tudi generalu poleg ni toplo in dama v kožuhu trepeče...

Neki večer pravi Wierzinsky: »Veš kaj, pojdiva h knežni Zawerski...« Kdo je to? To je Poljakinja, ki je zbežala iz Varšave, tudi njeni starši so tu v Rjazanu — a ona živi sama z nečakinjo... Pa pojdemo! Spotoma pove Kazimir, da izvira povabilo od nje, to je od knežne Anette, ki bi hotela na vsak način spoznati Branka... On kot Poljak, da mora ustreči rojakinji, — sicer pa da je Anetta Zawerska odlična dama, sploh nekaj prav posebnega... Ona, Anetta, da ljubi umetnost in prav posebno ji je pri srcu gledališče, da je njeno življenje sicer brez vsebine in trenutno tudi brez ljubezni...

V vratih majhne hiše Wierzinsky pozvoni... Odpro se vrata in čez hip sta oba v topli, prijetno opremljeni sobi... Nekje, kakor iz stene, stopi nekdo... ženska je — aha, to bo torej verjetno knežna... Pa ni knežna, samo nečakinja je in prijateljica Wierzinskega... Teta pride takoj, sporoči, in že se s Kazimirom živahno po poljsko pogovarjata. Potem nastopi knežna... med gardinami postoji in je videti prvi hip kot portret... Je velika, stasita, ima vse ljubeznive vrline Rubensovih žensk, ni mlada in

ni stara, ni lepa in ni grda... a knežna je... Pa se seznanijo in sedejo in samovar gode... Beseda teče o vsem tem, kar se je v Rusiji zdelo važno... o Bogu in o veri, o umetnosti in o Oblomovu, o teatru in o revoluciji... Anetta ima široke boke in, ako prekriža noge, se pojavijo ostre konture njenega zdravega telesa...

Ali je mogoče? Sredi nemira in brig — miren kotiček... Čudno je, a res mično, — mogoče je!

Mnogo večerov sta sedela Branko in Kazimir v topli sobi pri knežni Anetti in njeni mladi nečakinji... še več večerov pa je sedel Branko sam... Petrolejka na visokem podstavku je svetila po sobi in Anetta je legla na otomano... ona je vedela natanko, da je otomana učinkovita, da je ona na njej še sijajnejša... Ko so bile izgovorjene vse besede, izčrpane vse povesti, tedaj je nastal molk... Izpod trepalnic pa so se bliskale oči Anette in govorile na glas... Pa je vstal Branko, kakor vstane spodoben človek, in sedel poleg knežne iz daljne Poljske, sedel, jo objel preko pasu in se nagnil nad njo... nad njene ustne... Pa so se sklenile nad njim njene roke, močne in polne, in privlele človeka k sebi in povedale vse neizgovorjeno, toda dolgo pričakovano in zatajevano... Bilo je silno lepo... Vsi romani, ki jih je prebrala Anetta, so zaživel, vsa njena vroča fantazija je dobila resnično podobo in iz škrlatnih tapet so stopale podobe vseh onih sanj, ki jih dekle doživlja vse dotlej, dokler ne pride od nekoč ukaz: sedaj je še čas, — a samo še danes, morda jutri, potem nikoli več...

Ob poznih urah, mrzlih nočeh, po sveže zapadlem snegu se je vračal potem človek v Dom Nikitinov... Skozi vso tišino je zvenel vendar vroči šepet Anette in preko vse svežosti jutra in vlage snežink je dehtelo vse naokrog po zdravem vonju zrelega ženskega telesa... Tako je življenje!...

V Domu Nikitinovem je običajno že vse spalo... Le Wierzinsky je pogosto slonel nad mizo in pisal verze... Včasih pa se je zgodilo, da je smuknilo ob vstopu v sobo Branku nekaj mimo nog... bil je fokselski Špeci... Ves mršav, oguljen, se je potepal in prihajal le tu pa tam domov. Ko je Branko upihnil luč, so se svetile Špeciju oči... On ni spal... morda je razmišljal, morda pa je bil že na jasnem o vseh zadevah tega sveta...

Neki večer, bilo že pozno, je sedel Branko poleg Anette, ko so se nenadoma odprla vrata... Nihče ni zvonil, nihče ni trkal, in vendar se je zgodilo, da je stal med vratmi visok možki, oblečen v dolg vojaški plašč... Črna neurejena brada mu je obdajala lice in na glavi je imel običajno kučmo... Planila je Anetta in planil je Branko... Potem je nastala tišina... Nato je izpregovoril neznanec: »Anetta!... Samo to besedo... in Anetta mu je z vriskom planila okrog vratu, ga objela, poljubila in povedala — »Moj brat Tadej!«... V roko sta si segla neznanca, odložil je Tadej plašč in kučmo in sedel... »Anetta, po trinajstih letih

te spet vidim...» Bil je v Schlüsselburški trdnjavi kot poljski revolucionar zaprt od leta devetnajststopetega, — zdaj da so ga osvobodili. — Taval in izpraševal je po Rusiji, kje so njegovi, in nocoj je prišel — in ona je prva, ki jo je našel... Zdaj pridejo na vrsto še starši... Ko dež padajo vprašanja... Toplota objame moža, ki je bil trinajst let izobčen iz družbe... vsa okolica ga prevzame in, čim bolj teče beseda, tem pogosteje kane na brado solza — ona solza, ki jo zna stopiti samo brezmejna sreča...

Branko gleda to srečo... Tudi njega prevzame nežnost in tu iztegne brat Tadej roko in stisne Brankovo... »Pomagali ste sestri, da je laže prenašala vso osamelost, in pomagali ste ji, da veruje, da je življenje lepo. Nič, nič — videl sem vaju in prav je tako... Nič se v življenju ne povrne — meni se trinajst let tudi ne bo povrnilo...

Kratki so bili večeri, odkar se je vrnil Anettin brat... Bilo je pripovedovanja in zgodb in samovar je bilo treba pogosto dvakrat prižgati... Tu pa tam je pa Anetta privila svoje boke k Branku in to je pomenilo vselej: ne hodi — ostani...

V Domu Nikitinovem je ostala ob takih nočeh vselej ena postelja prazna...

Svoboda, ne stotnik-violinist, oni drugi gori pri nas v prvem nadstropju, je odpravil že ruščino, francoščino, angleščino in italijanščino — napravil je izpite in odšel v Moskvo, da najde priliko in se vrne domov na Hrvaško... Našel je priliko in vrnil se je in bil je v Osijeku profesor. — V Pompejih sta se spet po letih ob nekem vročem poletju srečala Svoboda in Branko na Foru... Čez nekaj let pa je prišla vest, da se je ustrelil... Ali je bil kriv Rjazan, ali tisoči tujih besed, ali je bila kriva njegova pridnost — ali odpoved življenja, — bogsigavedi... Teh tajn ne bo razrešil nihče... Koprena zagonetna pokriva take duše... In prav je tako... Kajti gorje nam, ko bi izvedeli, spoznali ali celo izpregledali...

Vsak teden je eden manj med nami in božič praznuje že samo skromna peščica... Ta božič leta entisočdevetstoosemnajstega je bila klaverna podoba klaverne dobe... S težavo se je nabralo najnujnejše: malo čaja in malo sladkorja, stegno starega konja, iz katerega smo spekli kotlete, h katerim je bilo treba mnogo čebule. Wierzinsky je dobil od še preostalih Poljakov nekaj malenkosti, vreča krompirja in rdeče pese je tvorila vse mizne dobrrote.

Otožno so sedeli ob svetem večeru: Kazimir in Kózica, Branko in Merhar, France in Fuks... Preveč sob je bilo v Domu Nikitinovem... Strašilo je in »spomin« je pognal že tam svoje korenine... Ni bilo več velikega junaka, viteza in lažnjivca Šabernocha, — doma pri stari svoji mami je bil bržkone, in tudi lepi Ležo je nastopal nekje, — a kje so bili naši dobrovoljci, o tem se niti spomniti nismo hoteli... Pred hišo ni bilo straže in tudi stražarja Andreja ni bilo več... Pač pa se je pojavil ob

tem večeru, točno ob pravi uri, potepin — foksel Špeci... Skočil je na Svobodovo posteljo, kakor da ve, da njenega lastnika ni več med nami... Ves večer je čepel nepremično in gledal s svojimi črnimi očmi ostanke bratovščine Doma Nikitinovega, ki je bil v razsulu...

Ta večer je bil odločilen za vse sklepe bodočih dni... Žalostno je bilo, — in celo to ni prava beseda!... Bili so to izgubljeni in pozabljeni sredi puščave... Morda je tako onim, ki zgreše smer na Severnem tečaju, ali onim, ki so sredi morja, pa se odtrga barki krmilo...

Ta večer je bilo izgovorjenih tisoč besed, samo ena edina ni bila izgovorjena... in to je bila beseda vseh besed: Domovina... Pa so jecljali o dogodkih, stokrat povedanih, pa o onih, ki so bili nekoč z nami, a iz vsega je odmevalo samo eno... Do-mo-vi-na... Zdaj je vedel Branko, da roma Bela krajina k polnočnici... zdaj je vedel Nekdo, da čaka oče, da bo udaril zvon na cerkvi nekje na Notranjskem, in Wierzinsky je gledal v duhu sestre in brata in očeta, postajenačelnika, in mamó...

Brez pesmi je minil večer, brez smeha in šale... Z neizgovorjenim sklepom v srcu so odhajali spat stanovalci Doma Nikitinovega... Konec! Na Svobodovi postelji, ki je bila blizu peči, je sladko zaspal foksel Špeci... V spanju je tu pa tam zarenčal in včasih narahlo zalajal... Tudi on je imel duševno življenje...

VIII.

Na božični večer je bil v mislih storjen sklep: Domov!... A to je beseda, hitro izgovorjena, hitro mišljena — a tedaj težko izvedljiva in spremljana s sto težavami, zaprekami in celo nevarnostmi... Na Novega leta dan se je pojavil spet nenadoma v Domu Nikitinovem slikar Schwarz... Prišel je povedat, da je vsega sit in naveličan in da je sklenil vrniti se domov na Dunaj... Žid je in zato da zna zagrabiti vse od prave strani... Najprej so važna dovoljenja lokalnih oblasti, pravi, potem je važna prehrana, ki jo moraš vzeti s seboj — po poti ni mogoče dobiti ničesar, — in končno je važen denar, da vse potrebno lahko kupiš in pripraviš za odhod. Torej! On se bo takoj lotil, da izvrši vse in bo poročal... Zdaj je knjižničar v prosvetnem komiteju mesta Rjazana in dobi lahko vse potrebne informacije... Prav!

Torej, prvo je denar. Vse se zažene strastno na delo. Kakšno je to delo? Barantanje na bazarju, menjavanje mila in žveplenk za kruh, — iz kruha se peko tenki prepečenci za pot. Potem je zaslužek. Ob obali reke Oke, ki stopa iz bregov in se razliva po rjazanski ravni, stoje parniki —

nanje nalagajo tovore. Poleg drugih prenašajo tovore z naporom tudi Merhar in France in Branko... Pri tem poslu izgublajo človeško obličje in izkaže se, da ni vsakdo rojen za vsak posel... Samo nekaj dni so opravljali ta težaški posel v rjazanskem pristanišču — potem so obupali. A nekaj rubljev je le ostalo... Dalje! Na kolodvoru čistijo umazane čakalnice, sujejo kosmate mužike z brezovimi metlami v nos, ako se ne umaknejo — potem se upro in ne delajo več pod okvirjem državnih železnic... Spet kane par rubljev... V Komiteju za ureditev mobilizacijskega blaga delajo. Vsak dan se odpeljejo v ogromno vojaško skladišče in izbirajo tam iz ogromnih kupov podkev one, ki so še uporabne. Gore vojaških plaščev, hlač, mondur, ki so jih nosili ruski vojaki po bogsigavedi kakšnih bojiščih, jih čakajo, da jih pregledajo in uredijo. Tu si odbere vsak zase po en komad, ki je še dober in ne zakrpan... Strašno delo... Po enem tednu tožijo vsi, da imajo uši... Torej je bližnji odhod podoben prvemu prihodu... Tudi takrat so gospodovale uši... Le naj! Proč s to pasjo službo, proč z ušmi... Le naprej. Nikar izgubiti poguma!... Nove službe, novi poklici!

France in Merhar sta pripravljena. Wierzinsky izve, da se nahaja njegov brat v Kijevu... Iz Rjazana se vrača v tovornem vagonu večja skupina Poljakov... rodbina knezov Zawerskih potuje z njimi... Tudi knežna Anetta in njena nečakinja in še marsikak dober znanec... Dva dni urejajo vagon — tretji dan ponoči odpotujejo... Dobro srečo, Kazimire, in dobro srečo, Anetta... Se bomo še videli?... Svet je širok!...

Schwarz je res izpolnil dano besedo. Vse informacije je dobil: kakšna potrdila so potrebna, kakšni dokumenti in kje jih izstavljajo. A ne samo to, tudi za vse druge vire je povedal: kje je mogoče dobiti moke, kje konjskega mesa in kje si lahko izposodiš denarja za pot, — ako bo potreba. Ni bilo potrebe, podkve in uši so prinesle srečo, da je bilo obilo »kerenk«...

Sistematično se pripravljamo za bližajoči se odhod... Ta bližnji odhod seveda ni že jutri in ne čez teden dni, nego je še ves v oblakih...

Kózica izve, da se pelje skozi Rjazan večji transport Čehov... V nekaj urah uredi vse... To se pravi — ničesar ne uredi, ker ničesar urediti nima. Nima kovčega, ne košare, niti popotnega brašna ne... »Grem,« pravi, »grem, bom že prišel na kak način do Prage, vraga... Tudi drugi romajo in pridejo že kako do Vaclavskega namestja... Torej, kluci, — nazdar — pri Fleku me najdete!...« Pa se je pobral in šel, kakor da se pelje do Medvod... Kaj je z njim? Ali je še pri pošti, ali je pri svojem očetu za mlinarja...? Bil je srečen človek ta Kózica, vedno veder in ljubezniv... O, prišel je gotovo do Prage in do plzenca in do starodavnih čepov na Flekovem vrtu... Morda je našel še celo široko Dulko, ki je prodajala tam cigare... Eno je gotovo — vso veliko žejo je hodil brez dvoma izdatno gasiti in marsikaka dobra mera pive mu je bila v zadoščenje za dolgo hrepenenje...

A kdo ve, morda mu je segel pri peti čaši spomin v lase... in tedaj je brodil in blodil po nepozabnem... Morda je bil spet tu v Domu Nikitinovem... morda je bil spet v Rusiji? Morda. Ne, ne morda — gotovo!...

Stoj! Pozabili smo nanje... Kdaj je izginil Fuks in kdaj je izginil Knafež... Da, nekega dne jih ni bilo več... Ferdo, ki je imel strupen jezik, je trdil uporno, da sta se pred odhodom pobotala, da sta se objela in bridko zajokala, da sta zagotavljala drug drugemu, da sta kronana osla, in da sta Fuks in Knafež najboljša fanta pod soncem... Potem, da je poklonil Knafež Fuksu cigaro, kar pa prav gotovo ni res, — kaj takega sploh ni mogoče, da bi se zgodilo, — in nato sta odpotovala skupaj proti domovini... Knafež proti Kočevskim hribom, Fuks pa proti hrvaškim planjavam... Seveda, to vse je trdil Ferdo Merhar, ki je imel strupen jezik in bujno fantazijo...

Res pa je, da sta prispela oba cela in nepoškodovana domov... Fuks je iskal službe in postal končno konduktar cestne železnice v Brnu. To samo zato, da je lahko še naprej nosil uniformo, kajti poklic brez uniforme zanj ni bil poklic...

Maršal Schwarz je izdal »hamletovski« ukaz: Pripravljen biti, to je vse! Prav! Uredi se skromna košara... v njej še skromnejše pridobitve štirih let... nekaj knjig, spominov... morda kos kitajske svile ali majhen samovarček... morda zavitek Kuznecovega čaja ali zavoj ruskih papirosov... Seveda je vse to že preperelo in izduhtelo — a spomin je vendar. Morda nekaj fotografij, morda samo ena od dragega človeka, ki je stopil v tvoje življenje in spet izginil... Kakšno bogastvo pa more imeti ujeti oficir po štirih letih ujetništva? Edino bogastvo je bilo, — a to se je izkazalo šele mnogo kasneje, — spomin, zanj pa ni treba nobenih ovovjev... Da, še sveženj z brašnom in čajnik in žlica... pa smo narèd...

Bedni ostanek enaintridesetih in enega v hiši Nikitinovi ne dela sedaj ničesar... Doma poseda in čaka apatično ukaza... Iz centralne knjižnice prinaša Branko romane Hamsuna ali pa one Jacka Londona... Od mraka do zore čita, preko dneva spi... Isto delajo ostali... Enkrat prineso cel sveženj pošte... Stare dopisnice, nekatere že leto dni, nekatere tudi manj, so vmes... Tudi pošta za one, katerih že dolgo ni več med nami, ki so verjetno že davno doma... Engele se je oglasil nekje s Kavkaza, z gruzinskih gora... Kaj vraga stika tam?...

Zvečer prihaja »maršal«, on ve za svoj posel in je ves zavzet od njega... Nekega dne, začetkom marca, se začuje zunaj zamolklo bobnenje... Kaj je? Oho, saj te zvoke že poznamo. — To so znanilci pomladi... Reka Oka se taja — led se lomi... In to se pravi vselej — konec zime...

Pod večer pride Schwarz in pravi: »Torej, gospodje, ste slišali davi, pokalo je, reke se sproščajo ledu, — potem bo nekaj časa nemogoče oditi, saj veste, povodnji... a potem... štirinajst dni in lahko jo mahnemo,

morda celo prej... vsa pota nam bodo potem odprta... tudi ona po vodi... in ona na zapad; ako proti zapadu ne bo mogoče, potem jo mah-nemo preko Sibirije, pa preko Indije in raznih Oceanov... A gremo, vsak dan bomo bliže domu, pa če gremo proti zapadu ali proti vzhodu... Svet je okrogel...» Tako je govoril popotni maršal Schwarz in izginil...

Zdaj je razpoloženje že vse drugačno... Dobro? Slabo? Kdo bi utegnil na to odgovoriti. Čakanje... Zdaj nas ne zamotijo več romani Hamsunovi in tudi Londonove zgodbe niso več močne dovolj, da bi premagale in pregnale nestrpnost...

Stotnik Svoboda je dobil kave!... Bogsigavedi odkod jo je dobil, a prava, pristna kava je... To kavo kuha, pije in nas druge gosti... Posled-nje ukradene in spravljene cigarete Gyanacis pridejo potuhnjeno na dan in v čudni omotici minevajo dnevi... Nemir, samo nemir...

Rjazanske ulice so preplavljene... Že je veter gorak in še poslednjič snamemo dvojna okna... Spet se čuje ob večerih korak ljudi po lesenih hodnikih in spet bije ure nočni čuvaj s klopotcem... Revolucija? Tu v Rjazanu je ni več — vendar je vse drugače... Drugače je tudi v dušah, v srcih... Mar se je izvršila res povsod revolucija, mar smo postali res drugi... In vendar...

Da, vendar se zgodi, da stoji o mraku Branko pri oknu, posluša vse te znane zvoke in se vpraša: »Zdaj je konec? Ali bi ne bilo pametneje ostati tu, kjer je postalo vse znano, kjer ni pričakovati presenečenj, razočaranj... Ali pa je modreje iti v neznano...?« Neznano? Ali je res Domovina nekaj neznanega?... Res? Človek, ki je mlad in je s svojo sprejemljivostjo živel v tujini, utegne izgubiti vezi z njo, z Domovino... Ako pa so časi burni, hrupni in brutalni, — tedaj so pa take možnosti tem verjetnejše...

Stotnik Svoboda pravi: »Vi, kar vas je še ostalo, vi boste tudi odšli, vem. Jaz pa sem star oficir, jaz bi tega, kar bi našel doma, ne mogel gledati ne preživeti... Morda bi se ubil, morda bi se na stara leta pobarabil... Jaz ostanem!... Tu bom sviral violino in vedel, da sem sedaj tukaj doma... Nikomur nimam odgovarjati, — nikogar nimam, ki bi hrepenel po meni, v orkestru pa so zvoki in ti mi pomagajo, da sem včasih srečen...«

Kdo bi bil mislil in verjel, da je živel med nami vsa ta leta vreden in dostojen človek — poet... Pozdravljen, stotnik, kapitan in zvesti oficir!... Posebno pa pozdravljen ti, umetnik!... Mnogo lepega je umrlo od tistih časov... kajti vse je mrtvo, kar ni ohranjeno v spominu... Samo oni je čisto mrtev, ki je pozabljen, ne pa oni, ki je umrl...

Ali je pa to res, kar sem zaslutil? Ali je res shranjeno in zajeto vse samo v spominu? Ali to, kar nosim v srcu, ne umre, če živi potem še dalje in raste naprej v mojem sinu in vnuku? Odkod vse to, vse take misli... Da, da, to je pač revolucija v človeku, ona večna, ki ne da miru in ki se pojavlja glasno vselej pred velikimi sklepi, dejanji in odločitvami...

Da! Velika odločitev — pot v Neznano, ki se ji pravi pot domov... Schwarz je prišel in rekel samo eno besedo: »Jutri!« Potem je spet urno odšel...

Jutri! Tri leta in četrtega tri četrti so minila... Čas se je ustavil in nihče ni štel dni, ne tednov, ne mesecev... Samo po sončnem vzhodu in zahodu so se ravnale naše ure in naš čas so bili samo prirodni pojavi: ko je snežilo, je bila zima, ko je pokal led na reki Oki, je prihajala pomlad v deželo, ko je misteriozni Hassmann sadil kolerabice, je bilo poletje, ko je bilo vse polno otožnosti, je bila jesen... In svojevrstna mnemotehnika se je pojavila sama po sebi tekom mesecev in let... Nihče ni dejal leta devetnajststošestnajstega poleti je bilo to in to, ne, temveč; takrat, ko je zblaznel polkovnik Mally, ali ko je utonil kolega Horn... Zdaj pa naenkrat: Jutri! Kakšna je to beseda, kaj vse zna zbuditi, koliko volje in koliko neznanega trepeta... Jutri, jutri, jutri!... Jutri grem domov, jutri bom videl Domovino, jutri bom obiskal prijatelja in jutri bom spet stopil v krog dragih ljudi, jutri bom imel spet poklic... Vse to je bilo v resnici: Jutri...

Priprav za »jutri« prav za prav ni več, — vse je urejeno in pospravljeno, — pripravlja se prav za prav samo še duša... Mine poslednja noč pod dobrim krovom Doma Nikitinovega... In sredi noči stopi Branko poslednjič k oknu, skozi katero je gledal toliko časa v svet... Sveže je še ponoči... na nebu so neznane zvezde, vse druge ko pri nas... »Drage moje,« jim pravi Branko, »jutri gremo! Zbogom Dom Nikitinov, in ti vrt in ti plot in luknja v plotu... Tudi Mjasnickaja ulica, adijo, in plavolasa Ellen... Vsi vi, ki ste bili dobri z nami, — naj vas vse blagoslovijo te pomladne zvezde!... In ti staroslavno gubernijsko mesto — tudi ti pozdravljeno! Ali je bilo lepo, ali je bilo hudo... ti nisi bilo krivo naših nadlog. Toplo si nas sprejelo ali zaščitilo od vsega hudega... od nesreč in bolezní, od udarcev usod in od vojne... Jutri pa odide nov, spočit maršbataljon... odide v neznano prav tako, kakor je odhajal oni od regimenta »štirdeščipijonti« leta devetnajststopetnajstega... A ta rjazanski odhaja v neznano življenje — na fronto, kjer se konca nikoli ne ve, kjer ni mirovnih konferenc in ne premirij...

Zjutraj vse pregledamo in eden gre in pozove izvoščka... Zložimo košare, potem pa stopi trojica skupaj k stotniku Svobodi po slovo... Na postelji leži in čita. — Ob nogah mu leži pa fokselski Špeci... Žival je pogruntala sama, kam se ima nasloniti... Vojaško je slovo... popolnoma vojaško... Branko javi: »Lajtnant meldet gehorsamst...« in tako dalje kakor je bilo po predpisih Dienstreglementa... Zakaj bi kvarili pravemu oficirju veselje... Zasmeh? Karikatura? Neumnost? O ne, samo malo takta in nič več...!

Stisk rok, pete udarijo skupaj, obrat in troje poslednjih gostov in vitezov Doma Nikitinovega sedi v vozu... »Poženi!« Nihče se ne ozre in nihče ne izpregovori besede vse tja do postaje... Okrog grla je zavozljana zanjka in ena sama izgovorjena beseda bi sprožila vso težino, ki je legla na srca....

IX.

Na postaji sevé se razvežejo jeziki. Schwarz skače in izprašuje, z vsemi se seznaní, od postajenačelnika do premikačev, — vse osebje rjazanske postaje je pripravljeno, da pomaga trojici, ki gre v daljno domovino... Pa pride vlak, — nabit z ljudmi, a vendar uredi prijatelji na kolodvoru tako, da se trojica udobno namesti v kupeju prvega, bivšega prvega razreda... Pa sto »srečnih poti« in sto rok se še stisne... Dolgo je čakanje — a potem se vlak le premakne... Moskva! Spet Moskva!... Mimo vozijo ponoči oklopni vlaki s topovi in z mornarji na terasah... V noč brze krotit bogsigavedi kam kontrarevolucijo... Na postajah dolgo, dolgo čakanje... šele zjutraj pride Moskva...

Tu prevzame vodstvo Schwarz... Najprej na danski konzulat po potrdila, da smo zares avstrijski vojni ujetniki... Tam so že drugi ljudje in »frajlajn« Grete ni več... Nato k soldatskemu komitetu avstrijskih ujetnikov... Tudi tak komite se je že sestavil... Tam odrežemo slabo — transporti ne gredo več, ni mogoče, revolucija v Ukrajini, na Poljskem, na Jugu, — ni mogoče... »Govorite s tovarišem predsednikom,« nam pravijo naši dobri bivši vojaki infanteristi in korporali — zdaj vsi četrti, pol- in celi komisarji... Prav! Pa gremo in izprašujemo, kje bi dobili tovariša predsednika... On da stanuje v hiši, kjer se zbirajo Avstrijci za Transporte. Prav!... Je že mrak, ko najde trojica dvonadstropno hišo... V njej so res samo Avstrijci — vse premešano, oficir, vojak — vse povprek — vse nabito... Kje bomo spali? Vse zasedeno!... Pa odpre Branko neka vrata — in glej tam je soba — v njej samo pisalna miza. Odlično, tu, trojica, v tej sobici boš spala na tleh!

Pa je že noč in trojico je že objel spanec, ko se odpro vrata in se prižge luč — takoj nato pa silno preklinjanje v lepi dunajščini... Vse plane... Kaj je? — Izkaže se, da so prišli gospod predsednik avstrijskega komiteta uradovat... malo pozno, a prišli so vendar, in to je vredno vsega spoštovanja...

»Kaj iščete? Kdo vas je poslal sem? Kdo vam je dovolil?« ... Naenkrat utihne... nasmehne se in poda Branku roko... Ta ga gleda začudeno... »Me ne poznate več?« pravi. »Vi ste bili dostojen človek in dovo-

lili ste mi oficirsko podporo na danskem konzulatu, čeprav ste ugotovili, da sem samo enoletnik iz Nižjeavstrijske... Tega vam ne pozabim nikoli. Kaj želite?» Povemo. Pa pravi: »Res je, da trenutno ni transportov za Avstrijo, a vas bom že spravil — za nočjo pa ostanete lahko tu...« Odšel je naš predsednik, oblečen ves kakor pravi ruski tovariš-komisar...

Drugo jutro je pravil Aleks Schwarz, da se mu je sanjalo, da je tega našega tovariša komisarja ugriznil v nogo in da se je pri priči izpremenil v avstrijskega korporala... On, Aleks Schwarz, ki je sam Žid, je mnenja, da je tudi ta tovariš-predsednik Žid... Kar pa se tiče židovskega vprašanja, se on, Aleks, zajamčeno nikoli ne zmoti. To stoji!

Pa naj že bo kakorkoli, enoletnik predsednik je držal besedo. Zjutraj je prišel v svojo pisarno, kjer so prenočevali poslednji trije »Rjazanci« in izstavil izkaznice »avstrijskega« sovjeta, ki so bile istočasno dovoljenje za povratek v Domovino... To zadošča, samo pečat »čezvičajne komisije«, to je najvišjega policijskega urada, je še potreben, sicer je vse v redu... Mnogo dela da ima, nam pravi enoletnik-predsednik, in iz oči mu gleda domotožje... Bil je pa le dostojen fant... Tekom predpoldneva študirata Eden in Schwarz možnosti odhoda iz Moskve, Branku je pa poverjena naloga, da stopi k »najvišji policiji«. V ogromni, čudoviti palači na Ostroženki se je nahajala... Ni bilo lahko prodreti — a končno se je Branku le posrečilo priti do zlatih vrat... In vrata se odpro... Velika dvorana, sredi nje ogromna pisalna miza, za njo lična majhna ženska postava... »Ali sem prišel prav,« si misli Branko in malo bitje vpraša zelo energično: »Kaj bi radi?«... Pa pove Branko svoje težave tako kakor so bile, pa se bitje za ogromno mizo nasmeje in reče v lepi nemščini: »Dajte vaše dokumente«... Pa pritiska nanje pečate, enega in dva in tri... Prvi pravi, da smemo iz Rusije, drugi pravi, da se nam mora iti na roko, in tretji pravi, da so vse naše vožnje zastoj!... Potem iztegne roko, stisne Brankovo in reče: »Mit Gott, tovariš oficir!« Bog ti daj sreče, tovariš-komisarka, to si dobro naredila in prihranila si nam stotero neprilik in težav!...

Zdaj pojde gladko... Schwarz je ugotovil, da odhaja popoldne vlak proti Varšavi... Torej proti Varšavi! A vmes je prišlo sledeče: poledica je nastala na cestah. Mrzel veter je zapihal in mokre moskovske ulice so ko drsališče... Tramvaji ne vozijo in izvoščki si ne upajo riskirati svojih konj... torej peš... A izkaže se, da bi bilo tri ure hoda po takih ulicah, — ergo, ne gremo preko Varšave. Slučajno gremo mimo Kurskega kolo-dvora... Tudi preko Kurska gre lahko pot v Domovino... In prav je tako... V vestibulu se postavimo v vrsto in izdajo nam številke za vrstni red. To prav za prav niso številke, temveč: roko iztegneš in železniški funkcionar ti oslini odprto dlan in napiše nanjo številko s kemičnim svinčnikom, pa je... Pa držiš dlan pol ure ali eno uro v gneči in številka se razmaže... Pa se z aroganco, kateri načeljuje Aleks, le pregnetemo do blagajne, dobimo pečate in nato — v boj... v boj za vlak, za prostore... Tisoči hočejo odpotovati in mi trije... Rijemo, sujemo, stopamo na noge,

robantimo in čez pol ure se po božji volji in milosti znajdemo v prvem razredu... Vsak zasede svoj sedež ali bolje — ležišče... Med tem pa zunaj boj... za vlak, za sedeže, za prostor na strehi ali kjerkoli... Ko se proti večeru vlak nenadoma premakne, zaregljajo s strehe kolodvora strojnice... Bog ve zakaj... Naval ljudi, ki so ostali, je bil morda močnejši od lokomotive...

Gremo! Lopov Aleks se je zleknil gori na svojem ležišču in izvlekel bohotno cigaro, jo prižgal in dejal: »Sedaj sem svoboden...!« Tudi druga dva nista zaostala... prišle so na dan »sunjene« »Gyanacis« in kmalu je bil ves kupe poln vonja »buržujskih« trav... In vse to sredi največjega razmaha revolucije... Ali ni čudno? Čudno je življenje! Lepo je življenje!... Lepo je posebno takrat, ko stopaš v nekaj novega...

Pa mine noč in mine predpoldne... Okrog pete drugi dan — se pojavi Kursk... Tu ne gre več naprej... Zakaj? Nekje, vrag vedi kje, so belogvardejci, teče fronta, so boji... Iz Kurska dalje trenutno ne vozijo vlaki...

Ne vozijo? Bomo videli! Kako pa je tam na drugo plat — iz Moskve proti Varšavi? O, tam, — pravijo nam — je baš snoči trčil osebni vlak iz Moskve ob tovornega... Saj ni bilo nič hudega — šestdeset mrtvih in nekaj ranjenih je bilo... Trojici popotnikov se je že lasje in nemo se gledajo... Vendar vlada povsod prst in roka božja, ki je s poledico v Moskvi preprečila odhod z varšavskega kolodvora...

Torej vlaki iz Kurska ne vozijo... Dobro... Odpočijmo si na naših košarah, zavžijmo konjski kotlet, malo prepečencev in napijmo se čaja... Potem bomo govorili dalje... Prvi, ki je zbral duha in srce, je bil Aleks... »Veste kaj, mi imamo potrdilo od čezvračajne komisije, da smemo naprej, da smemo domov... Načelnik mora torej nekaj ukreniti, — tu ne ostanemo!« Torej k načelniku kurske čezvračajne komisije na postaji! Dobimo ga. Kako prijeten Rus je to! Velik orjak, tako rekoč plavolas in dobrodušen. Gleda in motri naše dokumente, potem gleda in motri nas, in potem se nasmehne in pravi: »Harašo!«... Čez eno uro stoji lokomotiva in osebni vagon, v njem mi trije in pa veliki plavolasi komisar... In silni vlak se premakne v začudenje stotin čakajočih, — pa gremo naprej proti Kijevu... Z nami se vozi komisar in razvija silen apetit... Konjski kotleti kar skakljajo vanj in prepečenci izginjajo v ogromnih količinah... Kaj za to!... Saj pot gre v Ukrajino, v žitnico, in Schwarz je povedal: »Samo do Ukrajine je nujno nositi s seboj prehrano...« Ob majhni postaji »silni« vlak obstane in naš tovariš pravi, da naprej ne sme, tu da se jenja njegov rajon... Glej čudo: Schwarz mu pokloni vse kotlete... pa še Branko stori isto in še Eden... Komisar je hvaležen in srečen... Poslovi se in smo mu tudi hvaležni... kajti čez tri ure odhaja vlak odhod proti Kijevu... Schwarz se muza v svojo brado, ko odhaja komisar, in pravi: »Gospoda, tu se dobe buljke, bele, čiste, iz pšenične moke... lakote ne bomo več trpeli... zato naj Bog blagoslovi vse stare konje, ki jih bo pojedel naš dobri protektor... zanj so le delikatesa...

Tudi te tri ure minejo. Ni vrag, da ne bi minile, saj so minila celo leta!... Potem gre potovanje dalje! V živinskem vagonu, brez luči vozi ta čudoviti ekspres proti staremu mestu Kijevu... Proti Kijevu! Kako lepo se to sliši! In človek misli, da je vse v najlepšem redu! To se pa pravi, voziš se pol ure ali eno uro, potem vlak obstoji minuto ali več, zato ker je postaja, in tako dalje vse do lepega Kijeva... Vlak gre res naprej, toda ne vedno... včasih obstane na postaji in stoji eno uro, dve, — včasih pol dneva ali pa vso noč... Potem seveda gre vsa zadeva spet naprej in se spet ustavi, pa ne na postaji, kakor se vlaku spodobi, ampak kar tako sredi gozda, sredi noči... Ves živinski vagon dremlje, sedi na košarah, na prtljagi, vrata so odprta in noč, ukrajinska noč, leze vanj... V ta mir in v to noč plane naenkrat krik: »Oj čort, gdje moja furažka?!« Kdo je to, ki kali nočni mir? Vojaški spremnik je, ki čuva vagon... Izginila mu je kapa... »Čorti, vstavati!« Prižigajo se žveplenke in vse išče izgubljeno kapo ruskega krompirjevca... Schwarz renči nekaj o zoologiji... Vse vstaja, tudi Branko... no, in na svoji košari najde nekaj kapi podobnega... Kako je prišla strela na njegovo košaro, vidi Bog... bila je dodobra sprešana... Gorje! Krompirjavec bi ga bil prebodel na mestu, zato previdno... frk in kapa sfrči v kot vagona... Od tam se zopet začuje šarjenje z nogami — po tleh odbije sleherni nevšečno kapo, — končno pride v roke lastniku... Težko je popisati žalost vrlega vojaka... V rokah je držal revico in govoril zase: »In to je bila moja kapa...« No, pa žalost ne traja dolgo. Hitro si je opomogel in rohneče zakričal: »Vsak daj takoj tri rublje, sicer ne gremo naprej! Dokler nimam pokrite škode, se vlak ne premakne, pa če pride sam car Nikolaj!« Oj ti nespamet uboga! Res je šel nabirat s kapo in res je nabral rubljev, ki bi zadoščali pred tremi leti za nabavo treh novih kap, ti nabrani rublji so bili pa papirnati in sam car Nikolaj bi mu za te rublje ne mogel kupiti nove furažke... Furažka je stala tedaj majhno premoženje — in bila je velika nesreča, biti brez furažke...

Ob zori se vlak premakne... Brezmejne planjave se izvijajo iz jutranje megle... bolj redko železniška postaja sredi ravni... Nič, prav nič ni okrog postaje, ni sela, ni vasi... Tam živi postajenačelnik, pa še en uradnik in še par pomagačev... Na teh postajah, ki jih imenujejo Rusi »pozabljene«, teče strahotno življenje... Edino, kar je resnično, kar je dogodek, so prihodi vlakov... enega, dveh dnevno, — sicer nič... Vmes se pije, se kvarta, ako je tam ženska, se ubija... Nato se postajenačelnik obesi... Pride nov in vlaki prihajajo in življenje teče dalje... Tak je zakon... Mimo mnogih »pozabljenih« postaj vozi naš kombinirani »ekspres«...

Ne vozimo se pasažirji samo v živinskih vagonih, tudi po strehah ima naš vlak obilo potnikov... in raz strehe je čeden razgled... raz strehe se vidi preko prostranih polj... Včasih ob jasnih, čistih popoldnevih se pojavi na obzorju nekaj, kar je zagonetno: v dalji leži mesto, čisto tuje in nerusko, ali pa je pokrajina, ki ni v skladu s to, preko katere se

vozimo... To je tisto, kar smo poznali samo iz povesti in iz fizikalnih ur, — fata morgana!... Pojavi se nenadoma, iz oblakov zraste, se zgosti in spet izgine... Grandiozen pojav, ki ga ne pozabiš nikoli...

Dnevi so lepi, topli, in skoro prijetneje se je voziti na strehi... Tudi sicer je na strehah življenje kaj živahno... Pa se pojavi na polju zajec in jo reže s poskoki ves plašen v zatočišče... S streh pokajo puške... vlakovodja ustavi vlak, da strelci laže merijo... Ko ga pogodi eden, stopi vlakovodja z lokomotive, poišče zajčka in ga odnese s seboj na stroj... To je njegova pravica... Vse to je spremljano s klici, s šalo, in vlak se spet premakne...

Tako potujemo, ne ravno hitro, zato pa tembolj zabavno... Zakaj tudi hitro? Ne mudi se in ničesar ne bomo zamudili... Kijev pride zanesljivo, vse drugo pa ni važno...

Kijev... Tu se vlak izprazni... Samo malo pasažirjev ostane in le malo novih pride... Spet je čakanje, ugibanje, kedaj se premaknemo dalje. Tam ob meji so boji med Poljaki in Rusi, med Petljuro in boljšeвики, med vsemi in vsakim... Deset front je treba prevoziti in nobene. Je nevarno? Morda je, morda ni, kaj veš... Deset dni traja že vožnja, morda jih bo še deset, morda več... Pa to nič ne de...

V naš voz vstopijo še trije. Ogromni so in vsi imajo ogromne kovčege... Igraje postavljajo to veliko prtljago, z eno roko jo dvigajo in polagajo v vagon... Kdo so? Vsi so plavalasi, silni orjaki. Iz Sibiriije, iz Samarkanta. Nemški artisti, atleti. Vojna jih je zasačila s cirkusom v Sibiriji. Tam so jih kot Nemce internirali, no, in potem spet izpustili. Pa so se podali v tajge in lovili tam živali z dragoceno kožuhovino, zdaj se vračajo v mecklenburško domovino... V kočegih imajo same kužuhe zobelov in sibirskih lisic... Čedno premoženje... »Triletno trpljenje je zaprto v teh kovčegih; ako nam jih odvzamejo, smo spet siromaki, — ako pa se nam posreči, smo bogati in lahko bomo živeli, kajti danes v Nemčiji ni kožuhovine, a je neznansko v modi...«

Sestavlja se nov vlak. Nas puste ljubeznivo v našem vagonu. Vsak ima svoj udoben kot, da lahko blesteče spimo. Z eno besedo: čudovito je. Atleti pripovedujejo zgodbe o Samarkantu, o paradižu na tem svetu, o grozdih, ki jih morata nesti dva moža, o zemlji, kjer se ne orje, temveč samo žanje, o blagostanju in o tem, da tam niti ne vedo ne o revoluciji, ne o vojni... Tam, da mislijo, da vlada še vedno car, in tam da se plačuje še vse s srebrom... Tako mine čas...

Tudi od Kijeva se poslovimo... Spet so brezmejne planjave in sredi teh planjav se pojavljajo sedaj že znani kraji, znana imena... Fastovo pride in skozi Kazatin jo uberemo... Potem pride postaja, ki je tvorila nekoč glavno rusko obmejno postajo ob Avstriji — Žmerenka... Ta

Žmerenka je bila svoječasno ena najlepših in najmodernejših postaj v Evropi, — zdaj je samo še beden ostanek silnih invazij stotisočev, ki so romali na fronte... Nič zato! Tu torej smo že blizu, ne sicer Domovini, pač pa trenutku, ko bomo zapustili Rusijo... V čakalnicah, na peronih je polno ljudi... Oho, saj to niso več Rusi, to so vsi ljudje, ki se vračajo, kakor mi, — domov. Ostanki avstrijske armade, ki govorijo vse jezike, čakajo na odhod... že nekaj dni, kajti tik ob progi so boji... vrag vedi, kdo se bojuje... rdeči s Petljuro menda... Zato vlaki ne vozijo in tudi ne bodo!... Gori na bufetu žmerekve restavracije si je uredil Branko bivak... S tega vzvišenega postamenta gleda na to množico, ki hoče na vsak način, za vsako ceno domov... »Pustimo vso reč za noč,« pravi Schwarzu, »jutri bomo organizirali pohod, kajti drugače, se mi zdi, ne bo mogoče oditi...« in izdala je trojica ukaz, da se takoj javijo vsi korporali in vsi frajtarji, in so jim ukazali, naj gredo spat... Disciplina je včasih blagodat, včasih pa je ukazana volja več vredna kot svobodna...

Kot najstarejši je prevzel Branko komando nad temi ljudmi, ki jim je gledala iz oči samo ena želja, ki jim je na ustih samo ena beseda — Domovina...

Zdaj, ko gre za osebne interese, si je zaupanje lahko pridobiti... Vsi korporali, vsi frajtarji so se dragevolje podvrgli »vrhovni komandi trojice« — saj so hoteli vsi isto: hitro domov!... Posvetovanje je poteklo v miru in skladnosti, sklep je bil storjen: da se odide jutri zjutraj za vsako ceno, da se pošlje bojujočim se strankam parlamentarje, ki naj povedo: prosimo za svoboden prehod fronte in za premirje sovražnosti za čas ene same ure...! Tak je bil sklep...

Zjutraj se je prebudil Branko visoko gori na bufetu v restavraciji žmerenskega kolodvora... Zunaj je bilo že vse živo... In ko stopi ven na peron, se začuje že skoraj pozabljena komanda: Habt acht!... V četah, v vrstah stoji štiristo razcapancev, vojakov, brodolomcev in izgublencev — in so si dali korporali in frajtarji skromnega truda, da so vso to zalego spravili v lepe vrste...

Branku poskoči srce... zdaj je naenkrat general... Kdo je to aranžiral?... Tam zadaj, kjer je peč, ki kuha »večno vodo« za čaj, stojita Eden in Schwarz in se vijeta od smeha... Hoho! Saj na smeh gre vsem!... Vseh štiristo razbojnikov se muza in muza se tudi Branko... Ali ni lepo... Tako tik pred vstopom v staroslavno Avstrijo — fletna opereta, brez pušk, brez paradnega generalmarša, ampak s strumnim »rechts schaut«, komandiranim od Lojzeta Šmuca, zugsfirerja pri sedemnajstem, doma iz Trnovega v Ljubljani, po poklicu pa dimnikarja... Lepo je! Štiristo nas je, v čete po petdeset mož se razdelimo, spredaj stopa »komanda«, na čelu mož z belo zastavo — namiznim prtom, ki so ga s strahotnimi grožnjami rekvirirali gostilničarju žmerenske restavracije...

Aleks in Eden sta se vrnila. Odšla sta vsak na svojo plat, eden desno, drugi levo, — vsak k drugemu sovražniku... Opravila sta dobro in dobila

zagotovilo, da se med deseto in enajsto uro ne bo streljalo, da mora iti teh štiristo vračajočih se junakov po sredi proge in da ne smejo gledati ne na desno, ne na levo...

Do Voločiska je pol ure hoda... Tam ni več »fronte«...

Zdaj izda Branko ukaz za nastop... Štiristo jih stopi v vrste in z udobnim korakom se vijejo oddelki po tračnicah... Proga je zasekana v peščeno zemljo in visoko gori na desni in levi teče fronta... Na desni in na levi se pojavljajo glave bojnikov, od desne in leve padajo vzdiki, pozdravi... Kako je to?... Ali so tam gori nad progo res sovražniki? Vse jezike je čuti: »Serbus« in »Nazdar« in »Colem« in »Glück auf«... samo Rusa ni nobenega... Torej tudi to je opereta... Polagoma rastejo klici v pravo demonstracijo in tudi naš sprevod odgovarja... Beli robci... no, čisto beli niso bili... mahajo onim na obeh frontah in tudi obe fronti sta razigrani... Ako bi se ustavili, bi prišli najbrže obe fronti k nam in mir bi bil sklenjen... A mir je bil sklenjen že brez našega sodelovanja in mrtvih in ranjenih ta fronta ni poznala... Bilo je silno lepo!...

Tako dobre pol ure je trajal ta veličastni pohod... Potem je prišel Voločisk... To je železniška postaja, ki ima celó zvezo s Podvoločiskom... tam je pa že avstrijska meja... Fronte so propadle, meje so padle, v lepih in udobnih letoviščih so si belili diplomati svoje skisane možgane in risali zemljevide, nove meje, — a stoletna navada le ni od muh: še vedno je bil Voločisk Rusija, Podvoločisk pa Avstrija... Včasih so prišli kozaki oficirji obmejnega bataljona v Podvoločisk in pogostili so jih v eksil pregnani huzarski kolegi s šampanjcem; skupaj so vrgli karte in kocke in ljubili podvoločiska dekleta... Potem se je reklo, da so prebivalci Podvoločiska močno podobni kozakom... Zgodilo se je pa tudi, da so napravili huzarji z oberstom na čelu izlet in šli v goste v Voločisk... Tam so se kozaki z atamanom vred izkazali... pila se je vodka in kavkaško vino se je penilo... Mladina in otroci Voločiska pa so nosili vidne znake madžarske invazije... Tak je svet!...

Zdaj ni bilo v Voločisku kozakov in po polurni vožnji z vlakom se je v Podvoločisku izkazalo, da tam ni huzarjev... Zdaj ni bilo sploh ničesar več... Stoj! Bila je tu hrabra četa štirih sto in pa divna komanda trojke... Volja in ukaz se glasi: Naprej!... Sestavi se nekak vlak, vse gre še nekako v redu... Nihče ne ve, kam bo vlak pripeljal... Ali v Stry, ali v Kolomejo, ali v Tarnopol... Saj je vseeno! Cilj? Cilja ni, — o ne, cilj je in ta se imenuje: Domovina... Med temi »štiristo« je večina Nemcev iz Gornje in Spodnje Avstrijske, nekaj Štajercev, nekaj Hrvatov, nekaj Slovencev... Zato je vseeno, kje se prestopi prag domovine...

Za nami je Rusija! Nič več ni čuti ruske besede in vsi njeni običaji izginjajo polagoma in se izpreminjajo v nove... Ne, to niso novi običaji, to

niso novi ljudje, — saj železničarji nosijo še vedno znane kape, kakor so jih nosili pred leti... Vse je ostalo neizpremenjeno...

Ne, vse pa le ni ostalo neizpremenjeno... Ko vozi vlak preko pokrajin, gozdov in polj, se vidi pogosto ono, kar je rodila vojna: jarki, brezmejni... žice... in ostanki grozot... Ako bi stopil iz vlaka in šel po teh zapuščinah vojne, — prepričan sem, da bi našel pogosto bele kosti neznanega vojaka... A tega ni storil nihče, vsak se je le zgrozil in v duhu morda prekrižal...

Tako sredi vožnje med jarki smrti, med spomini na Rusijo, se je pojavila postaja, mesto Tarnopol... Na postaji vrišč in hrup... nihče ni pričakoval takega transporta... ako bi bili vedeli, bi ga bili usmerili drugam... no, zdaj, za vraga, je že tu in zato hitro stran z njim, v drugo deželo... Kajti kdo ve: morda nosijo ti ljudje s seboj kugo in kolero, morda nosijo v sebi tajne bacile, ali pa so zastrupljeni z najhujšim bacilom, ki se mu pravi »komunizem...« Zato stran, čim prej, tem bolje...

Na kolodvoru v Tarnopolu je bil oficir, avstrijski oficir, madžarski oficir, — in imel je nalogo sprejemati vse one, ki se vračajo v staro domovino. Ta oficir je bil velik siromak...

Tisoči in tisoči vojnih ujetnikov so hoteli domov preko te postaje. V barakah so bili nastanjeni in čakali dneva, ko bo vlak pripravljen... Skoraj tako je bilo kakor ob prihodu v Rusijo, — čakanje... Vendar razlika je bila ogromna in značaj čakanja je bil popolnoma drugačen... Takrat ob prihodu, takrat se ni mudilo nikomur, bilo je vseeno, kdaj in kam, — zdaj pa je nestrpnost prevzela vse in vsakega...

Ta nestrpnost je bila še povečana z besedo »karantena...« Tudi v Tarnopolu je bil njen začetek... zdravniški pregledi in cepljenje proti vrag vedi kakšnim boleznim...

Vse to je vodil ta oficir... Ni bil zadovoljen, še manj srečen... a bil je poklicni oficir in drugega ni znal... Tu je imel kruh in podaljševal si je eksistenco z zavlačevanjem...

A bil je tudi dostojen človek ta oficir... Takoj prvo popoldne je v svoji skromni pisarni povedal trojici: »Zdaj bi morali ostati prav za prav teden dni tu... denarja nimate... jaz bom dal vsakemu od vas iz fonda Rdečega križa po sto kron... Samo vas treh ne morem odposlati, odposlal bom ves vaš transport in sicer že jutri... Z vami bi šel, pa nimam kam, — tu sem vsaj nekdo in živ...«

Prenočili smo v njegovi pisarni... Postregel nam je, kolikor je bilo v njegovi moči, in drugo jutro je res odpravil ves transport... Kam gremo, kako se imenuje cilj, tega ne ve... proti ogrski meji, do tja pride-mo gotovo, a kako bo naprej, to je v oblakih...

Dostojen fant je bil. Krepko smo mu stisnili roko in ko je vlak v živinskih vagonih odpeljal nas in naših štiristo, je ostal na peronu in nam mahal, dokler ni vlak izginil...

Prav je imel oficir v Tarnopolu... po ovinkih smo prišli do ogrske meje... Tu je vlak obstal na majhni postaji Lawoczni... bila je velika sobota... Izvedeli smo, da je nekje v bližini spet nekaka fronta, to pot se tepejo Ukrajinci in Madžari... meja še ni ugotovljena, zato je treba vse na nekak način urediti... In ta način s streljanjem, se je zdel trenutno najenostavnejši... Kdaj se premaknemo in če se sploh premaknemo, to je bilo zelo negotovo... Prav... Saj smo vajeni, pa počakajmo do jutri... Morda bo velikonočna nedelja prinesla ugodnih vesti in presenečenj...

Praznično občutje je vladalo drugo jutro v našem vlaku... Kdor je imel britev, se je obrisal, umil in uredil, kakor se za tak praznik spodobi... Med tem početjem je prišel k vlaku oficir, nas poiskal in povabil na postajo, rekel nam je, naj sporočimo moštvo, da bo prejelo hrane in kruha... Mi trije pa bomo gostje službujočih oficirjev na kolodvoru...

Ni napak taka reč! Stopimo za tovarišem in povede nas v kolodvorsko čakalnico. Tam je vse okinčano, mize so pogrnjene in na njih je različnih dobrot... Pozdravi nas mlad polkovnik... Sedemo in velikonočna pojedina se prične... Jajčka so in meso, kuhano in pečeno, zelenjava iz konzerv, čaj in vino in vodka... pa cigaret v izobilju... Dvajset oficirjev sedi okrog miz v čakalnici postaje Lawoczne...

Razpoloženje raste, polkovnik nam nazdravlja in vprašuje, kam smo prav za prav namenjeni. »Domov«, pravimo, pa »na Dunaj, v Ljubljano, na Dolenjsko!...« Pa se ozre mladi polkovnik po ostalih oficirjih, se spogleda z njimi, se nasmehne in reče: »Domov torej... prav, prav! A kaj bi rekli, če bi vlak ne peljal naprej, ali bi ostali pri nas?« — Tu stopi Aleks pod mizo Branku na nogo!... Čudno! Kakšno vprašanje! In Branko si je točnejše ogledal te oficirje... Bili so to po uniformah avstrijski oficirji, pa vendar niso bili avstrijski oficirji, — vruga, tako mladih polkovnikov niti vojna ni mogla roditi...

Opazili so oficirji ta preokret in polkovnik je takoj skušal rešiti situacijo... »Mi smo sedaj v službi ukrajinske armade, ki se bori za meje z Madžarsko in Rusijo... Bivši avstrijski oficirji smo in vojna je končana... Pa smo ostali tu kot plačanci... Primanjkuje oficirjev... Ostanite, plačani boste dobro, prehrano dobite in velikih opasnosti ni... Saj to ni zaresna vojna, to so le bolj demonstracije...« Tako je izpovedal polkovnik in drugi so pritrjevali... Bili so med njimi čisto mladi fantje in tudi zreli možje... a tudi taki so bili med njimi, ki jim je gledala iz oči divja drznost in smelost condotierov...

Praznik velike noči se je slavil dalje... vodka je grela glave in razvezala jezike... O bodočih vojaških karierah so si pripovedovali, — skorej vsak iz navzočih bo po končni zmagi in ureditvi vsaj general...

Aleks vstane in odide iz sobe... Za njim se ozre nekaj glav... Pa vpraša Branko, kdaj odide vlak, in spet prešine vse obraze skrit nasme-

šek... Vlak ostane vsaj do noči, pravijo, in da smo njih gostje, pravijo, in da bodo poskrbeli za solidno prenočišče, pravijo...

V tem priteče od zunaj Aleks in zakriči med vrati: »Vlak odhaja!« Vsi oficirji planejo k vratom, a dvojica, Branko in Eden, šineta k oknu, ki je odprto, in z urnim poskokom sta zunaj... Vlak se premika... Dvajset, trideset korakov je do tja... Iz vagonov se iztegnejo krepke soldaške roke in dvignejo v zrak zamudnike... Potem vozi vlak hitreje in hitreje...

Lawoczna postaja je ostala za nami... Za nami so ostali smeli brezdomci, ki jim je bil poklic bojevanje... Naprej! Velikonočna nedelja je minila lepo in dobro... Lepo je življenje včasih, ko pogledaš nazaj... Lepo je življenje, ko pogledaš včasih naprej...

Sredi noči se je vlak ustavil... Klici, kriki. — Kaj je? Madžarski vojaki so zastražili vlak, — nihče ne sme izstopiti! Vlak bo prepeljan jutraj v karantensko taborišče... šele potem bomo smeli dalje... Tako torej, — tik pred Budimpešto! Ne boš! Samo spogledajo se Branko in Aleks in Eden, in že je Aleks v razgovoru z madžarskim vojakom... Zdaj postaja Aleks še prav posebno koristen, — on obvlada jezik... Vrne se in pove: »Izpustiti nas ne smejo, radi ostalih, — uideimo pa lahko... Na zgornjem tiru stoji osebni vlak, ki odide čez pol ure v Budimpešto... Torej urno!«

Kot tatovi smo se splazili vsi trije med vozovi, pod vozovi, kakor je nanesla potreba in ukaz, da drugi ne opazijo... Straže so bile očitno tudi poučene in tudi niso opazile ničesar... Kaj je tam? Dvoje rdečih oči se sveti... to je vlak, to je Budimpešta... to je poslednja postaja... Še skok in še eden in že smo v vagonu... Nabit je ljudi, zatohel zrak duši... Potem se vlak premakne... Torej rešeni...! Utrujenost in noč prevzameta vse... Le Aleks se je razživil. Ko je povedal, da se vračamo iz Rusije, so se zbrali okrog nas vsi pasažirji našega vagona, izpraševali nas in zasipali s popotnim brašnom, s tokajcem, s kurjimi bedrci in drugimi dobrotami.

V pogovoru, ki ga je vodil Aleks, se je začulo pogosto ime: Kun Béla...

Da, Kun Bela! Saj je res: Madžarska je imela tudi svojo revolucijo... Glej, glej, kakšna reč! — Bomo videli! Tako je pripeljal vlak v prelepo mesto Budim... Na postaji stopimo k brivcu... pri njem so baš madžarski oficirji... Takoj spoznajo prišlece iz Rusije... Seznanimo se in po sto vprašanjih nam predlože, naj stanujemo v njihovem oficirskem domu. Tam se bodo pobrigali oni sami, da nam bo udobno... To niso nikaki revolucionarji, galantni kavalirji so, bivši huzarji in ulani... zdaj čakajo... A njim je lahko... bogataš laže čaka kakor siromak...

V oficirskem domu so nas sprejeli lepo... Celo perila so nam dali in nasvetov obilo: da ne more nihče preko meje, ako nima prav posebno

učinkovitih dokumentov, da vozijo vlaki redko, ker so ob progi boji s Čehoslovaki, in da je опасно...

Tu v Budimpešti je popadla Aleksa besnost... Z nečuvenco vztrajnostjo nas je vodil od urada do urada, iz Budima v Pešto, iz Pešte v Budim, preko visečega mostu gori z vzpenjačo v kraljeve gradove... Tam v pisarni zunanjega komisarijata je dobil potrdila, glaseča se na ime vsakega od nas, da smemo preko meje v Avstrijo in to po važni državni misiji... Da, take dokumente je dobil Aleks od mladega, morda dvajsetletnega ministra zunanjih del...

Tak dokument je koristen, zelo koristen, a podpisati ga mora še nekdo... ta nekdo ni nihče drugi kakor Bela Kun... tako je povedal gospodič-ministrič...

Kje stanuje, kje uraduje Bela Kun, to hoče, to mora on, Aleks Schwarz, izvedeti, sicer vse nič ne velja, sicer je vse od muh... Pa izve, da je v znamenitem hotelu Habsburg postavil svoje šotore... Hvala! Zbogom! In spet nazaj... Vzpenjača in viseči most in že stoji pred nami blesteča palača hotela Habsburg...

Zastražen je ta hotel Habsburg... Vse polno oborožencev se sprehaja okrog in pri glavnem vhodu stoji vojaška straža... Tu se izkaže magična moč naših dokumentov: pokažeš jih, bratec, pa že ti salutirajo in pravijo: »Izvolite dalje...« Schwarz besno dirka kot prvi naprej, vihti papir in ga ponuja vsakomur na vpogled...

Znajdemo se naenkrat v prostorni čakalnici. Pa pride sluga ali tajnik, pogleda papirje, pomigne in nas odpelje v sobo diktatorjevo...

Za pisalno mizo sedi mož v črnem žaketu... Ko vstane, vidimo, da je majhen in skoroda čokat... Bela Kun... Pogleda papirje, jih vzame in položi na pisalno mizo... potem vpraša po madžarsko... Aleks odgovarja... Jezik mu miglja in rad bi vedel, kaj vse je povedal Bela Kun... Nato nas ogovori nemški... Če gremo na Dunaj, vpraša, in odkod smo doma, kaj smo, vpraša in pove nato, da je bil on sam tudi nekaj časa pri teatru... Potem stopi k pisalni mizi, vzame štampiljko, jo pritisne na vse tri izkaznice, podpiše jih in vrne... Še roko nam poda in želi srečno pot. Taka je bila avdienta pri avanturistu in diktatorju rdeče Madžarske.

Zdaj je vse v redu... Še v oficirski dom po prtljago, potem pa na postajo. Zapreke ni nobene, prav nobene, kajti majhni lističi v naših rokah delajo čudeže... In srečo prinašajo... Nismo še eno uro na postaji, ko izvemo, da se pripravlja odhod vlaka proti meji...

Mi z njimi... Vsi razigrani, viharne in polne energije zasedemo v vlaku prostore in gremo novi meji nasproti...

Nova meja je poslednja težava... Izkaže se, da je postaja, kjer se pregledujejo dokumenti, istočasno obmejna poslovalnica Madžarske in

Avstrije... Pri enem vhodu greš noter, pri drugem ven... Vhod je madžarski, izhod avstrijski... Tisto, kar velja kot izkaznica za vhod pri Madžarih, pa ne velja za legitimacijo pri Avstrijcih... Nasprotno! Take legitimacije, s kakršnimi smo razpolagali mi trije, bi nas privedle na avstrijski strani vse drugam, samo v svobodo ne... Zato, pozor! Pred majhno sobo se gnete več sto ljudi... Prav, to bo koristno...! Madžarski pregledniki pogledajo dokument, salutirajo in pomenljivo pomežiknejo... Zanje je stvar odpravljena, zato se za nas šele pričena... Schwarz prišepne: Raztrgati, hitro!... In med gnečo trgamo in ceframo vsi trije veliki dokument, silno propustnico iz rdeče Madžarske...

Tam pri vratih pa stojе Avstrijci... Belo-rdeče kokarde imajo na čepicah in gledajo srepo in pazno iščejo onih, ki ne smejo prestopiti praga njih dežele... To pa res ne gre, da bi se vozili komunisti v Avstrijo kar tako... »Kdo ste? Izkaznice, prosim!« zarenči kontrolor pri izhodu... In troje rok mu pomoli znamenite legitimacije, tiste, ki jih je imel všite v žepu vsak avstrijski vojak, ki je odhajal na fronto, za slučaj, da ga sreča smrt... To zadošča...

Na tej drugi strani reke Leithe sede Aleks Schwarz na klop in pravi: »Še nocoj bom videl Dunaj, še nocoj bom doma...«

Rano jutro je... Vlak res odpelje... Pelje proti Dunaju!... Razgovor teče in radovednežev, ki bi hoteli izvedeti, kaj se godi v Rusiji, je mnogo... Še križišče pride, — še pol ure čakanja na direktni vlak proti Dunaju... Pa obstopijo domačini in potniki na postaji našo trojico in eden nasvetuje: »Pojdite kar z brzovlakom, eno uro prej boste na Dunaju.« Fino. Odlična misel... A prihodnji trenotek se izkaže, da se prilike v Avstriji le niso izpremenile, — kajti pojavil se je orožnik in ukazal kategorično, da se oni, ki se vračajo iz Rusije, ne smejo voziti z brzovlaki... Glej ga! Zakaj ne? Kje stoji to zapisano?!... A orožnik trobi svojo, trojica in vsi pasažirji pa svojo... Tu popade Branka sveta jeza, plane na klop pred postajo in vpraša: »Čujte vi, ljudje, vi, ki ste trpeli vsa ta leta doma glad in odpovedi, ali je ta mož tu zares poklican, da brani ljudem, ki se vračajo po dolgih letih muke z radostnim srcem v Domovino, ali je res ta mož poklican, da nam zabrani svoboden odhod?... Morda imate vi v Rusiji tudi še sinove, brate, očeta ali fante, morda jih čakate prav tako nestrpno... a takle človek, kakor je ta, ki ima mesto srca paragraf, bo zabranjeval to, kar je klic srca, klic doma, klic tisočerih in klic nas vseh?...«

Še bi bil govoril Branko, a v tem trenotku je privozil brzovlak proti Dunaju... Množica je kakor dogovorjena obstopila žandarja, ga obkolila in ga zadržala v kleščah. — Trojica je vstopila... Ko se je vlak pričel že premikati in ko so se pojavili Aleks, Branko in Eden pri oknih, so za paragrafe gorečega žandarja izpustili... Smeh in pozdravi so spremljali trojico...

Urno, urno... Aleksu gore oči... Še eno uro, še pol ure in že bo objel na Taborstrasse v drugem okraju svojce... Po štirih letih... po kakšnih letih...

Dunaj...! Poslovili smo se... Ne bilo bi prav, da bi vdrl tujec v hišo, kjer se je vrnil sin... Domače slavje in solze veselja naj bodo njihove, saj na Dunaju je znancev dovolj iz študentovskih let... in znank... Tam je recimo kavarna Beethoven, kjer so imeli včasih slovenske časopise... Tja stopimo... Predpoldne je in skoraj neverjetno se zdi človeku, da je bil včeraj ob tem času še v Budimpešti...

Pa pride natak... obvezo ima okrog lica in očitno ga trga po zobeh... Pa pogleda in vzkligne: »Jessas, Herr Doktor...!« Bil je stari faktotum Rudolf... Preživel je na Dunaju vse, vojno, glad, revolucijo, in ostal tak, kakor je bil... Da, mnogo se je spremenilo, a mnogo je ostalo tudi pri starem...

Pri Votivni cerkvi je zborovanje... Suhljat gospod govori delavcem o socializmu, o komunizmu, o kapitalu in o prekletih krvoselih, ki pijejo kri delavcu in uradniku in človeštvu sploh... Lepo govori, dobro govori... a izkaže se, da ne govori dobro... Za njim stopi na oder iz kamnitih kock človek v vojaški suknji in pove: »Vse, kar je povedal tovariš predgovornik, je v redu in prav, ampak predolgovežno je. Jaz vam razložim vse na kratko, tovariši. Mi smo ležali v strelskih jarkih, oni so se pa s punčkami sprehajali in so jedli palačinke!«

Njegov govor je imel popoln uspeh! Ta uspeh je dokazoval, da se Dunajčan ni izpremenil in da tudi nima namena izpremeniti se...

Domov! Da, najprej brzojavke... Tu smo, živi in zdravi in videli se bomo kmalu... Pa ne gre tako enostavno... Vlaki vozijo poredkoma in še tedaj so potrebna za odhod dovoljenja... od vojnega ministrstva, od misij, katerih ni, pa bi morale biti in so jugoslovanske... Tako zagotavljajo v avstrijskem vojnem ministrstvu... Iz slovenskih časopisov v kavarni Beethoven smo izvedeli novice o Ljubljani, o novi državi in o tem, da se v teatru igra... Nestrpnost raste...

Aleks se pojavi... Ves nov je, ves drugačen je v civilu... Zdaj prične znova. Najprej pomaga nam... Nekje je iztaknil, da odide čez tri dni vlak v Jugoslavijo. Pohištvo uradništva, ki je bilo uslužbeno na Dunaju, se prevaža v domovino... K temu vlaku se pritismo. Povedemo tudi dva sinka domov...

Ob dnevu odhoda se jih je zbralo na kolodvoru več. Cela skupina se je skušala priključiti omaram in klavirjem, ki so vandrili v Jugoslavijo... Prav!... Pritismo še en osebni vagon k vlaku in nato: gremo!

Tri dni in tri noči se je vlekla pot do Maribora in še eno noč tja do Zidanega mosta... Tu se ceste ločijo... Branko jo je mahnil proti Dolenjski... tam so ga čakali...

Skoraj prazen je odpeljal vlak ob lepem predpoldnevu proti Ljubljani.

Sam sedi popotnik v vlaku in čudna se mu kaže domača govorica... Sam!... Kje so ostali? Kje je Kózica, Wierzinsky, Ležo in Mrhar in France... Enaintrideset in ena usoda so bile povezane trdno... Vsaka posamezna se je spet osvobodila in začela novo bitje, pognala v novo rast...

Že je Litija mimo in tudi Kresnice... Tam od daleč se je pojavila Šmarna gora...

X.

V Ljubljani je izstopil eden od dva in tridesetih... Ko je stopal po skorajda petih letih spet prvič po znanih ulicah, se mu je v srcu in v duši rodilo naenkrat čudno spoznanje: tu, v Ljubljani, doma, je ostalo vse, kakor je bilo nekoč... iste so hiše, isti so ostali ljudje... In prišel si domov, človek božji, gnan od silnega hrepenenja po slovenski zemlji, in glej — zdaj, ob prihodu se rodi že ob teh prvih korakih zagonetno spoznanje: nikoli več ne moreš biti tu cel, objet od gora, od grude... v tvojem srcu bo tlelo neprestano nekaj, kar se imenuje prostost, razmah in širina... Tu ni brezmejnosti, ni step, ni neverjetnih možnosti... Prav kakor bi ob vsakem koraku zarožljalo nekaj, nekaj železnega, nekaj okovanega... In to ni dobro...

Stopa človek po ulicah in na trgu, ki je širok in prostran, z mostom in s cerkvijo, posvečeno Mariji, — tam obstane... obrne se v smer, kjer vzhaja sonce in si reče: »Tam ob reki Oki, tam kaže ura sedajle drugače... A ob tem hipu bodi blagoslovljena zemlja, ki si neizmerna in polna tajn, bodite blagoslovljeni vi milijoni v svojem snovanju in hotenju, da bodo iz vašega truda zrastle steze in ceste tudi za nas...«

Tu na zapadu je pa bratovščina, nikjer zapisana in nikjer organizirana — a obstoja vendarle... Njeno ime je: Vera in Ljubezen v nepozabno Rusijo... Vsi, ki so sprejeli njen objem, ga ne bodo pozabili nikoli...

Pa stopa človek naprej... Doma je... a vendar stopa v Neznano... Plah in negotov je njegov korak... Kje, kje se oprijeti...? Kje...? Kam bo krenila usoda...?

Ko je stal pod noč ob oknu, je začul spodaj na cesti besedo. Bila je slovenska in vendar je zvenela tuje in trdo... Ugasnil je luč in v okvirju okna so se pojavile zvezde druga za drugo... Sredi okna pa je sijala Severnica, globoko ob obzorju... Tam na desno od Severnice leži Moskva...